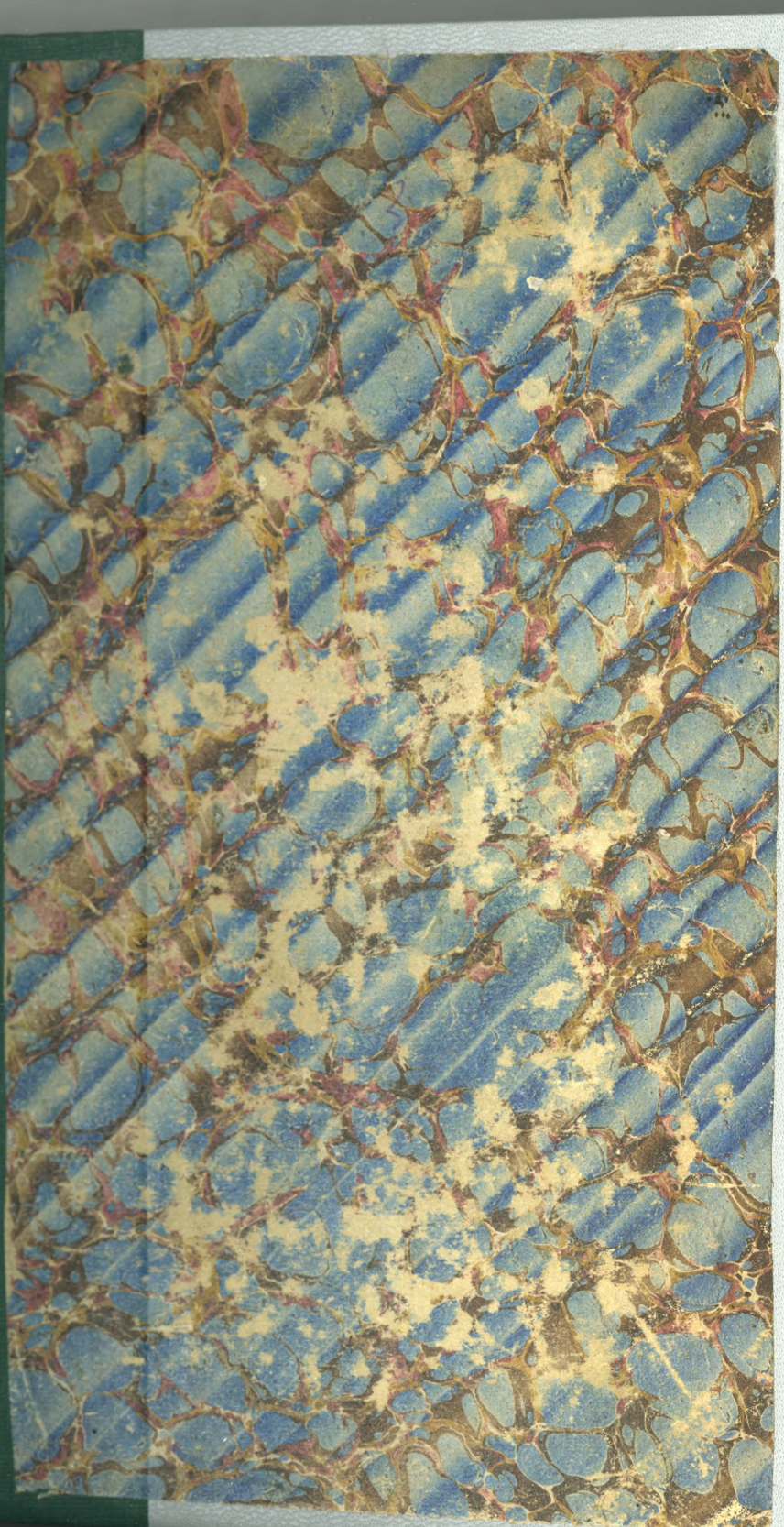

Poittikai
röpiratok.

16.

16
112

1

VÁZLATOK
AZ
ALKOTMÁNYOZÁSI ELMÉLET
KÖRÉBŐL.

IRTA
TARAY ANDOR.

4.

PEST, 1873.
A szerző tulajdona.

VANIAI OK

ALKOTMÁNYOKAZI ELMELET

KÖRÉBŐL

PEST, 1873.

Nyomatott Laufer Ignác kő-, könyvnyomda és műintézetében.

Fűt 13. sz. a.

D^e BALLAGI GÉZA

ELŐSZÓ.

A szellemi élet fejlesztésében századunk gazdagabb megelőzőinél; a midőn ezekben csak egyes tudományok, az életnek csak egyes részletei, és csak is egyes országokban haladtanak időnként: ma az életnek összes viszonyaiban, minden tudományban, és nem csak minden valamennyire művelt európai országban, de minden világrészben oly változások vannak folyamatban, melyeknek következményeként az összes emberiségnek szelleme egy új áramlatba sodortathatik.

Tizenkilencz századon keresztül folyton tartott a hit, hogy az emberiség sorsa egy örök, és igazságos gondviselés által intéztetik. E hitnek őre, és ápolója, az egyház, volt legyen bármi felekezettű, mindentűt, és mindenkor az örök, és igazságos gondviselés létét hirdette, és e tekintetben mindentűt egyenlő alapon állott a népek irányában.

E hit a mig érvénnyel bir, képes az emberiséget egy magasabb felfogás erkölcsi céljának szolgálatában megtartani, habár a gyakorlati élet tényei a vallásos érzetnek feltevését, sokszor nem igazolják, sokszor megczáfolni látszanak is.

A vallásos hit, az emberi sziv legnemesebb vágyának sejtelve, nem az emberi értelemnek alkotása, és épen ezért tudományos alapra nem fektethető, hanem megmarad dogma, és tekintély.

Századunknak fejlődése pedig főleg értelmi fejlődés, és hovatovább halad, alapjának tekintetéből mindinkább eltávozik a dogma, és tekintély elismerésétől, mint a melyek az értelem körén kívül esnek.

Belátható tehát, hogy az értelem, mely csak okot, és okozatot ismer, a dogma, és tekintély ellen élethál harcztot folytat önkéntelenül.

Az emberiség életének azon képletei tehát, melyek ugyan természetes alapon léteznek, és értelemszerűen szervezkednek, de egy erkölcsi czélnek uralma alá vannak helyezve, azon perczben, a midőn az értelem a dogmát lerontja, elvesztik létüknek erkölcsi alapját.

Az emberiségi életnek ilyen képletei az államok is.

Egy örök, és igazságos gondviselés hitének hiányában az állam csak természeti, és értelmi alapon nyugszik, erkölcsi alapját nélkülözi.

Nem mintha nem volna — hiszen egy végtelen bölcseségnek, és mindenható jóságnak működését a világ fenállása hirdeti — de a míg az állami életet a merő értelmiség intézi, addig nem lehet erkölcsi alapja, mert az értelmiség életkorén belül

3.

csak az okosság világa van, mely az ok, és okozat közötti viszonynak ismerete által következetesen alkothatja épületét, de azt nem képes eszközölni, hogy az csak is az erkölcsi jóságnak háza — és ne az önzésnek, dicsváagnak, erős aknak, és önkénynek erődje legyen.

Azon arányban tehát, melyben az értelmiség terjed, és a hit gyengül, szükségessé látszik az erkölcsiség érdekeit egy új, a dogma, és tekintélyétől különböző alapról érvényesíteni, és ezen alap az emberiségnek fogalma.

Az örök igazság feltevéséből a dogma által képződik az egyénben az emberiségnek fogalma; a művelődés, a cultura által az államban az erkölcsiségnek fogalma.

Az erkölcsiség czéljának öntudattal hódoló állami élet törvényeire vonatkoznak jelen alkotmányozási vázlatok, melyekkel saját hazájában az emberiség ügyének szolgálni ohajtott

Pest, február 1873.

A szerző.

TARTALOM.

	Oldal
I. Szabadelvűség, és elvszigorúság	1
II. Mikor kell szabadelvűség	12
III. Mikor természetes az elvszigorúság	21
IV. Az államiság fogalma	29
V. Az emberiség fogalma	37
VI. A fejlődésnek életkörei	46
VII. Alkotmányok	54
VIII. Monarchia	65
IX. Aristocratia	76
X. Alkotmányos királyság	88
XI. Felsőház	100
XII. Király	111
XIII. A Cultura fogalma	122
XIV. A Cultura célja	129
XV. A Cultura iránya	133
XVI. A Cultura módszere	141
XVII. A Reform fogalma	153
XVIII. Köztársaság	165
XIX. Democratia	176
XX. Az aristocratia hivatása	187

TARTALOM

1	1. Tartalomjegyzék
2	2. Előszó
3	3. I. fejelet
4	4. II. fejelet
5	5. III. fejelet
6	6. IV. fejelet
7	7. V. fejelet
8	8. VI. fejelet
9	9. VII. fejelet
10	10. VIII. fejelet
11	11. IX. fejelet
12	12. X. fejelet
13	13. XI. fejelet
14	14. XII. fejelet
15	15. XIII. fejelet
16	16. XIV. fejelet
17	17. XV. fejelet
18	18. XVI. fejelet
19	19. XVII. fejelet
20	20. XVIII. fejelet
21	21. XIX. fejelet
22	22. XX. fejelet
23	23. XXI. fejelet
24	24. XXII. fejelet
25	25. XXIII. fejelet
26	26. XXIV. fejelet
27	27. XXV. fejelet
28	28. XXVI. fejelet
29	29. XXVII. fejelet
30	30. XXVIII. fejelet
31	31. XXIX. fejelet
32	32. XXX. fejelet
33	33. XXXI. fejelet
34	34. XXXII. fejelet
35	35. XXXIII. fejelet
36	36. XXXIV. fejelet
37	37. XXXV. fejelet
38	38. XXXVI. fejelet
39	39. XXXVII. fejelet
40	40. XXXVIII. fejelet
41	41. XXXIX. fejelet
42	42. XL. fejelet
43	43. XLI. fejelet
44	44. XLII. fejelet
45	45. XLIII. fejelet
46	46. XLIV. fejelet
47	47. XLV. fejelet
48	48. XLVI. fejelet
49	49. XLVII. fejelet
50	50. XLVIII. fejelet
51	51. XLIX. fejelet
52	52. L. fejelet
53	53. LI. fejelet
54	54. LII. fejelet
55	55. LIII. fejelet
56	56. LIV. fejelet
57	57. LV. fejelet
58	58. LVI. fejelet
59	59. LVII. fejelet
60	60. LVIII. fejelet
61	61. LIX. fejelet
62	62. LX. fejelet
63	63. LXI. fejelet
64	64. LXII. fejelet
65	65. LXIII. fejelet
66	66. LXIV. fejelet
67	67. LXV. fejelet
68	68. LXVI. fejelet
69	69. LXVII. fejelet
70	70. LXVIII. fejelet
71	71. LXIX. fejelet
72	72. LXX. fejelet
73	73. LXXI. fejelet
74	74. LXXII. fejelet
75	75. LXXIII. fejelet
76	76. LXXIV. fejelet
77	77. LXXV. fejelet
78	78. LXXVI. fejelet
79	79. LXXVII. fejelet
80	80. LXXVIII. fejelet
81	81. LXXIX. fejelet
82	82. LXXX. fejelet
83	83. LXXXI. fejelet
84	84. LXXXII. fejelet
85	85. LXXXIII. fejelet
86	86. LXXXIV. fejelet
87	87. LXXXV. fejelet
88	88. LXXXVI. fejelet
89	89. LXXXVII. fejelet
90	90. LXXXVIII. fejelet
91	91. LXXXIX. fejelet
92	92. LXXXX. fejelet
93	93. LXXXXI. fejelet
94	94. LXXXXII. fejelet
95	95. LXXXXIII. fejelet
96	96. LXXXXIV. fejelet
97	97. LXXXXV. fejelet
98	98. LXXXXVI. fejelet
99	99. LXXXXVII. fejelet
100	100. LXXXXVIII. fejelet
101	101. LXXXXIX. fejelet
102	102. LXXXXX. fejelet
103	103. LXXXXXI. fejelet
104	104. LXXXXXII. fejelet
105	105. LXXXXXIII. fejelet
106	106. LXXXXXIV. fejelet
107	107. LXXXXXV. fejelet
108	108. LXXXXXVI. fejelet
109	109. LXXXXXVII. fejelet
110	110. LXXXXXVIII. fejelet
111	111. LXXXXXIX. fejelet
112	112. LXXXXXX. fejelet
113	113. LXXXXXXI. fejelet
114	114. LXXXXXXII. fejelet
115	115. LXXXXXXIII. fejelet
116	116. LXXXXXXIV. fejelet
117	117. LXXXXXXV. fejelet
118	118. LXXXXXXVI. fejelet
119	119. LXXXXXXVII. fejelet
120	120. LXXXXXXVIII. fejelet
121	121. LXXXXXXIX. fejelet
122	122. LXXXXXXX. fejelet
123	123. LXXXXXXXI. fejelet
124	124. LXXXXXXXII. fejelet
125	125. LXXXXXXXIII. fejelet
126	126. LXXXXXXXIV. fejelet
127	127. LXXXXXXXV. fejelet
128	128. LXXXXXXXVI. fejelet
129	129. LXXXXXXXVII. fejelet
130	130. LXXXXXXXVIII. fejelet
131	131. LXXXXXXXIX. fejelet
132	132. LXXXXXXX. fejelet
133	133. LXXXXXXXI. fejelet
134	134. LXXXXXXXII. fejelet
135	135. LXXXXXXXIII. fejelet
136	136. LXXXXXXXIV. fejelet
137	137. LXXXXXXXV. fejelet
138	138. LXXXXXXXVI. fejelet
139	139. LXXXXXXXVII. fejelet
140	140. LXXXXXXXVIII. fejelet
141	141. LXXXXXXXIX. fejelet
142	142. LXXXXXXX. fejelet
143	143. LXXXXXXXI. fejelet
144	144. LXXXXXXXII. fejelet
145	145. LXXXXXXXIII. fejelet
146	146. LXXXXXXXIV. fejelet
147	147. LXXXXXXXV. fejelet
148	148. LXXXXXXXVI. fejelet
149	149. LXXXXXXXVII. fejelet
150	150. LXXXXXXXVIII. fejelet
151	151. LXXXXXXXIX. fejelet
152	152. LXXXXXXX. fejelet
153	153. LXXXXXXXI. fejelet
154	154. LXXXXXXXII. fejelet
155	155. LXXXXXXXIII. fejelet
156	156. LXXXXXXXIV. fejelet
157	157. LXXXXXXXV. fejelet
158	158. LXXXXXXXVI. fejelet
159	159. LXXXXXXXVII. fejelet
160	160. LXXXXXXXVIII. fejelet
161	161. LXXXXXXXIX. fejelet
162	162. LXXXXXXX. fejelet
163	163. LXXXXXXXI. fejelet
164	164. LXXXXXXXII. fejelet
165	165. LXXXXXXXIII. fejelet
166	166. LXXXXXXXIV. fejelet
167	167. LXXXXXXXV. fejelet
168	168. LXXXXXXXVI. fejelet
169	169. LXXXXXXXVII. fejelet
170	170. LXXXXXXXVIII. fejelet
171	171. LXXXXXXXIX. fejelet
172	172. LXXXXXXX. fejelet
173	173. LXXXXXXXI. fejelet
174	174. LXXXXXXXII. fejelet
175	175. LXXXXXXXIII. fejelet
176	176. LXXXXXXXIV. fejelet
177	177. LXXXXXXXV. fejelet
178	178. LXXXXXXXVI. fejelet
179	179. LXXXXXXXVII. fejelet
180	180. LXXXXXXXVIII. fejelet
181	181. LXXXXXXXIX. fejelet
182	182. LXXXXXXX. fejelet
183	183. LXXXXXXXI. fejelet
184	184. LXXXXXXXII. fejelet
185	185. LXXXXXXXIII. fejelet
186	186. LXXXXXXXIV. fejelet
187	187. LXXXXXXXV. fejelet
188	188. LXXXXXXXVI. fejelet
189	189. LXXXXXXXVII. fejelet
190	190. LXXXXXXXVIII. fejelet
191	191. LXXXXXXXIX. fejelet
192	192. LXXXXXXX. fejelet
193	193. LXXXXXXXI. fejelet
194	194. LXXXXXXXII. fejelet
195	195. LXXXXXXXIII. fejelet
196	196. LXXXXXXXIV. fejelet
197	197. LXXXXXXXV. fejelet
198	198. LXXXXXXXVI. fejelet
199	199. LXXXXXXXVII. fejelet
200	200. LXXXXXXXVIII. fejelet
201	201. LXXXXXXXIX. fejelet
202	202. LXXXXXXX. fejelet
203	203. LXXXXXXXI. fejelet
204	204. LXXXXXXXII. fejelet
205	205. LXXXXXXXIII. fejelet
206	206. LXXXXXXXIV. fejelet
207	207. LXXXXXXXV. fejelet
208	208. LXXXXXXXVI. fejelet
209	209. LXXXXXXXVII. fejelet
210	210. LXXXXXXXVIII. fejelet
211	211. LXXXXXXXIX. fejelet
212	212. LXXXXXXX. fejelet
213	213. LXXXXXXXI. fejelet
214	214. LXXXXXXXII. fejelet
215	215. LXXXXXXXIII. fejelet
216	216. LXXXXXXXIV. fejelet
217	217. LXXXXXXXV. fejelet
218	218. LXXXXXXXVI. fejelet
219	219. LXXXXXXXVII. fejelet
220	220. LXXXXXXXVIII. fejelet
221	221. LXXXXXXXIX. fejelet
222	222. LXXXXXXX. fejelet
223	223. LXXXXXXXI. fejelet
224	224. LXXXXXXXII. fejelet
225	225. LXXXXXXXIII. fejelet
226	226. LXXXXXXXIV. fejelet
227	227. LXXXXXXXV. fejelet
228	228. LXXXXXXXVI. fejelet
229	229. LXXXXXXXVII. fejelet
230	230. LXXXXXXXVIII. fejelet
231	231. LXXXXXXXIX. fejelet
232	232. LXXXXXXX. fejelet
233	233. LXXXXXXXI. fejelet
234	234. LXXXXXXXII. fejelet
235	235. LXXXXXXXIII. fejelet
236	236. LXXXXXXXIV. fejelet
237	237. LXXXXXXXV. fejelet
238	238. LXXXXXXXVI. fejelet
239	239. LXXXXXXXVII. fejelet
240	240. LXXXXXXXVIII. fejelet
241	241. LXXXXXXXIX. fejelet
242	242. LXXXXXXX. fejelet
243	243. LXXXXXXXI. fejelet
244	244. LXXXXXXXII. fejelet
245	245. LXXXXXXXIII. fejelet
246	246. LXXXXXXXIV. fejelet
247	247. LXXXXXXXV. fejelet
248	248. LXXXXXXXVI. fejelet
249	249. LXXXXXXXVII. fejelet
250	250. LXXXXXXXVIII. fejelet
251	251. LXXXXXXXIX. fejelet
252	252. LXXXXXXX. fejelet
253	253. LXXXXXXXI. fejelet
254	254. LXXXXXXXII. fejelet
255	255. LXXXXXXXIII. fejelet
256	256. LXXXXXXXIV. fejelet
257	257. LXXXXXXXV. fejelet
258	258. LXXXXXXXVI. fejelet
259	259. LXXXXXXXVII. fejelet
260	260. LXXXXXXXVIII. fejelet
261	261. LXXXXXXXIX. fejelet
262	262. LXXXXXXX. fejelet
263	263. LXXXXXXXI. fejelet
264	264. LXXXXXXXII. fejelet
265	265. LXXXXXXXIII. fejelet
266	266. LXXXXXXXIV. fejelet
267	267. LXXXXXXXV. fejelet
268	268. LXXXXXXXVI. fejelet
269	269. LXXXXXXXVII. fejelet
270	270. LXXXXXXXVIII. fejelet
271	271. LXXXXXXXIX. fejelet
272	272. LXXXXXXX. fejelet
273	273. LXXXXXXXI. fejelet
274	274. LXXXXXXXII. fejelet
275	275. LXXXXXXXIII. fejelet
276	276. LXXXXXXXIV. fejelet
277	277. LXXXXXXXV. fejelet
278	278. LXXXXXXXVI. fejelet
279	279. LXXXXXXXVII. fejelet
280	280. LXXXXXXXVIII. fejelet
281	281. LXXXXXXXIX. fejelet
282	282. LXXXXXXX. fejelet
283	283. LXXXXXXXI. fejelet
284	284. LXXXXXXXII. fejelet
285	285. LXXXXXXXIII. fejelet
286	286. LXXXXXXXIV. fejelet
287	287. LXXXXXXXV. fejelet
288	288. LXXXXXXXVI. fejelet
289	289. LXXXXXXXVII. fejelet
290	290. LXXXXXXXVIII. fejelet
291	291. LXXXXXXXIX. fejelet
292	292. LXXXXXXX. fejelet
293	293. LXXXXXXXI. fejelet
294	294. LXXXXXXXII. fejelet
295	295. LXXXXXXXIII. fejelet
296	296. LXXXXXXXIV. fejelet
297	297. LXXXXXXXV. fejelet
298	298. LXXXXXXXVI. fejelet
299	299. LXXXXXXXVII. fejelet
300	300. LXXXXXXXVIII. fejelet
301	301. LXXXXXXXIX. fejelet
302	302. LXXXXXXX. fejelet
303	303. LXXXXXXXI. fejelet
304	304. LXXXXXXXII. fejelet
305	305. LXXXXXXXIII. fejelet
306	306. LXXXXXXXIV. fejelet
307	307. LXXXXXXXV. fejelet
308	308. LXXXXXXXVI. fejelet
309	309. LXXXXXXXVII. fejelet
310	310. LXXXXXXXVIII. fejelet
311	311. LXXXXXXXIX. fejelet
312	312. LXXXXXXX. fejelet
313	313. LXXXXXXXI. fejelet
314	314. LXXXXXXXII. fejelet
315	315. LXXXXXXXIII. fejelet
316	316. LXXXXXXXIV. fejelet
317	317. LXXXXXXXV. fejelet
318	318. LXXXXXXXVI. fejelet
319	319. LXXXXXXXVII. fejelet
320	320. LXXXXXXXVIII. fejelet
321	321. LXXXXXXXIX. fejelet
322	322. LXXXXXXX. fejelet
323	323. LXXXXXXXI. fejelet
324	324. LXXXXXXXII. fejelet
325	325. LXXXXXXXIII. fejelet
326	326. LXXXXXXXIV. fejelet
327	327. LXXXXXXXV. fejelet
328	328. LXXXXXXXVI. fejelet
329	329. LXXXXXXXVII. fejelet
330	330. LXXXXXXXVIII. fejelet
331	331. LXXXXXXXIX. fejelet
332	332. LXXXXXXX. fejelet
333	333. LXXXXXXXI. fejelet
334	334. LXXXXXXXII. fejelet
335	335. LXXXXXXXIII. fejelet
336	336. LXXXXXXXIV. fejelet
337	337. LXXXXXXXV. fejelet
338	338. LXXXXXXXVI. fejelet
339	339. LXXXXXXXVII. fejelet
340	340. LXXXXXXXVIII. fejelet
341	341. LXXXXXXXIX. fejelet
342	342. LXXXXXXX. fejelet
343	343. LXXXXXXXI. fejelet
344	344. LXXXXXXXII. fejelet
345	345. LXXXXXXXIII. fejelet
346	346. LXXXXXXXIV. fejelet
347	347. LXXXXXXXV. fejelet
348	348. LXXXXXXXVI. fejelet
349	349. LXXXXXXXVII. fejelet
350	350. LXXXXXXXVIII. fejelet
351	351. LXXXXXXXIX. fejelet
352	352. LXXXXXXX. fejelet
353	353. LXXXXXXXI. fejelet
354	354. LXXXXXXXII. fejelet
355	355. LXXXXXXXIII. fejelet
356	356. LXXXXXXXIV. fejelet
357	357. LXXXXXXXV. fejelet
358	358. LXXXXXXXVI. fejelet
359	359. LXXXXXXXVII. fejelet
360	360. LXXXXXXXVIII. fejelet
361	361. LXXXXXXXIX. fejelet
362	362. LXXXXXXX. fejelet
363	363. LXXXXXXXI. fejelet
364	364. LXXXXXXXII. fejelet
365	365. LXXXXXXXIII. fejelet
366	366. LXXXXXXXIV. fejelet
367	367. LXXXXXXXV. fejelet
368	368. LXXXXXXXVI. fejelet
369	369. LXXXXXXXVII. fejelet
370	370. LXXXXXXXVIII. fejelet
371	371. LXXXXXXXIX. fejelet
372	372. LXXXXXXX. fejelet
373	373. LXXXXXXXI. fejelet
374	374. LXXXXXXXII. fejelet
375	375. LXXXXXXXIII. fejelet

I.

Szabadelvűség, és elvszigorúság!

Sajátságos tünemény az állami fejlődésének történeti menetében, hogy egy bomlótélben lévő állami rendszernek ostromlása mindig a szabadelvűség alapjáról történik, és éppen addig tart, amíg a létezett rendszernek megbuktatása bekövetkezett, — azontul az új államszervezetből megindult politikai életben a szabadelvűség jelszava eltűnik, és mások lépnek helyébe, melyek vagy az összes állami fejlődésnek egy bizonyos czéljára, irányára — vagy egyes pártoknak törekvésére vonatkoznak, de rendszeresen a gyakorlati élet által az államéletnek utjába helyezett valamely történeti tényre és cselekvényre, nem pedig merően elvre viszik át a nemzetek figyelmét.

Ekként szűnt meg Franciaországban a szabadelvűség az országos politikai fejlődést képviselő haladó pártnak jelszava lenni 1815-től fogva, Némethon déli országaiban 1830—1840 között, nálunk pedig 1848-ban azonnal, miután az alkotmánynak rendi természetű sajátága állampolgárvá átváltozott.

Ha immár a szabadelvűségben egykoron oly varázsszó rejlett melynek hatásával évszázados sőt ezeréves alkotmányokat megdönteni lehetett; ha

most e hatalmas jelszó mintegy elhangzottnak, elfele-
dettnek látszik: nem feladata e ha nem is az államtan-
nak, legalább az államtörténészetnek, az egykoron oly
nagyra tartott jelszó varázserejének okát felderíteni, és
a jövő fejlődésre nézve netalán értékesíthető valóját
tisztába helyezni?

Kik a politikai jelszavakban csak a mindenkori
helyzetnek divatfogásait vélik gondolhatni, azok nem
mel felelhetnek a fentebbi kérdésre; de ki a történet
mélyebb kutatása által azon meggyőződésre jutott,
hogy egy merőben divatnak mondható politikai p á r t-
j e l s z ó sohasem lehet képes egy nemzetnek történeti
fejlődéséből alakult, s mintegy természetszerűleg kinőtt
évszázados alkotmányát megdönteni: az aligha fogja
tagadásba venni, hogy azon s z a b a d e l v ü s é g, mely
Európa valamennyi haladottabb államaiban oly meg-
lepő, oly gyökeres átalakulásokat volt képes előidézni,
több mint politikai divatszó; sőt be kell ismernie, hogy
az, ha telán nem is legszabatosabb kifejezése, ha talán
épen csak divatos elnevezése valamely dolognak —
a d o l o g, melyet nem tökéletesen fejezett ki, mégis
mélyen b alapon fekszik, mint egyes korszakok diva-
tai, egyes politikai pártoknak jelszavai — t. i. a z
á l l a m i é l e t f e j l ő d é s é n e k t ö r v é n y é b e n.

Minden állami képlet egy, és ugyanazon alaku-
lási ösztönből támad, mely nem egyéb, mint a vágy,
menekülni, kibontakozni a természeti állapotnak nyers
vadságából, és megállandósítani a jónak, és
célszerűnek felismert, és elfogadott rendszert. E rend-
szerben, mint burookban, két dolog rejlik, annak kettős

magvaként, u. m. az államnak felvett czélja, és e czélnek elfogadott eszközei. E két dolognak felértése, és akarása képezi az állampolgárnak hazafiui érzetét, létesítésükre való törekvése, közremunkálása pedig az állampolgárnak kötelemét. Ezen hazafiui érzelem, s kötelesség öntudata a politikai erkölestan nyelvén az, mit elvszigorúságnak nevezünk; Lykurgus államnevelési rendszere, és a római Patriciusok hatalomterjesztési rendszere, mint ezen államok czéljaiknak elfogadott eszközei a legerősebb elvszigorúsággal állandósítva képezték e két államnak politikai erkölestanát, egyes polgárban az erényt. Így felfogva a polgári erény elvszigorúság, vagy a másik oldalról mondva ugyanazt: az elvszigorúság polgári erény.

Látszik, hogy e szempontból tekintve az elvszigorúság nem politikai divatszó, nem jelszava egyes történeti korszakoknak, hanem az állami élet fejlődésének azon törvényéből magyarázandó ki, hogy, „ha valamely czélt akarunk, annak eszközeit is akarnunk kell,“ — tehát a következetesség törvényének folyamánya az elvszigorúság, s miután ahhoz értelem, mérséklés, igazságosság és kitartás elkerülhetlenül szükségesek, ezekben pedig az emberi erénynek lényegét hitték lenni: következetesen ezen egyéni jellemvonásokat az állam czéljára alkalmazva, az elvszigorúságot helyesen tarthatták polgári erénynek.

Az ó kornak legbámulandóbb férfiai ezen elvszigorúságban tüntették ki magukat; azon férfiú, ki mint az államhatalom kezelője saját gyermekét fejez-

teté le az állam czélja ellen elkövetett megrényletért; — és azon férfiú, ki önként áldozta magát kínos halálra ellenei kezében, csakhogy hazája ki ne béküljön Carthagóval, melynek birtokával Rómát gyarapodni remélte, a legnagyobb római volt korában, és egyedül elvszigoruság által, és amennyiben Róma hatalma csak ugyan világ uralommá lett: az elvszigoruság polgári erényének köszönte.

De Spárta is, Róma is eltűnt; mi okozta elmulásukat? — a polgári erénynek, tehát az elvszigoruságnak megfogyatkozása; helyesen; de hát e megfogyatkozásnak mi volt, mi lehetett oka? — erre számtalan okokat hoznak fel a tudósok, és ha mindazokat elfogadjuk, miket Gibbon s Montesquieu a római birodalom hanyatlása okául felhozott, még azon utolsó vágya szívünknek kielégítlen maradhat „hát e számtalan okoknak mi volt közös kuforrása? lehet-e e sok oknak egy főoka?“ igen. sőt felismerhető, ha a sok okot mint tényeket ismerjük fel — az egy okot mint az élet törvényét, melynek a tények csak jelensége, tünetényei.

Az életnek azon törvénye, melyből a történelem eddigi tanúsága szerint elpusztult országoknak hanyatlása egyedül magyarázható ki, a fejlődés. Mindenütt visszhangzik ma már egy világdivatnak új jelszava, melynek nem csupán szellemi, vagy erkölcsi jelentőségével biztatja magát az európai emberiség kölcsönösen a közös vállalatra, hanem melynek hol czége, hol örve alatt nyers erőszak is használatba vétetik oly államokban, melyeknek lihegő életerejét véle galvanizálhatni hiszik — és ez a haladás. Haladás és fejlődés

egy dologra vonatkozó külön két kifejezés; fejlődés azonban helyesebb azon élettörvénynek megjelelésére, mely szerint minden, mi a nap alatt létezik, maga földünk is, tengerével, növényzetével sőt emberiségével együtt örökváltozásnak folytonos jeleit mutatja; — e változásnak oka az élet, ezen életnek jele a változás, mely ha az életnek gyarapodását tanúsítja, haladásnak neveztetik, ha pedig az élet fogyatkozására mutat, hanyatlásnak. Az államok, mint az emberiségnek egyes részei, a természet törvénye szerint szinte a fejlődés pályáját futják öntudatlanul; de éppen azért, mert e legfontosabb élettörvénynek öntudatával nem bírtak, és azt nem követték: az eddigi államok legnagyobb számánál a fejlődésnek bizonyos fokán, az életpályának bizonyos pontján a haladás gyengült, lassult, végre megszűnt, és beállott a hanyatlás, és pusztulás.

Az államnak tehát, mint az élő emberiség egyes élő részének szinte fejlődni kell, tehát haladni az élet pályáján, természeti, és történelmi, anyagi, szellemi, és erkölcsi tekintetben egyaránt. A fejlődés, mint haladás, az életnek általánosságában változás; tehát a fejlődő államnak változni kell, ha haladni akar. Ez immár az élet törvényéből igen egyszerű felfogás szerint következő folyomány, mely az államtanban nem ignorálható többé.

De miben változzék az állam?

Ha nem tévedtünk fentebb, azt állítván, hogy minden állami rendszerben két dolog rejlik, t. i. az államnak czélja, és ezen czélnek elfogadott eszközei: úgy változás az államnak állapotában csakis e

két dologban történhetik, t. i. vagy célja változik, vagy eszközei.

E szempontból tekintve immár az állami életet, szabad lett-e volna Spártának, és Rómának változtatni célján, és eszközein? — igen; sőt nem csak szabad, hanem jó is lett volna azokon változtatniok. Ha Spárta az állami szabadság, és függetlenség biztosítását, mi önmagának célja volt, nem szoritotta volna saját területének szűk határákörére, hanem kiterjesztette volna legalább is a tulajdonképeni egész Görögországra: a macedoniai fejedelmek Fülöp és Sándor sohasem nyomhatták volna el a görög szabadságot; ha pedig kiterjesztette volna a kis-ázsiai és itáliai görög népekre: akkor az oly nagy területű állam, spártai nevelésben edzett és spártai erénnyel bíró fiaitól védve, örök létezésre bírhatta volna a képességet.

Jó lett volna tehát az állam célját kiterjeszteni; és csak is ennyi kellett volna; mert az állam eszköze, az állami nevelés már helyes volt.

Ha Róma, mely állami célját kezdettől fogva a nagyobbodásba helyezte, annak elérésére nem a hódítást választotta volna eszközüül, mely durva, vérengző pusztításával az egész világnak szívét ellene ekkeseríté — hanem, például, a polgárosítást, mely a szeretetnek, jogosságnak és szabadságnak uralmát honosítva meg a többi népeknél is, a velük való egyesüléssel iparkodott volna, mint eszközzel létesíteni az állami nagyobbodás célját: Róma még ma is áll-

hatna és Europa oly virágzó lehetne, minő talán csak sok század után lehet.

Jó lett volna tehát más eszközt választani a helyett, melyet használt, mert az embertelen és baromi vadságu volt.

Miután tehát egyik állam a másikat követve ezer évek óta folyton elpusztult, a történelem pedig, mely soha a népek boldogságáról, de mindig azoknak nyomoráról, szenvedéséről, vérontásáról, elnyomatásáról és végre eloszlásáról tanuskodott, az eddig követett állami célokna k és eszkö z ö k ne k egyikét sem igazolta olyannak, mely állandó boldogságot biztosít na népének : azon országokban, hol az állami életben bármi tekintetben valami hanyatlani kezdett, egyidejűleg felébredt azon sejtalem, hogy az állam céljában, vagy eszkö z e i b e n kell e hanyatlás okának rejleni ; és e sejtalem felébredésétől fogva azon polgárok között, kik azelőtt az állami cél és eszkö z ö k feletti eltérő vélemény miatt pártfelekezetségből, elvszigoruságból egymást a kiirtásig gyűlölték, az eltérő vélemények eleinte bosszu nélkül, majd türelemmel, utóbb nyugodtan, majd ismét telyes szabadsággal, végre törvényes jogosultsággal nyilatkozhattak a fennállott államrendszer tekintetében. Azon szempont imár, melyből az állami célok és eszkö z ö k ne k, szóval az államok rendszerének változása többé már nem a polgári erény hiányának tulajdonítatik, hanem azon kényszerűségnek, melyben az élet törvénye nyilatkozik — azon szempont, mely a változásra haj-

landó véleményt nem kárhoztatja el már azért, mert az államrendszernek változását lehetőnek, szabadnak, sőt a körülmények szerint üdvösnek is tartja, hanem inkább oda törekszik, hogy a változás hajlama egy üdvösnek felismerhető új államrendszerben pontosuljon: ezen szempont a szabad elvűség szempontja.

A szabad elvűség tehát az egyéni fogásnak egy szempontja, mely azon feltévesből indul ki, hogy az állami életnek folyamában és fejlődéséből önként merülhetnek fel állapotok, melyekben az államrendszernek eddigi szervezete az újonnan beállott, vagy csak mutakozó, szütemlő viszonyokra vagy épen nem terjeszkedik ki, vagy nem elégségesen, vagy vizsásan és ezélszerütlenül; ekkor áll be annak érzete, hogy az államrendszerben változásnak történni kellének; de miután minden változás egyrésztől a létező rendszernek viszonyát megásítja, és ez által az érinthető személyes érdekeket megszokott létezési modorukban megbolygatja; másrésztől sok esetben korábban és izgatottabb kedélylyel fogják fel a tarthatlanoknak mutakozó viszonyok érzetét, mintsem a ezélszerü változások módja felett megnyugtató megállapodás képződnek a közvéleményben: egyfelől a létező állapothoz ragaszkodó elvszigoruság, a conservatismus, tulságos idegenkedéssel — más felől a változást óhajtó szabad elvűség, a liberalismus, ideges buzgósággal viseltetnek azon változások iránt, melyek a tarthatlanokká vált állapotokban bekövet-

kezendők lennének. És ez azon éles ellentétnek oka, mely hazánkban a közvélemény előtt erkölcsileg megíngatott hűbéri rendszernek utolsó évtizedében az akkor ugynevezett *conservativ* és *liberalis* pártok egymás iránti viszonyában beállott, és az államrendszernek 1848-ban történt átalakulásával rögtön és telyesen megszűnt, és melylyel együtt, megszűntek a létezett pártok is.

Miért szűntek meg immár e pártok 1848-ban oly annyira, hogy azon évtől fogva a *liberalis* és *conservativ* pártneveket hallani sem lehetett? — talán nem is volt természetes jogosultságok a létezésre? vagy ha addig volt is, ezután nem lehet? — e kérdéseknek megfejtése megérdemli az alkotmánytannak komoly kutatását.

Az *elvszigorúság*, a *conservativismus*, mint fentebb láttuk, a *következetesség törvényének* egyszerű, természetes *folyománya*; nélküle nincs *következetesség*, nincs *állandóság*, nincs *nyugalom* és *béke*, mi pedig mind nélkülözhetlen feltétel nem csak a *békés létezésre*, de a *biztos fejlődésre* is egyaránt. *Jogosultsága* tehát az állami életben mind az *állandóság*, mind a *fejlődés*, mind a *nyugalom*, mind a *mozgás* érdekében rejlik, mely utóbbi a *nyugalomból* meríti erejét újabb haladásra. De hatásának *főszülya* mindig az *állandóságnak*, a *nyugalomnak* kedvez, melyből a *mozgás* a *fejlődés* egy másik, tőle eltérő és különböző dolog, (t. i. a *szabadelvűség* elve) által nyeri meg életerejét.

A *szabadelvűség*, *liberalismus*, miként

fentebb ezt is észrevettük, a fejlődés törvényébenek szinte természetes közvetlen folyománya; szabadelvűség nélkül nem volna változás; mivel pedig változásban mutatkozik csak a fejlődés, ez sem; mivel pedig fejlődés az egyetlen jó jele az életnek, ez sem; tehát a szabadelvűségnek jogosultsága hasonlólag az államnak élettörvényében gyökerezik; mert csak a fejlődő élet a valódi élet; a mely élet nem fejlődik, abban az életnek ütere, a mozgás laukad, megszűnik és beáll a bomlás, a halál. A mennyiben a szabadelvűség a fejlődésnek előmozdítása által magát az életerőt szítja az államban: az állandóságnak is használ, mert élet nélkül állandóság sincs; tehát jogosultságát nemesak a haladásnak, hanem az állandóságnak is, nemesak a fejlődésnek, hanem a következetességnek törvénye is igazolja; de fő iránya, fő sulya a szabadelvűségnek inkább a fejlődésnek, a haladásnak kedvez, melyből az állandóság egy másik, és ettől különböző dolog (az elvszigoruság, conservatismus) által nyeri életerejét.

Az elvszigoruság (conservativismus) tehát főleg ugyan az állandóságnak kedvez, de másod sorban a fejlődésnek is szolgál, mert csak az állandóság békés állapotában gyarapítja az államélet saját erejét egy új mozgásra, egy új lépésre a haladás ösvényén. — És hasonlóan a szabadelvűség (liberalismus) főleg a változásnak kedvez ugyan, de másodsorban az állandóságnak is szolgál, mert csak a változásban mutatkozó fejlődés tartja fen az életet,

az élet pedig egyedüli főfeltétele az állandóságnak.

Tehát az elvszigorúságnak az állandóság csak közvetlen feladata, és ha célját érte, következménye; közvetve a haladás belőle meríti megindulási erejét, mert csak az állandóság békájében gyarapodik életereje új fejlődésre — és szintugy a szabadelvűségnek a változás csak közvetlen célja, és ha elérte, következménye; közvetve az állandóság is belőle meríti lényegét, mert csak fejlődés által változik át az élet sinlőből egészségessé, tehát ifjodik tehát erősül, tehát állandosul.

Ime feltűnt, hogy azon két jelszó, melynek zászlója alatt egykoron politikai pártok élethalálharcot vívtak egymás ellen, egymagában nem oly ellenkező dolgokat jelent, melyeknek egyike kizárná a másikat; mert lehet haladó elvszigorúság, és lehet mérsékeltszabadelvűség is; — sőt ellenkezőleg mind a két jelszó ugyanazon egy dolognak, az államéletnek törvényére vonatkozó két eszme, mely egymást kiegészítve, egymással egy magasabb értelemben egyesülve képezi azon fogalmát az államéletnek, mely szerint az folytonos fejlődés, a melynek menétét akár ugrás által (forradalom) gyorsítani, akár akadályozás (ellenforradalom) által lassítani egyenlő bűn — legfontosabb azt tudni felőlök: mikor melyiknek van ideje?

II.

Mikor kell szabadelvűség?

Miután hazánkban a hűbériségre épített rendi szerkezete az államnak évtizedeken keresztül az ősiség megszüntetése, a jobbágytelkek megváltása, és a nemesség megadóztatása kérdéseinek felállításával szakadatlanul ostromolt, egészen 1847-ik évig: beállott azon állapot, melyet a kövélemény előtt tarthatatlannak tüntettek fel; hogy voltaképen már 1847-ben az volt? a felett felesleges vitatkozni, de már az is, hogy olyan-
nak állított, oda mutat, hogy legalább részben lehetett.

Az 1844-ben befejezett és 1847-ben kezdődött országgyűlés közötti időszakban fejlődött a politikai párt élet hazánkban oly éles ellentétté, mely a gyakorlati életnek egyetlen kérdése felett sem akart többé egybeforni.

A conservatív párt mereven a régi viszonyokhoz ragaszkodott; a szabadelvű párt mindenben változtatni akart; a kormány szinte a régi állapot fen-

tartását űhajtá, és így közvetítő közegnek hiányában, a pártok mindig távolabb estek egymástól érzéataikban; nem volt haladó conservatív, nem volt mérsékelt liberalis elem; ez pedig legveszélyesebb állapota egy országnak, melynek politikai szervezete a közvélemény előtt tarthatatlannak van kiáltva.

Melyik pártnak volt igaza? — az akkori állapot mutatja meg.

Alig volt eddig oly bájoló eszményképe az állami rendszernek, mint az, melyben a király az isteni gond viselés szerepét teljesíti; melyben a nemesség királyának hive, hazájának bajnoka, jobbágyának atyja, a gyengék védője, a nemes erkölesiség lovagja; melyben a földnöpe a vallás szelid jármában sohasem tér le az istenfűlőség egyenes ösvényéről, hanem urának védelme alatt termékenyíti, disziti a haza földét; ellátja gyűmölésének egy részével urának szükségét, hogy az minden gondtól szabadon, minden perczben hazája szolgálatára készen állhasson.

Ilyen volna a valódi hűbéri állam rendes állapotában. De hát hazánkban ilyen volt é?

Egy század óta a jobbágyság és városi polgárság gyermekeiből toborzott állandó hadsereg védte a hazát kultámadás ellen; költségét a jobbágy, és polgár viselte, a nemesség csak névleg volt hazája védője, voltaképen pedig csak szorongatója jobbágyának, kit a fejedelmek végpusztulás ellen *urbariumok* által védettek urának irányában. A hűbéri nek birtokában, a honvédelem tisztét nem telyesítve; jobbágyát, ki most már őtet

védte, munkájában és annak gyümölcsében fogyasztva, mit sem adózva, és a haza dolgaiban mégis uraskodva, oly helyzetbe jutott a nemesség, melyben a király többé hasznát nem vehette, a jobbágyság, mint nyügöt, és terhet gyűlölhette, a fejlődő városi polgárság, mint oly ellentét, ki a törvényhozásnál őtet és befolyását guny tárgyává tette — nem szerethette.

Mihelyt valamely intézvény felállítására alkalmával kitűzött állami céljának többé meg nem felel: feltétlenül eltávolítandó az állam szervezetéből; és mihelyt az állam népségéből egy osztály állami célra használható új szolgálatot tesz, azon osztálynak politikai befolyása biztosítandó az állam szervezetében. — Ezen két törvénye az állami életnek képezi kulesát az államok boldogságának; az első biztosítja a fejlődést, a második elhárítja a forradalmakat.

Tarthatónak mondathatott-e immár 1844 után a hűbéri rendszernek céltalanná vált, és azon felül erkölcsileg már felbomlott állapotba? — alig állíthatná ezt valaki; olyan állapotban pedig, melynek céltalansága és tarthatlansága majdnem kézzel foghatóvá lett, a változásnak szüksége beállott, tehát az élettörvényének azon oldala lett fontosabbá, mely szerint a fejlődésnek rést kell nyitni — tehát a szabadságharc szempontjára állani.

E szempontból az ősiség megszüntetése,

a jobbágytelkek leváltása, és a nemesség megadóztatása egészen más alapon és üdvösebb eredménnyel történhetett volna, mint a hogy később bekövetkezett; a ki pedig tudja, minő különböző eredménye van a változásnak indoka tekintetéből azokra nézve, kiket a változás érint: az könnyen eltalálja azon veszteség súlyát, mely azt éri, ki a karata ellen enged. A míg 1845-ben az ősiség megszüntetésének a haza java, a közérdek vétethetett volna alap okául: később az ősi birtokra az alkotmány szelleme ellen háritott adósságok követelőinek, az az magán hitelezőknek javára esett a változás. — Amíg a jobbágytelkek váltságának lerovása akkor maga a jobbágyság részéről örömmel és hálával fogadottatott volna el: később fizette azt a volt földes ur önmagának, fizette a városi polgárság is, melynek a jobbágyi birtokhoz semmi köze sem volt, fizette végre a jobbágy is, és fizetik mindamyan egy emberélet tartamáig, s miután egy egész nemzedék viselte terhét a váltságnek, a másik nemzedéknek megszorodott száma a leváltott telkeknek foszlányaiban anyagi létének elégséges alapját alig fogja már birni, és pusztulásnak hajlik.

A nemességnek megadóztatása, a míg egy részről tetemes megkönnyítése lett volna a jobbágyság és polgárság adójának, más részről az adórendszernek oly nemét honosította volna meg hazánkban, melyre még ezután is soká várakozhatunk; amit azóta a sors hozott hazánkra e tekintetben — abban a jelennek egyik leg-súlyosabb terhe, a jövőnek egyik vészteljes csirája le-

het, mely még sok gondot adand a magyar törvényhozásnak.

Igy fogva fel az eseményeket, lehetetlen, hogy a legbensőbb sajnálattal ne vegyük a sorsnak azon mostohaságát, mely nem adta meg hazánknak, hogy a hűbéri államrendszer bomlásának őszinte felismerésével lépett volna szabad akaratból a fejlődés ösvényére és a s z a b a d e l v ü s é g á l l á s p o n t j á b ó l látott volna a reform munkájához.

Ha a magyar törvényhozás, főleg pedig a főrendiház, mely annak működését irányozta, 1840 körül, a s z a b a d e l v ü s é g szempontjára, tehát a haladás ösvényére önként és tartózkodás nélkül lépett volna: hazánknak kiszámíthatlan hasznót tehetett volna; az ősiség, telekváltság és közadózás kérdése csak mint főbb, feltünőbb tárgyak lettek megemlítve; de kezében voltak, a kereskedés, bank stb. anyagi ügyeinek elintézése; kezében a nemzeti nevelés, tantügy, condificatio stb. szellemi ügyeinek vezetése; kezében a honvédelem rendezése. Mindez, bármí végtelen előnyt adott volna a hazai fejlődés lendületének — csaknem elhomályosul azon hátránynak következménye mellett, melyet a magyar törvényhozás szándékos, hogy ne mondjuk, makacs elzárkozása a fejlődés követelménye iránt hazánkra háritott. Igaz, hogy azokat mik 1848. tavaszán, esendes légből kerekedett viharként zúdultak Franciaországból hazánkig, előre nem láthatta senki; de ha mindazok nom történtek volna is, mindig politikai hiba maradt volna a hűbéri rendszerhez való merev ragaszkodás, mely Európa többi nyugoti államai-

ban már régen túlhaladt szempont volt; kétszeres hiba pedig azért mert előre látható dolog volt, hogy ha a nemzet szellemének áramlata a törvényhozásnak makacs mozdulatlanságán erőt vehet, annak kezéből a felbuzdult, felizgatott ország kormányának gyepelője kisikamlik.

Fájdalom, megis történt; azon főrendi ház, mely 1848-ig a haladásnak minden irányában mindenható volt akadályozó befolyásával: 1848-ban a megindult szellemi áramlat mérséklésére telyesen hatástalanná lett.

Ezen körülménynek tulajdonítandó mindaz, mi az 1848 és 1849-ben történtek összegét hazánkra nézve egy catastrofvá változtatta — mindaz, mi 1850 és 1860 közt nyomta hazánkat, s mi annak következménye akár mulasztásban, akár elhamarkodásban.

Mert mindazon veszteség, mely a conservatív pártot érte 1848-ban hitelének és befolyásának telyes megfogyatkozása által, szükségképpen a haladó szabadelvűség pártjának javára esett, és ennek befolyását tulságosan növelte; sőt midőn az első akár hibájának, akár befolyása teljes hiányának érzetében a cselekvés teréről visszavonult, ugyanazt önálló és kizárólagos cselekvésre nemcsak felhívta, de kényszerítette.

Miután pedig az ellenzék általános támasztási vonalából megvét, helytartótanácsot, cancelláriát a jobbágyi viszonynyal, az ősiséggel és adómentességgel egyaránt ostromolta, tehát az országnak összes politikai és pol-

gári viszonyai ellentett kifogást: kézzel foghatóvá lett, hogy, ha egy véletlen a hatalmat az ő kezébe teendi, akkor mindezeket meg kellend másitania.

Ezen helyzetbe az 1848. előtti szabadelvü pártot a conservativ pártnak merev magatartása kényszerítette. — A gyakorlati életnek egyik megszokott módszere, hogy fukar ellenfél irányában mindigtöbbet kell követelni, hogy annál biztosabban nyerjünk valamit, ha kevesebbet is. E módszert követte a szabadelvü párt; és miután a sors az ő kezébe juttatta a hatalmat, kénytelen volt következetes lenni, és nem kevesebbet venni a hirsztelt jóból, mint amennyit markolhatott, azaz mindent megváltoztatni, mit elavulnak, mindent elejteni mit rosznak mondott.

Eltörölte tehát a Cancelláriát, Helytartótanácsot, a Megyét, annak követküldési és utasítási jogát; a nemességet, a jobbágyságot, mint politikai intézményeket; az uralkodó vallást, a censurát, ósiséget, adómentességet, későbbben a czéheket; szóval minden kiváltságot megszüntetni, a jogegyenlőséget életbeléptetni — ennek kelle feladatának lenni, kevesebb szabadelvüleg nem tehete.

Látszik tehát, hogy az első alkalom, mely véletlenül a hatalmat a szabadelvü pártnak kezébe juttatta, kényszeríté azt, hogy hazánknak mind politikai mind társadalmi viszonyait átalakítsa; holott, ha a conservativpárt merev magatartása által önként el nem dobta volna magától

a haladási szerepnek vezetését, mindezen reform kérdéseknek és feladatoknak megoldására évtizedek juthattak volna — és nem következett volna be azon lázas sietsége az állami átalakulásnak, melyben, hogy minden cselekmény azon eredménnyel bírjon, minőt a nyugodt, alapos átgondolás tettei nyujtanak, várni sem lehetett.

Ha immár akár az elvszigorúság, akár a szabadelvűség, vagyis akár a következetesség, mint állandóság, akár a fejlődés mint változás egymástól függetlenül, tehát önmagukban véve érvényes politikai elvek lehetnének: akkor az 1848 előtti conservatív pártnak merev magatartása semmi gáncsolás tárgya nem lehetne, valamint az akkori szabadelvű pártnak gyökeres átidomítási vállalkozása sem; de ha azon pártnak akkori magatartása mégis olyan helyzetet eredményezett, hogy egy ideig minden fejlődés megakadt, egy időben pedig az átalakulás rohamosan történt — és e miatt hazánknak állapota a fejlődés biztos ösvénye helyett a rohanás meredélyére jutott: akkor kézzelfogható folyományként be kell ismernünk, hogy ugy az elvszigorúság, mint a szabadelvűség csak két tétele az állami élet ugyanazon egy törvényének, mely szerint következetességnek kell lenni a fejlődésben, mozgásnak az állandóságban, mérséklésnek a haladásban, szabadelvűségnek a következetességben, következetességnek a szabadelvű-

ségben mindenkor és minden fejlődési mozzanatnál egyaránt — és csak kivételes helyzetben nyerhet tulsulyt azon elv, melynek erősebb működését a viszonyok saját-sága, szüksége igényli.

III.

Mikor természetes az elvszigorúság.

Minden dolog sok nehézséggel, küzdelemmel, néha áldozatokkal fizeteti meg létrejöttét azok által, kik szerzői; a régi állapotot, melynek helyébe új tételik, nem könnyű eltakarítani romjaival, elegyengetni a helyet, melyre az új mű felállítottassék; hogy az újnak terve az illetők tetszését bírja, szinte munkába kerülhet, hogy az újnak áldozataira hajlandó legyen az újító, hosszú fontolást igényel; így van ez az életben azon dolgokkal is, melyek nem képezik tárgyát az ugynevezett életkérdésnek; állami rendszerek azonban az illető országok népére nézve mindig életkérdés tárgyai; mert alig van változás, még a legbékésebb reform eseteiben is, ha csak valamennyire életbe vágok, mely az élő nemzedéktől tetemes áldozatot nem igényelne. Ha immár egy népben ügyvel bajjal valahogy létrejött a hangulat, melyben egy országos, általános, mélyebbre ható változás kivihetőnek látszik, akkor semmire nagyobb szükség nincs, mint háboríthatlanságra azon idő alatt, mely a célba vett változás létesítésére megkívántatik, sőt még azon időtartamra is, mely nélkülözhetlen a

létesített változás eredményének és sikerének észlelésére, mely egyedüli igazolása és próbája a változásra alapul szolgált czél és eszközök helyességének.

E háboritlanságra nemesak kül — de belbék is kell az az olyan hangulata a népnek, mely bizalommal és türelemmel várja be azon időszaknak leforgását, mely szükséges arra, hogy az eszközlött változásnak fejlődő viszonyai beállhassanak, és ekként igazollhassák a változáshoz kötött reményeket. — Az oknak és okozatnak, a cselekvésnek és eredményének ezen szoros összefüggése oly természetes, oly egyszerű hogy annak felértéséhez nem valamely szövődött szellemi műtét kell, hanem rendesen elég arra az ugynevezett jó indulat, az érzés is; innen magyarázható meg azon általános támogatás a népnek minden rétege által, melyben minden kormány létének kezdetén részesül, midőn az elvben elfogadott reform munkáját megkezdí, és mely támogatás legalább is a várt eredmény bekövetkezésére megkivántató időig elszokott tartani, ha rendkívüli viszonyok nem zavarják meg a dolgok folyamát, vagy az ország helyzetét.

Ezen élettörvényben világosan fölismerhető azon tüneménynek oka, hogy minden már bekövetkezett változásnak elején a közhangulat kedvez az elvszigorúságnak, a conservatismusnak, mert a következetesség követeli, hogy a czélbavett változás keresztülvitelének engedjessék meg a kellő idő, a kellő cselekvési tér, és a kellő háboritlanság, melyek nélkül semmi emberi

dolog, bármi biztosan volt kiszámítva, nem léte-
sülhet,

Innen magyarázható meg továbbá egy második
épen olyan fontos tünemény, hogy t. i. a k o r m á n y,
értjük az országglás feladatával megbizott k ö z e g e t,
legyen az testület vagy egyéniség, miniszterium vagy
cancellár, directorium vagy dictator, m i n t k o r m á n y
t e r m é s z e t é n é l f o g v a a z e l v s z i g o r u -
s á g n a k s z e m p o n t j á n s z o k o t t á l l a n i.
A kormánynak ugyanis egész feladata egyedül abban
áll, hogy az állam céljára, és ennek eszközeire vonat-
kozólag országosan elfogadott elveket foganatosítsa;
tehát hogy tényekké létesitse azon gondolatokat, mely-
lyekkel egy állam népe saját boldogságát eszközöl-
hetni vélte; a kormány tehát f o l y t o n o s a n azon
helyzetben van, a melyben egy államnak egybevett
összes népségét akkor létezni állítottuk fentebb, midőn
egy elvileg elfogadott nagyobb szerű változásnak gya-
korlati keresztül vitele fekszik előtte feladatul; min-
den kormány tehát állásánál és feladatánál fogva
szinte igényli a h á b o r i t l a n s á g o t működése
idejére; továbbá a t á m o g a t t a t á s t, a meny-
nyiben működésének egyes tárgyai igen széles alapra
terjednek; végre az i d ő t a r t a m o t, mely felada-
tának létesítésére nélkülözhetlen. Ezen jogos igényeket
egy ország sem tagadhatja meg saját kormányától; mi-
dőn pedig ezt teszi, beismeri azt is, hogy a h e l y z e t,
melyben egy kormány az országgal szemben létezik,
mely őt valaminek foganatosításával megbizta, és e fe-
ladat teljesítésének **feltétele** az, mi őle e figyel-
mét követeli, tehát nem a kormányzó, hanem az ország-

lásnak természetete, valója iránt tartozik e figyelemmel; tehát az elvszigoruság, a conservativismus a kormányoknál nem a személyiségek sajáttságában és jellemében keresendő, hanem magában a dolog természetében, t. i. az állam kormányközégének természetében. És ennek ekként kell lenni, ha az állam természetes, egészséges állapotban létezik; ilyenek pedig csakis azon államot tartjuk lenni, melyben, mint fentebb említettük, egy lehető nagyobb szerű változásnak, reformnak, átalakításnak elvét az állam népségének közvéleménye fogadta és határozta el, tehát amely államban a nép a fejlődésnek azon fokán áll, átlagosan véve a közvélemény emelkedését, melyen már meg van a képesség különbséget tehetni az állam javára szolgálható eszközök hatásai között, tehát a politikai érettség; ily államokban rendszeren a közvélemény tüzi ki az állam céljait és eszközeit, a kormány pedig folytonosan a végrehajtás, a foganatosítás, a létesítés terhes feladatával foglalkozik, mihez, mint fentebb láttuk, kell a háborítlanság, a támogatás, és az idő.

Látszik tehát, hogy az elvszigoruságnak jogosultsága a helyzetnek körülményeiben létezik; önmagában véve csak a következőzetesség törvényének folyamánya lévén, mint ilyen a szabadelvűséggel együtt is létezhet, de ekkor nem mutatkozik elvszigoruságként, — hanem csak mint következőzetesség;

valódi természete akkor tűnik fel, ha uralgó hatással mérsékli a haladást, mi rendszeren a haladásnak egy a szokottnál sebesebb futamata vagy éppen ugrása után szokott bekövetkezni.

Azon történelmi alakzatok, melyekben az elvszigorúság az államok fejlődésében feltűnedezni szokott, a sajtó felügyelet, a gyülekezési jog megszorítása, ostrom-állapot, vészbiróságok, rendőri felügyelet, honvédelmi bizottmányok felállítása, dictatura, stb. mindazon czélra leitek kigondolva és használva, hogy a háborgó, felizgatott kedélyek és vállalkozások békére, nyugvásra kényszeritessenek, legalább azon tartamra, mely egy államnak a beállott új helyzethez való átidomítására szükséges; azontuli fenntartásuknak értelme nem lévén.

Miután pedig egy államnak helyzetében a kedélyeknek izgatott és háborgó állapota ott is beállhat, hol annak sorsát bármi őszinte szabadelvűség és haladó kormányzat intézi: nemcsak lehető, de sőt elkerülhetlen, mert a dolgok természetéből folyó élet-törvény, hogy a szabadelvűség éppen-ugy, sőt rendszeren még kevesebb kimélettel is használja az elvszigorúságnak fentebb felsorolt drasztikus eszközeit, mint maga az elvszigorúság. Akárhányszor látuk a haladás ösvényére lépett szabadelvűséget dictaturával végződni, valamint-hogy arra is volt példa, hogy egy ostromállapottal kezdő kormány idővel rendszeren fejlődhet, szabad állapotba helyezte a kormányzott államot.

Eme drastikus szerepek tehát nem tekintendők az elvszigorúság természetes következményeinek, vagy folyományának, éppen úgy nem, mint a forradalmak a szabadelvűség folyományának. Forradalom és ostrom-állapot, féktelenség és dictatura oly természetesen váltják föl egymást, mint a hideglázban a forróság a fázást; amint a lázas embernél a fázás és forróság csak két syntomája a betegségnek, úgy forradalom és dictatura két körjele az állam természetellenes, beteg állapotának; és valamint az orvos az életerőnek ébresztésével és megfelelő életrenddel állíthatja csak vissza az egészséget: akként az államok lázas, háborgó, felizgatott beteg állapota csak akkor tartathatik ismét meggyógyultnak, ha mérsékelt haladással folytathatják szabad mozgásukat a fejlődésnek ujonnan feltalált ösvényén.

Aki tehát őszinte szívvvel óhajtja az államok boldogságát, az éppen oly határozottsággal k é n y t e l e n e l i t é l n i a d i c t a t u r á t és ostromállapotot, m i n t a f o r r a d a l m a t; és ámbár az elsőt többnyire a kormányok nevében, a másodikat a népek nevében néha jogosual utk állítják egynemelyek: mi határozottan azt valljuk, hogy jogosultsága semmi körülmények között egyiknek sincs, mert m i n d e g y i k ü k e g y h a m i s h e l y z e t b ű l következő h a m i s k é n y s z e r ű s é g, melynek rendesen azon nép viseli keserű árát, melynek semmi köze hozzá. Ugyanis, sok esetben a dictatura és ostromállapot nem k ö v e t t e a f o r r a d a l m a t, hogy azt elnyomja, h a n e m m e g e l ő z t e, h o g y a z t e l ő i d é z z e; ismét sok esetben a forradalom

nem előzte meg a dictaturát, hogy azt maga ellen felhívja, hanem követte azt, mert azzal lett lehetővé téve. — Azért állítottuk mindkettőt hamis helyzetből folyó hamis kényszerűségeknek, mely feltétlenül azon pártokra és kormányokra háritja minden csep elontott polgárvérnek átkát, melyek előidézői voltak. A nép soha és sehol forradalmat elő nem idézett, hanem igen is mindegyiknek kárát csak ő látta, habár azt többnyire eltévedt kormányoknak hibás cselekvése ébreszté fel és elkeseredett pártoknak hevessége lobbantá lángra, mely azontul rendesen a népnek véréből és vagyonából táplálkozva addig tartott, a míg az kifogyva crejéből önként a zsarnokság karjaiba vetette magát.

Amíg tehát az államoknak népsége csak a fejlődés útján van, de még teljesen ki nem fejlődött, mihez még évszázadok lehetnek szükségesek: mindaddig a szabadelvűség és elvszigorúság egyenlő jogosultsággal bír, csak arra figyeljenek a szempontoknak érvényesítői, hogy mindegyik elv akkor iparkodjék magát érvényesíteni, a midőn az állam népségének fejlődési állapota az egyiknek vagy másiknak tulnyomó hatását követeli, és soha a szabadelvűség rohammá ne sürgesse a fejlődés menetét, az elvszigorúság pedig soha vissza ne tartóztassa annak természetes haladását. Ennyiben látjuk lenni összegét azon feladatnak, mely az államélettörvényéből ezen két külön szempontot képviselő poli-

तिकai pártoknak osztályrésztül jut — és nem található alap az államélet törvényében, mely más pártállásnak jogosultságát az államtan elméletéből igazolhatná; hogy történelmi viszonyok és helyzetek még más, külön czélzatu pártok alakulására is szolgáltathatnak okot és alkalmat, — azt megengedjük, de e viszonyok és helyzetek csak pillanatnyiak, mulandók, változók; ellenben a fentebb kifejtett két pártnak létezése, bármily idő szerinti nevezetek alá rejtse czélzatát, minden államban és mindig létezend, mert valójok az állami élet alkotórészeit képezi, az örök fejlődésnek két oldalát, s következetességet a haladásban.

IV.

Az államiság fogalma.

Az egyes államokban élő népségeknek csoportosulásához a természet adta az első ösztönt a nemzetiségnek merőben természetes minősítése által; az az merőben természetes azon vonzerő, mely az ugyanegy nyelvet beszélő nemzetet egyítvé forrasztja; és ethikai, erkölcsi jogosultságát csak akkor nyeri meg, ha az egyesülésnek célja maga a szabvalami, mint maga az egyesülés, mely azon magasabb célnak csak eszköze. — Ezért nevezte a görög, és római világ a kivüle álló, és merőben nemzetiségi alapon csoportosult népeket barbaroknak, mert ethikai célt nem hitt lenni ezen nemzetiségek egyesülésében, ámbár saját területekkel és fejedelmekkel birtak. E magasabb célt a polgárosodás, civilisatio nevével jelezték meg, mit mai napon mi a cultura nevével szoktunk kifejezni.

Mindakét szó egyre mehet végértelmében és ez az emberiségi fejlődés lenne — ennek eszközlésére pedig eszköz az állami egyesülés.

Az állam célja tehát közös az emberiséggel, és csak azért célja az államnak is, mert minden államnak népe egy része az emberiségnek. Lehet tehát az államot külön is gondolni a céltől — és ekkor úgy tűnik fel, mint egyesülése azon népek mely közös erővel ösztönszerűleg egyesülni törekszik. Ha immár eltekintünk a céltől, melyet minden államnak népe saját természetes ösztönszerűsége alapján másként foghat fel: akkor az államnak fogalmához nem marad egyéb meghatározás, mint hogy az egyesülés egy népnek, vagy nemzetnek, melynek egyénei ezen állami egyesülésben már polgároknak neveztetnek; és minthogy az emberi tehetségek, vagy erők közül az akarat az, mely tettet létesít, minő az egyesülés cselekménye; az egyesülés pedig egy séget jelent, mely minden életnek sajátja: kiderül, hogy az állam nem egyéb, mint saját polgárainak akarat egyisége.

Önként értetődik, hogy miután az emberiségi fejlődést, mint az államnak ethikai célját egyelőre félretettük és az államot csupán, mint (azon célnak szolgálható) eszközt vettük figyelembe: az állam csak mint egy, valamely rendeltetéssel birható lény, tehát mint létalak tűnik fel, mely létalaknak valóját, természetét fejeztük ki abban, hogy az polgárainak akarat egyisége. Minden állam tehát éppen annyiban felel meg valójá, természete követelményének,

a m e n n y i b e n saját cselekményeinek valódi alapja és szerző oka polgárainak e g y e s ü l t a k a r a t a, vagyis a k a r a t e g y s é g e volt. Tehát az államiság fogalmát legegyszerűbben és a valóságnak egyedül megfelelőleg csak azon meghatározás fejezi ki, hogy az p o l g á r a i n a k a k a r a t e g y s é g e.

Lássuk ezen alaptételnek folyományait.

Ha az áll a m p o l g á r a i n a k a k a r a t e g y s é g e: akkor

a) csak az és annyiből tekinthető az állam céljának, mit és a mennyiben közös c z é l k é n t az állam polgárainak összesége elfogad,

b) szintugy az elfogadot célznak létesítésére szolgálható állami e s z k ö z n e k is csak az, melyet az állam polgárok összesége elfogad.

Az államiság jellegét tehát mind a célznak, mind az eszközöknek egyedül azon körülmény kölcsonzi, hogy az állampolgárok ö s s z e s é g é n e k akarata tette a czélt czéllá, az eszközt eszközzé.

A z áll a m i s z e r k e z e t n e k tehát az államiság fogalmából következőleg olyannak kell lenni, mely az áll a m p o l g á r a i a k a r a t á n a k n y i l v á n u l h a t á s á t és é r v é n y e s ü l é s é t feltétlenül biztosítja.

A mely államnak szerkezete ezen követelménynek teljesen megfelelné, azon állam teljesen természetes, fogalomszerű állapotban léteznék.

A z a l k o t m á n y t a n n a k tehát nincs és nem lehet egyéb fe'adata mint az, hogy minden állami cselekménynek b i z t o s i t s a az áll a m i s á g

jelleget, vagyis, hogy azt eszközölje, hogy semmiféle történhessék az állam nevében, mit az állampolgárok összege nem akar — minden pedig megtörténjék, mit akar — és épen akként történjék, ahogyan akarja.

Hogy vajjon jó leend-e mind az, a mit az állami polgárok összesége fog akarni? — hogy helyes lesz-e az eszköz, melyet céljának valóítására választand? — ha vajjon a kivitel, a létesítés modora megfelelő leend-e mind a célnak, mind a választott eszköznek? — ezen kérdések már nem az alkotmánytan körébe tartoznak. Hogy egy államnak összes polgársága csak jó célokat, helyes eszközöket és megfelelő modort akarjon cselekvésének tárgyává tenni: az az anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődés technikai feladatainak szerenésés megoldása által feltételeztetik és csak annak lehet eredménye; az államnak, melynek mint erkölcsi lénynek szabad akaratával birni kell, lehetnek nem jó céljai, helytelen eszközei és hibás modora; de e hiányoknak oka soha másban nem keresendő, mint a hiányos anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődésnek tökéletlen állapotában: ezért mind a jó, mind a nem jó céloknak, mind a helyes, mind a nem helyes eszközöknek választása csak azon feltétel alatt számíthatatik be az állam polgárai összeségének, ha valóban a polgárok összeségének akaratából származott; azaz, ha a vá-

lasztás mint állami cselekmény az államiság jellegével bir.

Látható tehát, hogy minden állami cselekménynek valódisága egyedül a cselekménynek államiságában fekszik, mert mit egy államnak összes polgársága nem akart, azért sem érdem sem felelősség ötet nem illetheti.

Kétségtelen dolog, hogy azon állami cselekmény, mely egy ország polgárainak akarategységéből származott, az államiságnak jellegével telyesen bir; de szintoly kétségtelen az is, hogy egy ily cselekmény mégis lehet nem jó, célszerűtlen, helytelen; tehát egy állami cselekménynek a lakifeddhetetlensége, államszerűsége, államisága még nem elégséges arra, hogy azzal az állam saját javát biztosan eszközölje. — Kell tehát lenni még egy más követelménynek is, melynek az állami cselekmény megfelelni tartozik, hogy minden tekintetben fedhetlen legyen, és az állam javát mindig biztosan eszközölje.

Fentebb futólag érintettük, hogy az állam céljainak jóknak, eszközeinek helyeseknek, modorának megfelelőnek kellenék lenni; mire vonatkozzanak immár az állam céljai, eszközei és modora?

Nem vonatkozhatnak másra, mint egy erkölcsi lényre, mert csak egy erkölcsi lénynek élete birhat saját céllal, tehát eszközzel is, modorral is, melyek követelményei a létező célnak.

Tehát az állam nemcsak mint létalakveendő figyelembe, miként ez az államiság fogalmá-

nak kifejtéséül történt — hanem úgy is mint lény mint élet, mint valóság, melynek az államiság csak külsője, csak alakja és mely az államiságnak mint alaknak belsője, valója, lényege, élete. — Mi lehet immár az államnak belső valója, élete?

Azt állítottuk fentebb, hogy minden államnak népsége egy része az összes emberiségnek; tehát azon élet, mely egy államnak életét képezi, nem lehet egyéb, mint az emberiség élete, egyéneseitve egy állambau; valamint az egyéni ember az, mely közvetlenül van hivatva, mintegy odaállítva a természet által, hogy önmaga erejéből fejtse ki a személyes emberi élet fogalmának valóját: akként a végzet a nemzeti ségek különféle csoportjait azért látszik készen tartani, hogy ösztönszerű egyesüléstük által valamennyien külön vállalkozzanak az emberiségi életnek megvalósítására, mely feladatot eddig ugyan még egy nemzet sem oldotta meg, de melynek szolgált, és szolgáland valamennyi, mindegyik tehetsége szerint járulván a végtelen nagy czélnak megközelítési munkájához. — E munkát a nemzetek közös akarattal tehetik csak, különben az emberi egyéniség szűk korlátai közt maradnának, — közös akarattal pedig csak mint államok tehetik, mert az állam a polgárok akarategysége; hogy teljesen bevégezné, egy nemzet, egy állam sem állithatja; de megkezddheti és folytathatja, és ebben áll azon emberiségi fejlődés, mely mint

fentebb állítottuk, az államnak erkölcsi czélja.

Tehát emberiségi fejlődés, civilizáció, polgárosodás és cultura, mind a négy kifejezés ugyanegy dolgot jelent és ezen dolog lenne az állam erkölcsi czélja. Ha immár meg lenne állapítva fogalma ezen dolognak, akkor kétségtelenül könnyebben és biztosabban ítélhetné meg minden állam saját cselekményének jóságát is, mert ennek próbaköve éppen maga a fogalom lenne; minden állami cselekmény tehát jó azon feltétel alatt lenne, ha ezen erkölcsi állam czélnek megfelelőne.

Miután minden állami cselekmény csak valósulása az akaratnak, tehát nem egyéb mint a működő akarat: további fejtegetésünk folyamán az állam-cselekmény helyett az állam-akaratot fogjuk használni, mint olyan kitételt, mely közvetlen legelső nyilatkozása az állami életnek, és egy szerűbben fejezi ki a fogalmat, mely vizsgálatunknak tárgya.

A fentebbi fejtegetésből tehát kiderült hogy az állami akaratnak két minősítéssel kell birni; az első minősítés az államiságban van, ami azt követeli, hogy azon akarat, mely állami akaratként érvényesítettik, az állam összes polgárainak valódi akarata legyen; — az állami akarat ezen minősítésnek létrehozása volna tárgya, feladata és célja az alkotmánytannak; a második minősítés abban van, hogy az állam akarat megfeleljen az emberiség

fejlődésének, mely a fentebbiek szerint az államnak erköcsiczelja.

Minél általánosabb napjainkban az alkotmánytan naponta terjedő ismerete, annál homályosabb és ismeretlenebb az állami erkölestan; sőt van nem csekély számú hive azon államtani elméletnek is, mely szerint az államok természetállapotban létező lényeknek volnának egymás iránt tekintendők, melyek között az erő és hatalom szab törvényt, nem pedig az erkölsiség.

Ha van korunk szellemi fejlődésének egy fontos, lényeges hibája: úgy az határozottan e téves elméletben rejlik. Nem könnyű feladat ezer éves tévelyeket elhárítani; de mégis oly feladat, mely kötelező mindenkire nézve, és csak e szempontból vállalkozunk a kísérletre kifejtani az állami erkölestan fogalmát; igazolni, miként annak tárgyát csakugyan az emberiségi fejlődés képezi, és miután a fejlődés, mint minősülés tűnik fel, mely az emberiségre mint fő dologra vonatkozik: közvetlen tárgya további vizsgálatunknak tüzetesen az emberiségnek fogalma leend.

V.

Az emberiség fogalma.

Minden teremtsnek megadta a természet azt, hogy egy igen rövid serdülési korszak után ereje és képessége önmagától fejlődik, vagyis inkább növekszik azzá, mi azontul változatlan sajátja marad egész életében; mintegy veleszületik azon vezéresszöu, melylyel a neki hasznost felkeresi, az ártalmast kerüli, és érzéki természete, mint a növényzeté, időhöz kötve, az időnek pontosságával járja kiszabott élettörvényét, hiány és megszegés nélkül.

Az ember teljesen különböző helyzetben van. Csecsenő kora csaknem évekig húzódik, gyermekése folytonos örökösét kíván, és mire felserdült, az életnek boldogtalanságára szolgálható minden gonosznak csiráját magába szedhetette anélkül, hogy az igazi boldogságról csak sejtelve is lenne. Egy bizonyos szakában az ifjuságnak testi növekvése bevégeződik, azzal egykorun szellemi fejlődése is a véletlenre bízatik, és egy ugynevezett életpálya, tulajdonképen kenyérkereseti kényszer-helyzet áll be, mely feláldoztatja vele a fejlődés óhajását az élet-szükségleteinek. Ekként az emberek nagyobb száma

szellemileg a serdületlenség, vagy legalább is a kiskorúság állapotát nem képes átha ladni, habár testileg aggkort mutasson. Ilyen az átlagos állapota minden országnak; hiszen a legműveltebb országok műveltségi állapotára sem találtak eddig egyéb fokmérőt azon számaránynál, mely létezik azok között, kik olvasni és írni tudtak — és nem tudnak. Már pedig az kézzelfoghatólag párányi mértéke, talán legalsó foka a műveltségnek, ha valaki többet nem tud, mint olvasni és írni.

Mindez azonban nem a természetnek kényszere. hanem az ugynevezett sorsé, ez pedig nem egyéb, mint a történelmi és társadalmi viszonyok eredménye. Sors és szerencsejáték az egyénre néve, kitől nem függött az, hogy szülessék-e vagy nem? — sem az, hogy szerencsés vagy nyomorító szülőknek ivadékként lássa meg a nap világát.

A természet általán mindenkinek megadta a képességet emberre fejlődhetni és részesévé válni azon testi, lelki és erkölcsi minőségnek, miben az emberiség fogalma fekszik. Czélszerű nevelés és oktatás képes mindenkiben testi tehetséget kifejteni, mely czélszerű felhasználás mellett több, mint elégséges a testi szükséglet tárgyainak előállítására. Czélszerű szellemi foglalkoztatás képes mindenkiben azon lelki erőket felszítani, melyekkel bármi tudománynak birtoka elsajátíthatatik. Czélszerűleg szervezett erkölcsi viszonyok képesek minden egyes embert azon erkölcsi ségnek

határai között megtartani, mely uralkodnék a társadalomban.

De ki törődik azzal, hogy a megszületett emberi teremtés, ki mások segélye nélkül minden más állatnál is nyomorultabb és szükségképpen elvész — testi, lelki és erkölcsi fejlesztésben akként részeseüljön, hogy emberi rendeltetését, mely a benne rejlő erőknek kifejtésében áll, elérhesse?

E gondot az államok mai divata szerint a szülőkre látjuk háritva. De hátha a szülők e feladatnak vagy teljességgel nem, vagy csak csekély mértékben képesek megfelelni? akkor a megszületett ivadék martalékvá esett a sorsnak, a szerencsének, mely milliókat letipor, míg egyet felemel, milliókat álllatainak stülyedni enged, míg egyet emberre nemesít.

Pedig az államnak legfőbb érdeke, hogy polgárai testi, lelki és erkölcsi tekintetben fejlődötték legyenek; mert azok akaratának egysége képezvén az államot, az állam szükségképen oly alanti fokán álland a tökélynek, mint polgárainak összege áll.

De ha el is tekintünk attól, hogy az államnak lenne kötelessége polgárainak fejlődéséről gondoskodni — a minthogy Spartán kívül alig tette azt egy állam is a mai napig — az kézzelfogható marad, hogy csak a művelt polgárokból álló ország mondathatik művelt országnak, és hogy a műveltség, a tökélyesség, a fejlődöttség fogalma megköveteli, hogy azon egyén, ki magát annak tarthassa,

szükségképen birjon minősítésével a testi t e h e t s é g e k n e k, melyeknek eredménye a m u n k a e r ő, a lelki k é p e s s é g e k n e k, melyeknek eredménye a t u d o m á n y; és azon e r k ö l c s i e r ő n e k, melynek eredménye a j ó s á g. A munka függetleníti az embert a természeti szükségletektől, a t u d o m á n y képezi lelki életének tartalmát, s az erkölcsi j ó s á g vezérli az életboldogságának ösvényén. A mely emberi egyénben e három minősítés nincs meg, és a mennyiben nincs meg, abban, és amnyiban hiányzik az emberiségi fogalomnak egyik l é n y e g e s része. És miután az emberi munkaerőnek kutforrásként megfelel az egyénben az érzelem, a tudománynak az értelem, az erkölcsi jószágnak az akarat: az e m b e r i é r z e l e m, é r t e l e m és a k a r a t azon három a l a p e r ő, melyeknek kifejlesztése és működtetése képezi az e m b e r i s é g i f e j l ő d é s n e k egyedüli tárgyát és feladatát.

Ezen h á r o m e r ő n e k kifejlődött l é t é b e n van az emberi életnek t e l j e s s é g e; azoknak egymást kölcsönösen átható együttes m ű k ö d é s é b e n van az emberi t ö k é l y. Tehát n e m c s a k m e g l é t ű k, hanem m ű k ö d é s ű k is szükséges, hogy az emberi élet megfeleljen annak, mit az e m b e r i t ö k é l e t e s s é g fogalma megkíván.

E f o g a l m á b ó l az emberiségnek immár világosan látható, miként az nem egyéb, mint az emberi e g y é n n e k olyatén f e j l ő d é s e, melyérz e l m i életének tehetségeit és é r t e l m i é l e

tének képességeit, az akarat jóságának erkölcsi emelkedésére irányozza; — vagyis mely az önző emberi állatból szeretetre és áldozatra képes, okos és erkölcsi jóságnak hódoló emberilényt alkot; ennél kevesebbel az emberi fejlődés fogalma bé nem érheti, többet nem követelhet; a fejlődésnek mozgása, haladása az emberiség élete, s e haladás, mint fejlődés ugyanegy az emberiség fogalmával.

A fejlődésnek ezen mozgása az emberi egyének szempontjából van felfogva, melyben az érzelm szerettet, az értelem tudomány, az akarat pedig jóság gá nemesedik; látzik tehát, hogy a fejlődésnek ezen mozgása magát az egyént mind érzelmi, mind értelmi, mind erkölcsi tekintetben emeli; azért nevezzük e mozgást a fejlődés emelkedésének; de az állam valamennyi polgárainak összeségéből állván, saját érdekében a józan ész követelményeként kénytelen beismerni, hogy jó volna, ha azon fejlődés, melyet mint emelkedőt állítottunk fel követelményként az egyénre nézve, valamennyi polgárára kiterjedne; maga a természet ujjal mutatja, hogy ennek ekként kellenék lenni, mert a nélkül, hogy az államok tüzetesen és feltett szándokkal odatörekedtek volna, mint elemi mozgás mutatkozik az állam népségében naponta nagyobb száma azoknak, kik a fejlődésnek valamely — ha nem is tetemes — mégis észrevehető részét elsajátították. Ezen mozgást nevezzük a fejlődés ter-

je d é s é n e k, mely által az e m b e r i s é g i fej-
lődésnek teljessége eléretnék; az állam
n é p s é g e ugyanis nem tekintethetvén egyébnek,
mint az e m b e r i s é g egy részének; vagyis, ha
ugy tetszik r é s z e m b e r i s é g n e k! feltétlenül
szükséges, hogy abban a fejlődésnek mind e m e l-
k e d é s e, mind t e r j e d t s é g e meg legyen, ha
fogalmának megfelelni akar; vagyis az álla m-
n a k f o g a l o m s z e r ű s é g e k ö v e t e l i,
h o g y a b b a n a f e j l ő d é s n e k m i n d
e m e l k e d é s e, m i n d t e r j e d t s é g e m e g
l e g y e n.

Ez tehát az államnak legfontosabb, legter-
jedtebb, s talán éppen azért legnehezebben — és ezen
okból leghalványabban, legkésőbbben valósuló élettör-
vénye. De abból, mert megvalósulása oly lassu, alig
észrevehető és pedig az eddigi államoknak mind el-
méletében, mind gyakorlatában, éppen nem szabad azt
következtetni, mintha talán nem is bírna azon fon-
tossággal, melyet neki tulajdonítottunk; sőt inkább
azon követelmény merül fel, hogy vagy e tör-
v é n y e l i s m e r t e t v é n, m e g v a l ó s í t á s a
az államok feladatának tűzessék ki,
— vagy ha létezése tekintetében még kételyek fo-
roghatnának fenn: e törvénylétére vonat-
kozólag a tudomány derítse fel a való-
ságot.

Mi saját kutatásunk eredményeként állítjuk e
fejlődési törvénynek az állam életébeni meglétét,

annak mindenekfeletti fontosságát és abból következtetve az állami élet működésének lényegét csakis abba helyezzük, hogy az az emberiségi fejlődés emelésének és terjesztésének folytonos és rendszeresített tevékenységgi megvalósítását első, legfontosabb és egyedül lényeges feladataként eszközölje — mert csak a mennyiben e feladatát képes megoldani, annyiból cselekedett államszerűen.

A minő fontossággal bír a fejlődésnek emelkedése az egyénre nézve, ugyanazon fontossággal bír a fejlődésnek terjedése az államra nézve; azaz valamint az egyének fejlődése nem teljes, ha az egyén az érzelmi élet körében ugyan tökéletesedett, de értelme és akarata, vagyis tudománya és erkölcsisége tekintetében elhanyagolt, fejletlen állapotban maradt; — sőt bár csekélyebb mértékben, de még akkor sem érte el a kellő fejlődést, ha érzelmi és értelmi életkörében fejlődött, de erkölcsi élete elhanyagolt és hibás: éppen akként hiányos, tökéletlen állapotban létezik minden állam, melynek népségében a fejlődésnek terjedtsége vagy egészben vagy részben hiányzik.

Hogy a fejlődésnek sem emelkedettsége, sem terjedtsége az eddigi államok egyikében sem létezett, azt megengedjük; de valamint azon tényből, hogy talán emberi egyén sem létezett, mely testileg, lelkileg és erkölcsileg a tökély követelményének teljesen megfelelt volna — nem az következik, hogy

tehát le kell mondanunk a tökély megközelítésének szándokáról, hanem inkább az, hogy tehát még több szeretettel, értelemmel és kitartással kell rajta munkálkodnunk: akként az államok fejletlenségéből következő számtalan hátrányok és ezek által támadó végnélküli bajok elhárítására nem a fejlődés munkájának abban hagyása, hanem inkább minden lehető erőfeszítéssel folytatása az egyedüli eszköz.

E munkának szerencsés sikere a fejlődés természetes s o r r e n d j é n e k megtartásától függ. A míg az egyén anyagi léte biztosítva nincs: mint a földhöz kötött állat egész idejét és erejét tápláléka keresésében tölti; a létérti küzdelem vadsága elborítja lelkületét, szeretetlen, önző és allatias marad; csak az ellátottság állapotában szelidül meg természete, és ébred fel szellemi élete. Ha akkor a tudomány szívétneke behat lelkébe: a teremtet világ szépségétől megérintett szíve, és a természet törvényét felismerő lelke azon öntudatban találja fel belső egybehangzását, hogy valamint az összes élő és élet telen természetben mindenütt örök törvények létezését tapasztalja: úgy önmagának egyéni életében is kell lenni törvénynek, mely minden tettei felett uralkodjék, melynek megtartásától éltének boldogsága függ — és e törvényt feltalálja az e r k ö l c s i s é g b e n, melynek minden cselekvésében azontul szabad akarattal hódol.

A fejlődés természetes sorrendje szerint tehát az egyén anyagi élete fejlesztendő elsőben az e l l á t o t t s á g állapotáig, azontul szellemi élete az

értelmesség állapotáig, és csak ezen két alapon fejleszthető erkölcsi élete a jószág állapotára, melyhez szívének és eszének egyenlő fejlődése megkívántatik, ha azt akarjuk, hogy erkölcsi jósága állandó jelleme legyen az egyénnek, nem pedig csak változó tulajdona.

VI.

A fejlődésnek életkörei.

A míg az egyén az érzékiség életszerveinek segítségével csak annyira emelkedik ki a mérő állatiság életköréből, hogy anyagi létének biztosított alapján a többi teremtetések feletti hatalmát érzi, de a hasonló emberi lények iránti viszonyát az erkölcsiség szempontjából tisztán felfogni még nem képes: a természet által beléje oltott vonzódás köti őt embertársaihoz; e vonzódás a családi élet viszonyaiból származik, és a vérrokonság által a nagyobb nemzetiségi egységekbe erősödik, melyben a szokások és nyelvnek közössége által megállandósul. Ezen szakában a fejlődésnek az emberi egyént az első, legalantibb emberi erő vezérli, az érzelem ereje. Az érzelemnek váltakozó fellobanása és eltompulása a közbe eső kedélyfokozatokkal képezi életének összes tartalmát. Ha vágyait kielégítheti, nyílt, közlékeny, jó-akaró, embertársa iránt segítségre, sőt örömeik szerzésére hajlandó, a közszólamód szerint szives; ha vágyai nem teljesülnek, komor, zárkozott, visszavonuló, mások iránt idegen, rosszakaró, boszus, a közszólamód szerint szivtelen. Ekként szokták a szivnek tulajdo-

nitni kifejezésileg mindazon jelenségeket, melyek az összes érzelmi életben észlelhetők; nem elég szabatosan, mert akkor a szivtelenség is a szívnek egyik állapota lenne, mi ellenmondás; voltaképpen az érzelme erejének élete ez, mely lehet jó és gonosz, mind magára az érző egyénre, mind ő tőle másokra vonatkozva. A szükség és ösztön hajtja, élvebben mohó, mértéktelen, nélkülözésben türelmetlen, vad; fájdalma és vágyai korlátot nem ismernek, csak erőszak és szoktatás bír reá hatással. Egység, összhangzás hiányzik életéből, mely ez okból gyarlóbb az állatokénál, miket vezérsztöntik biztosabban óv.

Az érzelmi élet kormányja tehát hatalom és tekintély.

Ezen állapot létezik úgy az egyes egyéneknél, mint egész népnél is, és ameddig az egyén, vagy nép ezen állapotból egy magasabbra fel nem emelkedik, az érzelmi életkörben él.

A fejlődés második foka az értelem életköre. Mihelyt az emberi figyelem észlelés által felismeri a viszonyt, mely az erő és annak sikere, a eslekmény és ennek eredménye, szóval az ok és okozat között létezik: meg van vetve alapja szellemi életének, melynek tartalma nem egyéb, mint teljes összesége mindazon viszonyok belátásának, miket az emberi értelem a teremtett világtárgyaiban felfedezett; e viszonyok összesége önmagában véve nem más mint a világot mozgó erőknek rendszere, vagyis a teremtett világnak törvénye; a mennyiben e törvénynek ismerete az emberi egyén

által elsajátítva és abban élve, annak érzelmeire visszahatással bír, tehát érzelmeit módosítja: az eként módosított emberi érzelmeket átváltóztatja emberi lelkkületté; a világ törvényeinek öntudatától áthatott emberi érzelem tehát az emberi lélek; mihelyt az emberi érzelem a világnak, vagyis az összes teremtett természetnek törvényeit kezdi felismerni, és követni saját életkörében, lelki életet él. A lélek tehát a világ törvényeinek tudatából szülemlik, és mint egyesülése e törvényeknek az egyén tudatával öntudat, lelki ismeret.

Az emberi egyén érzékei képezik azon eszközt, mely által az a világ törvényeinek ismeretét gyűjti; a világ törvényeiben pedig a teremtőnek akarata, bölcsesége, szelleme nyilvánul; tehát a teremtőnek szelleme az érzékek által tükröződik az emberi egyén tudatára, és amennyiben az emberben létezik és él a teremtő akaratának e visszatükröződése, mintegy az istenségnek képe, annyiban létezik az emberben szellem. A szellem tehát az isteni akaratnak az emberi tudatra való hatásából származik, és mint annak egyesülése az emberi öntudattal képezi az emberi szellemet.

Lélek és szellem tehát az emberi értelmiségnek eredménye, mert az emberi értelemben gyűl össze a világ törvényeinek ismerete, és képezi az embernek öntudatát; amennyiben ezen öntudat az érzelmi életre hat, képezi az embernek lelkét; amennyiben pedig ezen öntudat az istenség akarataként él az em-

berben és akaratára hat, képezi az embernek szellemét.

Az értelmi életnek kormányja tehát a következetesség, mely az egyedüli viszony az ok és okozat között, vagyis mint e kettőnek öntudata, az okosság.

Az emberi értelemnek tartalma az ok és okozat közötti viszonynak belátása, tehát merő okosság lévén: szükségképpen következés lenne, hogy az értelmes, az okos ember mindenben a természet törvényének engedelmeskedjék; okosan tehát csak azon ember tudhat cselekedni, kinek értelme bírja a természet törvényeinek ismeretét; aki ezen ismerettel nem bír, és amennyiben azzal nem bír, visszaesik az érzelmiség életkörébe, hol már nem a következtetésnek önkormányja, hanem csak hatalom és tekintély, vagyis erőszak és szoktatás által tarthatatik fenn azon társadalmi rend, mely nélkül az emberek együttléte meg nem állhat.

Az értelmi életkörnek kisebb vagy nagyobb mértékbeni megléte, vagy hiányzása vonatkozhatik úgy az egyénre, mint egy egész népre, vagy államra, és a szerint részben okosság, részben erőszak és szoktatás, vagyis hatalom és tekintély által kormányozandó, hogy együttléte fennálljon.

Az élet mindenkire nézve tényként létezik, azaz létezőnk annélkül, hogy létünket saját cselekményünk által szereztük volna; az élet oda van teremtve mintegy a végzet által, azon elemi mozgással ellátva, melyet benne a testi élet ösztönszerű nyilatkozatai képeznek. Ezen testiségnek ösztönszerű nyi-

latkozatai ugyanazonosak az érzelmi életkörnek tünetnyeivel, tehát maga az érzelmi életkör létezik tényként minden emberre nézve,

Nem úgy az értelmi életkör. Hogy ismereteink, eszméink, gondolataink, fogalmaink, tudományunk legyen, ehhez már az embernek személyes munkája szükséges; a munka figyelést, emlékezést, kutatást, elmélyedést, kitartást, szóval tetemes tartamu erőfeszítést igényel, hogy eredményhez jusson. Innét van az, hogy az érzelem általában minden emberben erősebb, mint az értelem mindaddig, a míg vagy az értelem emelkedő fejlődése meg nem hódítja az érzelemnek szilaj ösztöneit, avagy az érzelem megfogyatkozva életerejében, és amannak mintegy védelme alá vonulva, uralmát elfogadja. Akármelyik eset álljon is be az egyénnél, rendesen az életnek már későbbi szakában történik, az ugynevezett érett korban. — Az értelmi élet tehát az által szülemlik, ha maga az emberi egyén, ki azzal birni akar tetemes tartamu erőfeszítést szentel saját értelmének fejlesztésére; miután pedig erre aránylag kevés vagy legalább kevesebb ember adja magát, érzelemmel pedig mindenki már születése által bir: kézzel fogható, hogy az érzelmi életnek nyilatkozatai, tünetnyei általában mind számban, mind tartósságra, mind tömegességre nézve feltünőbbek, mint az értelmi élet jelei; és miután a feltünőség egyike a sikeresb vonzó eszközöknek az érzelmiségre nézve: természetes, hogy az érzelmiség mindig a legszámosabb, legtartósabb, legtömegesebb tünetnyekhez vonzódik, azaz legsziv-e

sebben megmarad saját érzelmiségének életkörében ; ha tehát nem léteznék egy magasabb erő, melynek hatalma az emberiséget egy magasabb cél felé vezetni végzetszerűen hivatva lehet, akkor az értelem élet köre hovatovább annál kisebb számú egyénekre szorítkozik, és az érzelmiség visszataszítja az emberiséget ismét az állatiság közelébe, hol az erőszak ostora és a szoktatás-járszalaga óvandja meg pusztulástól.

Szerencsére létezik e magasabb erő az akaratnak életkörében, mely mind az érzelmi, mind az értelmi életkörnek felette áll.

Ha az értelem annyira emelkedik fejlődésében, hogy az érzelem uralma alól az embert teljesen felszabadítja: akkor azon célt tűzi ki magának, hogy saját uralmát az érzelem felett biztosítsa s megállandosítsa; így ébred fel az akarat erőnek élete; az akarat az értelemre támaszkodva, annak segítségével keresi uralmának alapját, és feltalálja, ha elég kitartással bír emelkedő irányában.

Amíg az emberben több az érzelmiség, mint az értelem: ezen utóbbi szolgáljává válik az érzelem vágyainak ; szintugy a gyenge akarat is megesik az erősebb érzelmi vágyakkal tusában ; de valamint az értelem azon esetben, ha eléggé emelkedett, képes uralkodni az érzelmi vágyakon a természet törvényeinek ismerete által : szintugy az akarat is fentarthatja uralmát, ha a világnak törvényére támaszkodhatik hatása.

Az értelemnek tartalma csak az ok és okozat közötti viszonynak ismerése; az abból folyó kormányzó törvény a következetesség, az okosság.

Az akaratnak tartalma, vagyis célja nem lehet egyéb, mint az érzelem és értelem kuforrásaiból fakadó cselekmények között oly összhangzást létrehozni, melyben mindegyik életkörnek létezése, és emelkedő fejlődése lehetővé vállják; oly állapot, melyben az emberi élet teljességének biztosítva lenne mind létezése, mind működése, feltétlenül jónak lenne felismerendő, tehát az akarat erőnek tartalma és célja a jóság; amenyire pedig az akarat e célját, a teremtett mindenségnek törvényéből öntudatába sugárzó isteni szellem célzata és szándékaként fogja fel, és eszközli, és így a teremtő szándékának hódol: cselekménye merő erkölcsiiség, mivel ugyanazonos a jóság.

Minél kisebb az értelemmel bíróknak száma az érzelmi emberek számához hasonlítva: annál kisebb az erkölcsi akarattal bíró egyéneké az értelmi emberek számánál. De amint nagyobb a kifejtett értelem tartalma az érzelemnél, annál erősebb az erkölcsi akarat az érteleménél.

Kevés értelmes ember kormányozhat egy nagy számu népet; egyetlen erkölcsi akarattal bíró fejedelem uralkodhatik egy egész államon.

Az akaratnak életköre akként mint az értelemé, csak úgy terjedhet, ha minél több egyén a jóságot és erkölcsiséget veszi cselekvénye törvényeül, mely egyedüli kormánya az akarat életének. Amennyiben pedig egy népnek egyénei a fejlődésnek különféle fokozatain részint az érzelem, részint az értelem, részint az akarat életkörében léteznek: annyiban azon nép részben hatalom, és tekintély, rész-

ben okosság és következetesség (mint törvényesség), részint jóság és erkölcsiség (mint becsületérzés) által kormányzandó, hogy fennmaradása és békés fejlődése biztosítva legyen.

Miután pedig az egyéni élet a fejlődés folyamában az alantibb életkörből mindig egy magasabb életkörbe emelkedhetik, u. m. az érzelmiből az értelmibe, és ebből az akaratéba: önként következik, hogy az egyén feletti kormány is azon irányban változik, és a tekintélyt az okosság, ezt a jóság, vagyis a hatalmat a törvény, ezt az erkölcsiség követendi az uralomban.

VII.

Alkotmányok.

Az államtudományok elmélete a gyakorlatban mutatkozó tények alapjára van fektetve, azaz, miután a tetteleg létezett államok életében a kormányzatnak, az állami rendszernek különféle nemei lettek alkalmazva: ezeknek összege mint történelmi adatok gyűjteménye összeállítatván, képezte a politikai tudományoknak tényszerű történelmi részét; ezen történelmi adatokból képződött későbbben az államtanuk elmélete akként, hogy a tényekből fogalmak, ezeknek összegéből pedig a rendszer lett összeállítva. Ekként ismerteti az elmélet a népuralmat (democratia) mint oly állami rendszert, melyben az állami hatalom a népnek összege által gyakoroltatik, az aristocratiát (ugynevezett jobbak, előkelők uralmát) mint oly rendszert, melyben az állami hatalmat már nem az összes nép, hanem a polgároknak egy aránylag kisebb száma, (legyen az rend, vagy osztály egyre megy) kezel; a fejedelemséget, mint oly rendszert, melyben az államhatalom egy személynek kezében van. E rendszerek között a különbözőség ekként csak az államhatalmat birtaló személyek számá-

b a n állittatik lenni; ezen állítást valónak, tehát a három eddig felsorolt államrendszer közötti különbözést helyesnek találhatja, ki a tényekben nem lát egyebet, mint tüneményt, és még ennek lehető, sőt teüteles különbözését sem veszi észre. Pedig tagadhatlan tény, hogy minden népuralomban az állami hatalomnak egyes, és pedig legfontosabb részeit nem maga a nép kezeli, hanem egyesek — így a hadvezényletet, a bíraskodást, a kormányzást; viszont a fejedelmi rendszerben az államhatalomnak említett részletei nem mindig a fejedelem, hanem szinte több vezérek, bírák, kormányzók, helytartók által kezeltetnek; az aristocratiai államrendszerben e cselekmények ismét egyesek által történhetnek, és pedig majd az egész nép kívánatának nyomása alatt, majd egy főhatalmas befolyása, azaz titkos hatása alatt. Látszik tehát, hogy a hatalmat birlaló személyek s z á m á b ó l még nem lehet azon lényeges különbözést megmagyarázni, mely az említett három államrendszernek természetében létezhet, és talán helyesebben állittathatnék a különbözés abban létezni, hogy az államhatalom vagy az egész népnek, vagy egy részének, vagy végre egy embernek n e v é b e n g y a k o r o l t a t í k, mert mind a három rendszerben az államhatalom gyakorlása általában és igen kevés kivétellel m e g b i z á s b ó l történik az állam tisztjei, hivatalnokai által.

Miután már az államhatalmat birlaló személyek s z á m a egymagában tévesen állittatott az államrendszerek különbözésének l é n y e g é ü l: növelte a-az vart még inkább az egyes államoknak különféle tör

ténelmi időszakban különféleképpen módosult tetteges állapota, mely a három rendszernek oly sokféle vegyületét tünteté fel, hogy már Aristoteles száz ötvenet irt le anélkül, hogy azoknak számát kimerítette volna; ehhez járult pedig még a harmadik zavaró körülmény, miszerint az államrendszernek különbözőeti nem csak a külön államokban tüntek fel, hanem rendszeren minden ugyanazon államban időjárával bekövetkeztek, valamint Plátónak állítása szerint be kellett következniök. És valóban, mihelyt a külön államoknak rendszerét nem egyedül akként vesszük figyelembe, minő az egy bizonyos időszakban volt, hanem miként módosult keletkezésének idejétől egészen a megszűnés idejéig: azonnal meg kell győződnünk, hogy nem létezett a történelem tanúsága szerint még egy állam sem a földön, mely az államrendszernek szempontjából eredeti alakjában megmaradt volna — hanem mindegyik változott folytonosan az államhatalmat birlaló személyek számára tekintetéből és pedig két irányban akként, hogy vagy a fejedelmi uralmat az aristocratia váltotta fel, ezt pedig a democratia — vagy a democratiával kezdődött uralom aristocratiának, ezután pedig fejedelmeknek birtokába került; legtöbbször a hatalom a népnek kezéből közvetlenül egy fejedelmébe jutott.

Mihelyt azonban ugyanazon állam mind a három rendszerén az állami életnek rendszeren keresztül kényszerül: akkor democratia, aristocratia és monarchia nem annyira lényegesen különböző rendszerei. mint inkább állapota i egy országnak, valamint

az ifjúság, a megletség és az öregség nem külön rendszerei az egyéni életnek, hanem csak korbeli állapotai, melyek nem állandósíthatók tetszés szerint, hanem bekövetkeznek szükségképpen egy természeti törvénynek kéréllhetlensége folytán.

A mi az ó korban az említett háromféle államrendszerben és azoknak folytonos váltakozásában tapasztaltatott, napjainkban szinte észlelhető; és ha a rendi alkotmányt aristocratiájának eltagadjuk, a parlamenti (mint képviseleti) alkotmányt democratiának, az alkotmány nélküli fejedelemséget pedig monarchiának: úgy az észleletnek tárgyában a tüneménynek, sőt mi abban lényegként tekinthető, a természeti törvénynek ugyanazonosságát legtisztábban felismerhetjük.

Miután a szemünk láttára változó mai államokban az államrendszernek rendi alakját parlamenti alakká — ezt ismét majd abszolút fejedelemséggé, majd köztársasággá, a köztársaságot pedig szintén korlátlan uralommá, dictatúrává átváltozni egy nemzedék tartama alatt is tapasztalhattuk; miután továbbá e reudszerváltozásoknak sehol sem volt az közvetlen indoka, mintha a gyakorlati étellel párhuzamban fejlődő elmélet a bekövetkezett másik rendszernek jobb, czélszerűbb voltát előbb kifejtette és annak óhajtságát az egész népben felidézte volna; hanem e változások az államnak belső életében beállott valamely válság következtében történtek: kézzel fogható dolog, hogy az államrendszer változások az állam belál-

l a p o t á n a k v á l t o z á s a i b ó l s z á r m a z n a k, vagyis, hogy az államok belállapotának különféle nemei képezik valódi okát az államrendszerek különféle nemeinek; és valóban, ha igaz, hogy oly népet, mely fejlődése tekintetéből csak az é r z e l m i s é g életkörében létezik, egyedül erőszak és szoktatás, vagyis hatalom és tekintély képes az állami békés együttlétben megtartani: akkor világosan látható az ok, miért kell létezni mindenütt és mindaddig abszolút uralomnak, ahol és ameddig a nép a fejlődésnek legalsó, vagyis merőben é r z e l m i életkörében létezik. Az is immár természetesnek fog találatni, hogy azon államokban, melyekben a népnek fejlődése a merő érzelmi állapotból áthaladt az é r t e l m i fejlődés állapotába: a létezett r e n d i állapotot, melyben a népnek legnagyobb száma jobbágyi alattvalóságban volt, a polgári jogegyenlőségre fektetett valamely más p. o. parlamenti, avagy a l k o t m á n y o s fejedelmi államrendszer váltotta fel. Tehát az államrendszer változásnak, az ugynevezett kormányformák módosulásának egyedüli valódi oka mindig és mindenütt csak a nép fejlődési, m ű v e l t s é g i f o k á n a k v á l t o z á s a volt, és az alapos kutatás mindenütt ezen végeredményhez fog vezetni, habár a dolgokban felületesen látható, és néha rohamosan kápráztatón váltakozó tünemények a történő változásokat mint egy hatalmas személyiség befolyásának sikerét, vagy váratlanul meglepő események elháríthatlan következményeit gyanítatnák is a meglepetett, tehát még helyesen nem tájékozódott szemlélővel. Váratlan események csak a l k a l m a t szolgáltatnak

egy egy változás bekövetkezésére; hatalmas történelmi személyiségek csak eszközei lehetnek; de a változás alapoka mindig a népnek megváltozott fejlődési állapotában keresendő.

A mily egyszerű azonban önmagában véve ezen fontos élettörvénye az államoknak, oly könnyen eliskamlík a kutatónak szeme elől csupán azon okból, mert az államéletben felmerülő változási tümenények igen gyakran tulbecsültetnek jelentőségükben, vagy kelletténél kevesebbre vétetnek; mindkét esetben ellenkező jelentőségű változások állhatnak be, melyek a természetes törvénynek felértését nem hogy elősegíténék, sőt megnehezítik, megzavarják.

Sok esetben történt, hogy az államkormány egy feltűnően emelkedő mozzanatot, akár nagyobbszámu tömegekben, nemcsak gyanus indulattal fogadott, de erőszakkal elnyomott, üldözött, kiirtott és magatartása a fejlődés irányában nemcsak szigoruvá vált, de határozottan ellenségessé, és így még erőszakosabbá, mint volt annak előtte.

Ebből tehát azon következtetés származhatnék, hogy a nép fejlődésének nem mindig az államhatalom engedése volna eredménye, hanem inkább szigorubbá változása.

Arra is volt elég példa, hogy bekövetkezett egy államrendszernek tényleges megváltozása, melyben az korlátlanabb minőségéből korlátozottabb, alkotmányos alakuvá lett, pedig a népnek műveltségi foka utólag is korábbi fejletlenségében maradt.

Ebből ismét azon következtetés volna levonható, hogy egy államrendszer tökélesedése nem bizonyítja

a nép műveltségi állapotának tettleges tökéletesedését.

A logikai következtetés ezen egyes esetekben teljesen hibátlan; de hibás lehet, sőt bizonyosan az mindenkor az egyes esetekben fenforgó helyzetnek f e l f o g á s a, és az arra épített e l j á r á s i modor.

Hibásan foghatja fel egy polgár saját egyéni jogkörét, midőn olyan fejlődési állapotnak megfelelő államrendszert követelne a nép számára, mely lehet az ő személyes sajátja, de nincs meg a népben; mert csak olyan államrendszer tarthatja fenn magát leghuzamosb ideig, melynek czélszerűségét a nép, ha fel sem is fogja tiszta belátással, de érzi, sejtí, vagy legalább tapasztalta. Időelőtti rendszerváltozások tehát soha sem számíthatnak tartós állandóságra és így legalább is feleslegesek; ha ily kísérletek irányában a létező államhatalom birlalói szigorú, megtorló magatartást tanusítanak, csak az önfentartás ösztönszerű hajlamának engednek, és feltétlenül nem tekintethetnek az államfejlődés elleneseinek.

Eppen oly hibásan foghatja fel az államhatalom tettleges birlalója a népnek létező fejlődési állapotát, midőn korábban tesz változást az államrendszerben, mint az annak alapul szolgáló változás a népnek fejlődési állapotában beállott volna; azonban ez is csak a gyakorlat hibája, a fentebbi törvénynek ugyan meg nem felel, és épen azért hiba, de a törvény létezését nemcsak nem czáfolja, sőt inkább megerősíti.

Ha tehát az államrendszerekben létező különbségeknek lényegét nem az államhatalmat birlaló sze-

mélyek számban találjuk, hanem a népnek különféle fejlődési fokába helyeztük, mint azon lényeges dologba, mely feltételezi az állam rendszernek alakját, t. i. az alkotmányt: akkor egyelőre e három állapot vehető létezőnek, hogy t. i. vagy oly fejletlen egy nép, miként önmagát kormányozni egyáltalán képtelen, — vagy annyira fejlődött, hogy részben képes, — vagy végre teljesen fejlődött és mindenben képes az önkormányzatra.

Az első állapotnak megfelel az abszolút, a korlátlan uralom, legtermészetesebben egy fejedelem kezében; a másodiknak megfelelnek az aristocraticus rendszernek különféle fajtái, m: születési, rendi, birtok és pénz aristocratia, vagy általában a census, azaz bizonyos vagyonhoz kötött politikai jog; a harmadik állapotnak megfelelne a köztársasági rendszer.

Eltételezve tehát a népnek fejlődési állapotától az államrendszernek egyedül elméleti alapjáról állítani fel a kérdést ekként: melyik jobb államrendszer, vagyis alkotmány — a monarchia, aristocratia vagy respublica? teljesen elvétett módszere a tudománynak; mert egy fejletlen nép, mely természetesen képtelen az önkormányzatra, köztársasági rendszerben fen nem állhat; valaminthogy egy kifejlődött nép a korlátlan fejedelmi hatalmat nem tűri meg.

Helyesen tehát csakis az lehet az első kérdés: minőnek ismertessék el egy népnek fejlődési állapota? A feleletből mint folyomány következik azon rendszer, mely egyedül alkalmas biztosítani azon népnek állami létét; teljesen fejletlen népet csak korlátlan

hatalom tarthat össze, részben fejlett nép már részt vehet a kormányzatban, teljesen fejlett nép maga kormányozza magát.

E három neme a fejlődési állapotnak azonban csak a tárgynak könnyebb félértése végett vétetett fel egyelőre, mint határozottan különböző egymástól; és misem volna könnyebb az államrendszernek megállapításánál, ha szintoly könnyű dolog volna az első kérdésre mindig biztos, a tényeknek hiven megfelelő választ találni. A legnehezebb azonban az első kérdésre válaszolni, azaz hibátlanul megítélni egy népnek fejlődési fokát azon szempontból, azon alapról, ha vajjon teljesen képtelen-e az önkormányzatra? vagy képes-e arra részben? vagy végre képes-e teljesen? — E feladatot az eddigi elmélet olyannyira elfeledte, hogy még egy alkalmas mértéket sem talált fel, melylyel a politikai önkormányzatra megkívántató képességet mérlegelhessek, megbecülhessek.

Hogy a szűletés, vagyis egy bizonyos rang és rendhez tartozó szülőktől származás nem csalhatatlan mértéke a politikai fejlődésnek: mutatja a körülmény, hogy a kastok, és rendek eszméjére alapított alkotmányok már eltűnedeztek; hogy a z d a g s á g szintén nem az, állítja egy nagy hitelű római író ezen mondásban: „latifundia perdidere Romam“; hogy a t a n u l t s á g n a k bármilyen alanti foka, p. o. az olvasás és írás képessége már elég volna arra, hogy valaki politikai kérdésekben helyesen ítélhessen — az sem való. Még mind a három együttvéve sem nyújt elegendő biztosítékot arra nézve, hogy az egyén csalhatatlan

legyen politikai ítéletében, ha maga az államtannak elmélete sem tökéletes még.

Az emberiség fogalmáról szóló cikkben kiderítettük az emberi egyénnek azon állapotát, melyel birnia kell, hogy teljesen kifejlettnek tekintethessék. Az érzelmi, értelem és akarat erejének kifejtésében, nemesítésében, és egymásra kölcsönösen átható működésük biztosításában találtuk fel azt, mely által azok, mint szeretet, okosság és jószág egyesülvén az egyénben, ezt képessé teszik arra, hogy az életnek minden viszonyában, és helyzetében az emberi tökély magaslatán állva cselekedhessék akként, amint az emberi erkölcsiség parancsolja. Kifejtettük továbbá azt, hogy az emberi egyénnek tehetsége által az elátottság állapotára, erről értelmé által a tudományosság állapotára, erről végre bölcsessége által az erkölcsiség állapotára kell emelkedni. De ez csak az egyénnek, az egyes polgárnak fejlődöttsége. Az állam azonban polgárai összesegéből áll, az államiság fogalma pedig abban van, hogy az állam akarat az összes polgárok akaratának hű kifejezése legyen; nem elég tehát **egy** polgárnak fejlődöttsége hanem minden polgárnak fejlődöttsége szükséges arra, hogy az államnak összes polgárságát azaz népét fejlődöttnek tekinthessük.

Ezen törvénynek akár fel nem értése, akár figyelmen kívül hagyása okozza mindazon hibákat, melyek az alkotmányok megállapításánál elkövethetnek, s melyek miatt egyes államok népei a haladásban minduntalan fenakadnak, sőt visszaesnek.

Ha nem tévedtünk fentebb azt állítva, hogy a fejlődésnek érzelmi fokán álló népet erőszakkal és szoktatással, vagyis hatalommal, és tekintélylyel lehet csak, tehát kell is összetartani, — és csak akkor lehet következetességgel és okossággal, együttvéve, törvény tisztelettel kormányozni, ha fejlődése az értelemnek életkörébe emelkedett: akkor csak még azon egy feltételnek nélkülözhetlenségére kell a súlyt fektetnünk, hogy a fejlődésnek e magasabb köre általános is legyen, azaz: hogy a fejlődés emelkedése mellett meg legyen a fejlődésnek terjedtsége is; amig ez hiányzik elhamarkodott az államrendszernek megváltoztatása, és ha meg történik is, nem a rendes fejlődésnek, a haladásnak útján, hanem rohanás által történik, mely nem más, mint forradalom.

VIII.

M o n a r c h i a.

Sok és szorgalmas kutatásokra szolgált alapul azon történelmi tény, hogy daczára annak, miként alig gondolható oly neme a hatalommal való visszaélésnek, melyet fejedelmek néha századokon keresztül csaknem szakadatlan folyamatban elkövettek, mégis fenáll a fejedelmi államrendszer nemcsak, de számtalan megbukás után is újabb erővel felmerül. Azon okokat felsorolni, melyeket a fejedelmi rendszernek ellenei állítanak ürügyül részben a fejedelmi hatalom visszatérésének megfejtéseként — vagy saját államrendszerük megbukásának mentségére, nem sok haszonnal jár; mert a tapasztalat tanusítja, hogy az ismételt megbukás után ismételve feléledt fejedelmi államrendszernek, mint állam alaknak, vagy a szokottabb kifejezés szerint kormány formának megdöntésére folytonos kísérletek merülnek fel; sőt mi több ily nemű kísérleteket az újabb kornak alkotmánytana már mint jogosult cselekményeket fogad el.

E tekintetben a merő esetlegességnek kedvező sikere képezi a cselekmény igazolását, úgy hogy bármi merénylet, ha siker követi azt, igazoltnak vétetik,

ha pedig sikertelen marad, legfeljebb elhibázott vállalkozásnak. A történetirók egyéniségük sajátosságai szerint itélnek a cselekvésnél leginkább kitűnő személyiségekről, és az erőszak eszközához nyult vállalkozókat hősöknek vagy vértanuknak, vagy eszeveszetteknek bélyegzik a sikernek minőségéhez képest — a fejedelmeket zsarnokoknak, vagy a társadalom megmentőinek, saját felfogásukhoz képest, — az, amiről ily események taglalásánál rendszeren megfelelhetnek avagy szembetűnő felületességgel szóllanak, épen az illető államnak népe, és annak fejlődési állapota.

Franciaország az utolsó nyolczvan év alatt háromszor volt köztársaság, ugyanannyiszor monarchia, és időközben aristokratia is. Aki nagyobb figyelemmel vizsgálja mai állapotát, tartósságot nemcsak nem állíthat a létező államrendszer javára, de sőt újabb változásnak bekövetkezését kénytelen inkább elkerülhetnek, mint lehetőnek tartani. És legkitűnőbb fiai észre, jellemre, szilárdságra, hazafisságra, sőt polgári nagyságra a jelen és jövő nemzedék előtt igényt tartók, csaknem egyenlő számmal sorakoznak a legellenkezőbb táborokba; mert egy részük hiva a caesarismusnak, másik a köztársaság mellett rajong, míg a harmadik az alkotmányos királyságot tarja legjobbnak. Miben lehet igaza mindegyik tábornak? és miben téved mindegyik? — hogy teljesen igaza egyiknek sincs és téved részben miodegyik, azt tanúsítja mindegyiknek folytonos bukása.

Az, ki az állam népének fejlődési állapotát veszi kellő figyelembe, azonnal tudatja, miért

nem voltak állandók Franciaországban a múlt század végén kezdődött forradalom által létesült alkotmányok. Franciaország népének fejlődési állapota még ma sem sokkal kedvezőbb, mint volt a forradalmat közvetlenül megelőzőt időszakban akár emelkedés, akár terjedés tekintetében; emelkedés tekintetében a francia fejlődés ma nagyjában ott van, hova azt az encyclopaedisták vitték, a materialismus elve uralg, haszon és élvezet próbaköve az emberi cselekményeknek, nem pedig az erkölcsiség szempontja; azon mérséklés, melyet a nemzetnek romlatlan részében a vallásosság gyakorol, a legmélyebb sülyedéstől óvja meg azt, melynek okvetlenül martalékává esnék, hacsak a divatos anyagiság és önzés foglalná el a népnek érületét. Terjedés tekintetében is sokkal kevesebb történt, mint lehető volt, hogy a népnek tetemes száma minden oktatást nélkülöz — köztudomásu dolog.

Ha tehát a fejlődés nem emelkedett magasabbra a materialismus és önzés szempontjánál, ha annak terjedése még ezen hibás szelleme mellett is csak a népnek egy részére szoritkozik, s vannak egyének, kik egyáltalán kizáratva a fejlődés köréből nőttek fel: ugy be kell ismerni, hogy a mai francia nép csekélylyel fejlődöttebb, mint volt XVI Lajos korában; és tekintve ezt, hogy a fejlődés maga is a materialismus, az anyagiság, tehát az érzékiség fokán mintegy fenakadt emelkedésében: a népnek általános fejlődési foka az érzelmiség életkörüben vesztegel, daczára azon kitünő kivételeknek, melyek egyes egyéneken szemlélhetők. Az érzelmi embert pedig, miként fenntebb

állítottuk, csak erőszak és szoktatás, vagyis katalom és tekintély alkalmas békés együttlétben tartani, mert önmaga nem képes magát kormányozni. Innen van az hogy minden fejletlen népnél az állami élet mőnarchiával, fejedelmi államszerkezettel kezdődött. A mely nép nem képes önmagát kormányozni, ösztőnszerűleg engedi át kormányoztatását egy fejedelemnek, kinek személyében azonnal meg van valósítva azon a k a r a t e g y s é g, mely fentebbi vizsgálatunk értelmében az államiságnak lényege; egység lényege minden létnek, így az állami létnek is; az első szükségérzete; és mert a fejletlen nép nem képes még oly alkotmányt feltalálni, mely azt feltétlenül biztosítaná: ösztőnszerűleg a fejedelmi államszerkezet-hez nyul, meg teremtve az e g y a k a r a t o t a fejelemben, ki az a k a r a t e g y s é g e t, az érzelmiség életkőrből felfogva, közvetlenül, ösztőnszerűleg csalhatlan sikerrel helyettesíti.

Az államéletnek két törvénye fejt meg tehát a monarchiának tartós és jogosult, mert természetes létezését; az első törvény az, hogy az állami létnek lényege egységben rejlik, azaz a k a r a t e g y s é g b e n, mely nélkül az állam egy perczig sem létezne mint állam; a másik törvény a népnek fejlődési állapotából folyó azon tény, hogy az érzelmiség fokán létező nép nem képes az állami egységet megalkotni. Az állami egységet tehát csak ösztőnszerűleg megteremti az által, midőn az állami hatalmat egy egyénre ruházza, hogy azt az egész nép érdekében kezelje.

Ezen cselekménye az állami életnek, az állami

egységnek, szóval az államiságnak szükségérzetéből fakad, közvetlen nyilvánulása az akarat erőnek, nem combinatio eredménye, és épen ezért a monarchiának természete, hogy korlátlan. Minden országnak korlátlan fejedelemséggel kelle kezdődni — és a napjainkban mutatkozó tünemények is csak ezt igazolják. A dictatura és imperialismus legtisztább feltünedezései az ősi monarchiának. Abból azonban, hogy a monarchia, a fejedelemség, vagy miként a mai tudományos nyelvezet divata tartja, a királyság, fogalomszerűen értve korlátlan természeténél fogva, épen nem az következik, mintha nem volna neki is élet törvénye; sőt ellenkezőleg igen élesen van a fogalomban két törvénye kifejezve; az első az, hogy az állami egységet fentartja; a második az, hogy az állami hatalmat az összes államnak javára használja. Amíg e két törvényhez hiven tartja magát: megdönthetetlen leend hatalma, amennyire eltávozik tőlük, hanyatlásnak indul. Ha immár ezen négy törvényét a királyság fogalmának egyszerű, teljesen átlátszó értelmükben szem előtt tartjuk, melyeknek ketteje eredetét, ketteje saját életszabályát tartalmazza: a királyságnak multja és jelene oly világos előttünk, miként annak jövője.

E szempontból véve megszűnik egy vak gyűlöletnek tárgya lenni, minek egy oldalu nézet alapjáról némely elmélet is tartja; de megszűnik egyuttal egyéni eszménynek is tárgya lenni, mert kézzel fogható, világosan látható dolog, hogy a királyság az érzelmiség fokán létező népeknek fejlődési, helyesebben fejletlenségi állapotából elemi kényszerűség útján ösz-

tönszerűleg, közvetlenül és elháríthatlanul előáll. megterem, mint természetes nyilvánulása az állami élet eredeti ösztönének.

Két szempontból kell tehát a királyságot, vagyis monarchiát szemügyre vennünk, hogy ne tévedjünk fogalma körül; az első szempont eredete, mely szerint az az érzelmiség életkörében létező nép által teremtett ösztönszerű megvalósulása az akarategységnek, mint az államiság lényegének; a második szempont természete, mely szerint korlátlan hatalommal van hivatva eszközölni az államnak közjavát,

Az utóbbi szempont különös érdekekkel bír reánk nézve, kik előtt a korlátlan királyság már-már ritkasággá leszen. Egy nemével az iszonymnak fordulunk el tőle, mert csak zsarnokságként tudjuk azt képzelni, pedig korántsem az; azon király, ki korlátlan hatalommal az állam népének közjavát eszközli — az a valódi király, a szónak ódon értelmében; a zsarnok szintén használja a korlátlan hatalmat, de nem a közjóra, s ebben különbözik a királytól. A királyság természetének lényege tehát azon két dologban fekszik, hogy hatalma korlátlan legyen, és azt a közjóra fordítsa. A mennyiben e két dologban változás történik, a királyság kivetkezik természetétől, és más államszervezet, államrendszer, államképlet tűnik fel helyette. Az emberi nemnek fejlődése napjainkban nem sejteti velünk, hogy valódi zsarnokság merülhessen fel, akár az ó, akár az új világban, azért annak természetével s törvényeivel foglalkozni feles-

leges. De annál érdekesebb a királyság természetét azon oldalról tüzetesebben megismerni, melyen hatalmának korlátolása kezdődik. Mihelyt elfogadtuk azt, hogy a királyság hatalma korlátlan, el kell azt is fogadnunk, hogy azon arányban, a melyben a királyi hatalom korlátoltatik, a királyság természete módosítva van, és e módosulás annyira mehet, hogy a királyságnak neve, képviselője, jelvényei, szertartása, szóval látszata meg van, lényege pedig teljesen hiányzik; a mint az emberi tetem, melyből csak imént szállt el a lélek, egyideig teljesen hasonlít az élő, habár alvó emberhez: akként a királyságot is még néha élőnek szokták tartani, habár hatalma meg is szűnt volna. A tudomány és igazság érdekében áll e csalódást megszüntetni és belátni, hogy ott, hol korlátlan hatalom a király kezében nincs, valódi királyság sincs. A természet örök törvénye szerint minden egyes országban megszülemlik és elenyészik a királyság saját egyéni gyarlósága és halandósága miatt. Átálában az emberi nemben a királyság fogalma, a mennyiben az állami egység létezésének vétetik, oly örökös élethalak, mint a tavasz az évben, az ifjuság az egyéni életben.

Kezdeté az életnek, bájos külsejében vállalkozó, heves, néha kalandos, és mint az ifju egyéni életenrajta is megesik, hogy egyoldalú tulkapás á'tal megszegi élettörvényét, és ifjuságával egy időben életerejét is eljátszta.

Ez pedig két módon történik, a mint t. i. egyik vagy másik élettörvényét szegi meg. Ha hatalmát országa népének közérdeke ellen hasz-

nálja, a zsarnokság sorsára jut, melynek személyesítője rendszeren rövid időközben a bosszuságnak esik áldozatul, és kivévn oly népet, melyben az életre valószínűségnek egy szikrája sem létezik, csak egy pár emberélet tartamáig sem állhat fen; mert az állam élettörvényével ellenkezik. Ha hatalmát országa népének érdekében használni elmulasztja: önként kisikamlík kezéből, és két lehetőség áll be; vagy egy ügyes egyén keríti kezére és akkor csak személyes, avagy legfeljebb családi változás történik a hatalom birtoklása tekintetében, de a királyság mint államrendszer megmarad, — vagy pedig többben helyezik magukat az állam hatalom birtokába, és ekkor már más államrendszer lép életbe.

Fentebbi vizsgálatunkban három lényegesen különböző államrendszert vettünk fel, u. m. a monarchiát, az aristocratiát és a köztársaságot. Az első egy személynek, a második több személynek uralma, a harmadik a polgárok egyenjogúsága a hatalomban.

Ebből folyólag a királyság megszűnt azon perczen, a melyben hatalmát másokkal megosztá. Az aristocratia tehát a monarchia bukása, valamint a köztársaság az aristocratia megszűnése. És e folytonos váltakozásnak be kell következni minden államban, melynek népe természetes fejlődésben halad. De ez épen a szükséges feltétel, mely nélkül bekövetkezni a változásnak csak az állami szerencsétlenségével lehet.

Ennek magyarázatát csak az emberiség élettörvényében találjuk fel, mely szerint az fejlődő

d és re, nemesítésre képes, tehát arra van a gondviselés által rendeltetve. E fejlődés önként is történik, anélkül, hogy az emberi akarat azt előmozdítaná, sőt annak ellenére is néha — de történhetik, sőt történik öntudatosan is, akarva, és ekkor ezen élettörvény ellenállhatlanná válik, és ez a cultura, az öntudatos fejlődés erkölcsösítő rekvése. Az állami életre vonatkozóan éppen abban nyilvánul iránya, hogy a királyságban kezdődő államhatalmat az aristocratiában többeknek — köztársaságban a polgárok összeségének adja át kezelésre; mert az emberiség fogalmához az egyéni szabadságnak, tehát önhatározásnak, tehát az önkormányzatnak birtoka nélkülözhetlen szükséges, hogy erkölcsi legyen, azaz betudás, beszámítás, felelősség alá vonathassék cselekvénye.

És éppen az emberiség fogalmának eme követelése vezet egyuttal a fejlődésnek törvényére; az embernek erkölcsi lény nyé kell nemesedni, mely nem az állati ösztön által kényszerítettessék tetteire, hanem a teremtőnek felismert akaratát öntudattal kövesse; tehát kell, hogy szabad legyen elhatározásában, különben nem volna felelős, és nem lehetne érdeme; — tehát kell, hogy maga kormányozza önmagát, mi az állami életben a köztársasági állam rendszerben történik csak. De a kulturának ezen iránya a fejlődésnek következménye lévén, nem pedig feltétele: világos, hogy a fejlődés alapja, feltétele az államrendszerek változásának, tehát az

államnak polgárai csak azon feltétel alatt és csak annyiban részesülhetnek az önkormányzat hatalmában, ha, és a mennyiben a cultura, a nemesedés, a fejlődés ösvényén annyira emelkedtek, hogy az é r z e l m i s é g életköréből kibontakozva elég fejlett é r t e l e m m e l bírnak az államiság törvényének felismerésére, és elég nemes a k a r a t t a l az erkölcsiség kötelességének teljesítésére. E feltétel alatt az emberi egyén az ö n k o r m á n y z a t hatalmát k ö v e t e l h e t i magának, sőt k ö v e t e l n i k ö t e l e s ; e feltétel nélkül azzal csak v i s s z a é l h e t, tehát abban részesíteni nem szabad.

Az állami életnek fejlődési sorrendje szerint a királyság korlátlan hatalmát országa népének fejlesztésére használni van hivatva, hogy a cultura által erkölcsileg megnemesült polgárokat az önkormányzat hatalmában minél teljesebb mértékben részesítse; az aristocratia hivatva van a királyság feladatában részt venni, és v e l e e g y e s ü l t e n a cultura terjesztését elősegíteni, hogy az önkormányzatnak nem annyira joga, mint inkább erkölcsi kötelessége minél nagyobb körben elterjedhessen; a köztársaság pedig, mint erkölcsi eszmény lebegjen minden állam népsége előtt, melyet lehetőleg megközelíteni — lehet, sőt kell, hogy legyen törekvése, de megvalósítani nem lehet reménye, és ne is legyen hiusága. A cultura alapjára fektetett haladásból önként folyó államrendszer-változások békés természetes uton, szabad akarattal eszközlik a fejlődést — és ez a r e f o r m ; az emberiség fogalmából folyó fejlődés feltétele nélkül követelt politikai hatalomnak birtokbavétele — ez a f o r r a

d a l o m ; hogy az értelmi életkörben levő emheri
egyén az erkölcsiség életköréből, avagy az érzelmiség
körében veszteglő az értelmiség köréből kizárassék,
vagy visszatartóztassék — ez a r e a c t i o ; az ál-
lami hatalom birtokának önkéntes átengedése a fej-
letlen állapotú népség kezébe — ez az e l l e n f o r-
r a d a l o m .

IX.

A r i s t o c r a t i a .

Eredeti államrendszerként soha sem tűnt fel, nem is képzelhető; mert az aristokráciának feltétele egy oly műveltségi állapota az állami népségnek, melyben a fejlődésnek e m e l k e d é s e, és habár korlátozottabb körben, de még i s t e r j e d é s e is meg van; ez pedig az államok képződésének első időszakában sehol sem létezhetett. Amely államok közvetlenül aristokratiai szervezettel kezdődtek, nem az ő s állapotból alakultak, hanem más államokból kiszakadt gyarmatokként — melyeknek előre haladott műveltségi elemét képezvén, éppen azért, mert az ott fenálló királyságnak mint k o r l á t l a n h a t a l o m n a k sem uralmát tűrni, sem rendszerét átalakítani nem bírták — új államnak alapítására kivándoroltak; és miután már otthon is a fejlődésnek e m e l k e d e t t elemét képezték: új hazájokban az ö n k o r m á n y z a t e l v é t s a j á t k ö r ű k b e n alkalmazták.

Az aristocrazia tehát az emberi fejlődés középso, vagyis é r t e l m i é l e t k ö r é n e k megfelelő államrendszer, nagyobb részben f o r r a d a l o m n a k

köszöni eredetét, és polgár-háboruban vész el, hogy ismét az absolutismusnak engedje át szerepét, mely ezen esetben a caesarismus, vagy imperialismus alakjában, és nevével veszi át az államhatalom birtokát. Ez volt eddigi történelmi élete.

A tüneménynek fogalomszerű értelme a következő :

Minden eddigi állam a természetes ösztönszerűségnek, vagy esetleges kényszernek lévén eredménye, az ősi állapotnak történeti tényeit és tényezőit egyenlő jogosultsággal fogadta be magába, mint elemeket; gazdagot, szegényt, urat, rabszolgát, hatalmast és elnyomottat — ezen elemeknek ethikai megbírálása és válogatása nélkül. Ami az állami életnek ezen első futamájában főtényező volt, az, az állami életnek ösztönszerű szükségérzete és sejtelme, az állami egyesülés, az akarat egység vágya. Ezen ösztönszerű vágy nem kutatta azt, hogy miből álland az állam, csak azt akarta, hogy meg legyen.

A meglett államban az ősi állapotból átvett egyetlen anyagi állapotú személyiségekből fejlődtek az egyenlenszellemi állapotok, mint természetes elemei és a jövő fejlődésnek. Ezen szellemileg erősebb elemek lettek képviselői a fejlődés emelkedésének, melyek mellett azonban az eredetileg gyámolatlanabb állam-tagok fejlődés tekintetében tömegesen elmaradtak.

Meg volt tehát anyaga a fejlődési fokok különválasának a műveltebb kisebbségben, és a műveletlen tömegben. Ez utóbbi az érzelmis-

ség életkörében, az első az értelmiségében állott.

Ha immár az államiségnek eredeti képviselője, a korlátlan hatalommal bíró király az emelkedettebb fejlődési állapotú polgároknak erkölcsi jogosultságát az önkormányzathoz önkénytelenül az azoknak befolyást engedett az állam akaratalkotásába: reform útján jött létre azon módosulása a királyság eredeti hatalom körének, melyet a középkorbeli rendi alkotmányokban ismerhetünk fel; e módosulásban a király megmaradt személyes képviselője az állami egységnek, de a kormányzat a rendi aristocratia részére önkormányzattá változott st. — Ez teljesen hibátlan fejlődési mozzanat volt; mert a fejlődésben emelkedett népelemnek meg kellett adni az önkormányzat jogát, miben polgári szabadságát ismerte fel.

A legtöbb középkori államban a második szerencsés lépés szintén megtörtént az által, hogy a városok polgársága hasonló önkormányzatban részesült, mihelyt annyira emelkedett fejlődése, hogy mind értelmi mind erkölcsi minősítése képesítette azt az önkormányzatra. Maga a királyság eszközlé ezt önkénytel, néha a rendi aristocratia ellenzése daczára; az is tehát reform volt a szónok fogalomszerű értelmében.

Csak egy lépés volt még hátra, és ha ez sikerült volna szintén reform útján: Európának arca ma a boldogság képét mutatná.

De ez, fájdalom — elmaradt, és ez lett gyakran a forradalomnak kútforrása, valamint az ellenforradalomnak is, melyek által az állami fejlődés nemcsak fenakadt, de visszaesett folyamában.

A rendi aristokrácián, vagyis a birtokos nemességen, és a városi szintén birtokos polgárságon kívül egy osztálya volt még a népnek, az úgynevezett jobbágyság, vagy parasztság; ennek felemeléséről kellett volna gondoskodni, hogy az is az önkormányzatban részesülhessen, és meg lett volna a királyságnak teljes átalakulása kormányzati viszonyát tekintve az állam népéhez; fogalmának másik, fontosabb része, melyben az állami életnek egységét képviseli — még mindig érintetlen maradt volna. Miként helyezkedett volna el egymás mellett nemesség, polgárság és nép? mely alakban gyakorolta volna önkormányzatát? ez alárendelt kérdés; a lényeges fő dolog az leendett, hogy a parasztságot értelmi és erkölcsi tekintetben kellett volna fel emelni, és csak akkor, és annyiiban — ha és amennyiben az önkormányzati képességre fejlődött, részesíteni saját kormányzatában, nem azért, hogy abban kiváltságot élvezzen, hanem hogy polgári kötelességét teljesítse. Így lett volna az állami átalakulás természetes reform.

De a középkori fejlődés elvétette helyes irányát. A nemességnek az önkormányzat joga helyett kiváltságokat engedett; kötelessége teljesi-

tésének szigorú követelése helyett mentességekben részesíté; a polgárságnak szintén kiváltságokat osztott, de mentességben kevésbé részesíthet; a jobbágyság mind a hűbéri, mind az állami terhekben részes volt, de állami helyzete tekintetében teljesen jogtalan — és e jogtalanság érzetében, vagy tudatában rejlett a forradalom lehetőségének alapja, valamint az ellenforradalomé.

A politikai forradalomnak lehetőségére legtöbb esélyt maga a királyság szolgáltatott, és pedig két irányban, az által, hogy nem maradt következetes hivatalához és nem is merete fel azon ellenállhatlan erő, melylyel bír. — A királyság személyesítőinek, egyes fejedelmeknek egyéni hibái tulsulyra engedték kapni a nemesi rendet, mely letévedve állami feladata pályájáról, hivatását elhanyagolt a önző irányt követett. A rendi nemesség, királya irányában daczos, jobbágysági irányában szigorú, a polgárság irányában erőszakos, fegyveres erejének érzetében elbizakodva, közel állott ahhoz, hogy a királyság létét teljesen megsemmisítse, és egy tiszta aristocratiai államrendszert alkosson Európában. Ekkor eszmélt fel a királyság, és a középkori városok népességében ismerte fel azon elemet, melylyel a rendi nemességet előbb utérséklé, majd teljesen lefegyverzé; a közép-kornak vége felé a nemesség mint állami tényező megszűnt veszélyes lenni a királyságra nézve, mely Europa legtöbb országában az államakaratba való befolyástól a nemességet teljesen kiszorítá, és a szintleges befolyás tisztességével, adómentességgel, elő-

jogokkal és az önkormányzat teljes átengedésével kárpótolván azt, a királyság életkörébe mintegy elültlyeszté.

A rendi nemességnek lefegyverzése és elnémitása után a királyság újra korlátlan hatalomkört kezdé képezni maga körül, és csaknem úgy látszott, mintha az európai államok az érzelmi életkör határai között a királyság államrendszeréhez volnának még századokig lekötve.

De a gondviselés az emberiségi fejlődés elemi mozgásának tanusítására a városi polgárságban új elemét éleszté fel az aristocratiai törekvésnek, mely most feltünőbb fontossággal lépett a politikai élet szinpadára. Anyagi és értelmi fejlődés voltak alapjai fontossága érzetének, és követelé magának az önkormányzat jogának teljesebb mértékbeni gyakorlatát, mint az a rendi nemesség uralgó befolyása alatt lehető volt; a királyság, mely már a rendi nemesség irányában önző volt, és azt mint fejlődési elemet politikai fontosságától megfosztva, fejedelmi hatalmának fénykörébe beolvasztá, a polgári elem irányában is önző volt, és hibázott; mert hivatása ellen cselekedett.

Ha igaz, hogy a királyság hivatása korlátlan hatalmával eszközölni a közjót, tehát fejleszteni folyton az állam népségének anyagi, értelmi és erkölesi erejét, akkor feladata lett volna azon önkormányzati vágyat, mely a városi polgárságban nyilvánult, örömmel fogadni és elősegíteni, sőt azontul is ha, és amennyiben a polgárságban az anyagi és ér-

telmi fejlődésen kívül annyi erkölcsi emlékedettséggel létezett, hogy az állami életnek erkölcsi jelentőségét szintén felérteni és törvényét szabad akaratból követni hajlandó volt — még az állama karatalkotásában is befolyást kellett neki engedni — érintetlen maradt volna a királyságnak azon hivatása, hogy még ekként is ő maradna az állami egységnek képviselője.

E ponton állott be Europa legtöbb országában a válság, mely a királyság sorsa felett döntött. Lehetőség kettő volt, a forradalom által elbukni, vagy megmenteni magát ellenforradalom által. E két lehetőségnek alapja, mint fentebb állítottuk a parasztság állapota volt.

Azon esetekben hol a parasztságot, jobbhágyságot a polgári elem, mint az állami hatalom birtokára törekvő egyik tényező a királyság ellen maga részére megnyerte: azzal tulsulyra vergődve legyőzte a királyságot, mint korlátlan államhatalmat, de győzelme után kénytelen volt ugyanazon volt jobbhágyságot, most már politikai néven — népet, szintén azon politikai jogkörben részcsiteni, melyet önmaga részére követelt és fentartott. És ebben van a forradalom lényege. Ugyanis a fejlődésnek érzelmi életkörében létező népnek kormányzata csak szoktatás és erőszak, vagyis hatalom és tekintély lévén: annak részéről ezélszerű államrendszer a korlátlan államhatalom, vagyis a történeti fejlődés gyakorlatában létezett királyság-ódon értelmé-

ben. Az a l a n t i b b é l e t k ö r b e n létező népnek tehát egy oly kormányzatot adni, mely csak is egy m a g a s a b b f e j l ő d é s i f o k n a k, mint nélkülözhetlen alapnak megléte mellett alkalmazható ezélszerűen — ismét a f o r r a d a l o m r a vezet. De az is megtörtént, hogy a polgári elem önmaga vivta ki a királyság ellen politikai jogainak birtokhavételét s legalább saját maga javára korlátozta a királyság hatalom-körét; — a k i r á l y s á g i l y helyzetben szintén felhasználhatta a fejletlen állapotú népet, k i t e r j e s z t v é n arra is a p o l i t i k a i j o g o k b i r t o k l á s á t; felhasználta továbbá a fejletlen népnek természetes ösztönszerű hajlamát a királyság iránt, és az á t a l á n o s s z a v a z a t j o g e s z k ö z é v e l visszaállítá a d i e t a t u r a vagy i m p e r i a l i s m u s alakjában a régi királyságot. — Hogy a hatalombirtokló a fejletlen t ö m e g a l k a l m a z á s á v a l a műveltség magasabb fokán álló polgári elemet megfosztá politikai jogától, melyre emelkedettebb fejlődésénél fogva igényt tarthatott — abban van az ellenforradalom lényege.

A mely államban egy fejlődött, e m e l k e d e t t állami tényező, legyen az a p o l g á r i e l e m b ő l, avagy r e n d i n e m e s s é g b ő l, vagy mind k e t t ő n e k e g y e s ü l é s é b ő l származó, a királyságnak abszolút hatalmát csakugyan á l l a n d ó a n korlátozta, és önmagát az állam hatalom egy bizonyos részének birtokába helyezte és az állami hatalom eddigi törvényes birtalója e k o r l á t o l á s t e l f o g a d t a — azon államban létesült egy új rend-

szere az állami életnek, melyet a politikai tudomány mai nyelvezete alkotmányos királyságnak nevez. Az elnevezés főleg a királyság állapotára való tekintet szempontjából vétetett; és azt jelenti, hogy a volt ódon értelmű királyság átváltozott alkotmány által korlátolt hatalmu királysággá; a királyi hatalomnak az on része, mely a királyságtól elvétetett, a politikai másik tényezőre ruháztatott; ekként az alkotmányos királysági államrendszer nem azt jelenti, hogy az államhatalom korlátoltatott — hanem azt jelenti, hogy korlátoltatott a királyság fogalomszerű értelmében; az az elvétetett a királytól az államhatalomnak egy része, és másnak adatott át, de ezen része az államhatalomnak azon másiknak kezében is, ki azt jelenleg bírja, szintén korlátlan hatalom maradt; mert az állami hatalomnak minden neme az eddigi államtani elmélet szerint természeténél fogva korlátlan.

Ki és mi immár azon másik tényező, mely birtokában tartja a királyságtól elvett részét a korlátlan államhatalomnak? — Bizonyára nem lehet más, mint az ugynevezett politikai nép. — És mi ezen nép? Nem fejedelem, nem köztársaság, tehát nem lehet egyéb az eddigi államtan elmélete szerint, mint a r i s t o k r a t i a, egy új neme az aristokratiának, melynek sajtóságos vegyületébe belejátszik kor, vagyon, értelem, foglalkozás, születés, kereset, jövedelem, hivatás, stb. . . . oly mértékben, melynek arányát az eddigi elmélet még vég véglegesen meg nem állapította.

Legáltalánosabb jellege a választó jog alapjának mely ezen új aristocratiáuk kiváló politikai joga, az úgynevezett *census*, vagyis az adónak egy oly mennyisége, melynek alapján föltehető, hogy az annyit adózó *oly anyagi* helyzetben létezik, mely által a *szellemi* fejlődésnek egy bizonyos fokára emelkedhetni képessé lesz.

Ha immár a *census* csak anyagi tehetség igazolásának tekintetnék: akkor a politikai nép, vagyon vagy *pénz aristokratia* volna; és mert sokszor csakugyan annak tekintik, jött divatba az *általános szavazatjog* pártolása és a *demokratia* követelése.

Amily gyakori, oly lényeges tévedés az alkotmányos királyság alatt létező állam politikai népét másnak mint *aristokratiának* tekinteni. A *census* fogalma, hogy *anyagi tehetségnek*, akár vagyonnak, akár keresetnek, akár jövedelemnek *meglétét* igazolja; anyagi tehetség itt azonban nem *gazdagságként* tekintendő, mely tulajdonosát megkülönböztesse a *szegénytől*, hanem mint alapja, *feltétele a további fejlődésnek*, tehát az *értelmi és erkölcsi* művelődésnek; innét van az, hogy oly állampolgárnál, kinek hivatása és állása az értelmi és erkölcsi műveltség alapját mint meglévőt feltételezi, p. o. tanár, orvos, hivatalnok, a *census* nem kívántatik.

Ha tehát alaposan volt állítva fentebb, hogy ott, hol anyagi, értelmi és erkölcsi fejlődés meg van az egyénben, vagy osztályban, az önkormányzat követelésének *jogos alapja* is meg van: akkor tagadha-

tatlan, hogy a vagyon nem mint anyagi kincs, hanem mint az emberi fejlődésnek, mivelődésnek eszköze jön figyelembe a census felállításánál, tehát a census csak külső oldaláról jelenti az anyagi tehetséget, belső politikai, erkölcsi oldaláról szellemi, tehát értelmi és erkölcsi tehetség meglétének criteria.

A census alayján lett állampolgár tehát természeténél fogva fogalomszerűen a r i s t o c r a t a, de nem a születési, nemzetségi, rendi vagy rangbeli arisztokratának kiváltságaival, előjogával és mentességével, — hanem aristokrata, nemes, erkölcsileg jobb a szónak ódon értelmében, ki kötelességének és polgári hivatásának öntudatában szorgalmas, hogy anyagi ellátottsága által függetlenítse magát; értelmes, hogy hogy az életfejlődés igényeinek megfelelhessen; éretnyes, hogy a hazafiság által igényelt áldozatokban másoknak példányként szolgálhasson.

Mint ilyen igényelheti, sőt köteles igényelni az önkormányzat jogát, és befolyását az államakaratnak alkotásába, melynek kutforrása más, mint erkölcsi elemekből nem állhat, s melyet csak az erkölcsiség magaslatán álló polgár képezhet.

Ezért váltotta fel a királyságot mint korlátlan államhatalmat az alkotmányos királyság államrendszere — de éppen ezért az alkotmányos állampolgár nem is democrata.

Az ódon korban nem volt alkotmányos, hanem volt egyszerűen királyság, arisztokratia és köztársaság.

De csak természetes ösztönszerű képletekként léteztek, fogalmuknak bírása nélkül. Azért fajult a ki-

ráltság zsarnoksággá, az aristoktatiát azért helyettesíté, az ochlocratia, olygarchia, plutocratia, a köztársaságban azért uralgott felváltva democratia és demagogia.

Tartsuk élesen elkülönítve az alkotmányos állampolgárnak fogalmát a democratiától; mert azon pillanatban, melyben a democratia, fogalomszerű értelmében, politikai jogosultságát kivivta: belép az államélete a polgárháborúk korszakába.

X.

Alkotmányos királyság.

A jobb a jónak ellene; talán ezt akarta a gondviselés sejtetni azon tény által, hogy az ódon monarchiát rendesen az *aristocratia* helyettesíté az uralom birtokában. A történelmileg ismeretes államrendszer-változásokban alig akodunk oly esetre, hogy a monarchia bukása után a köztársasági államrendszer jutott volna alkalmazásba; ellenben rendesen az *aristocratia* lett utóda az ó korban akként, min a közép- és ujkorban is. Ezen természetes tünetményben egy ethikai, erkölcsi törvénye rejlik a fejlődésnek, és ez az, hogy az *aristocratia*, mint államrendszer magasabb értékkel bír, mint a monarchia; és ez már korábbi fejtegetéstünk folyományával igazolva van; mert a monarchia az érzelmi életkörben létező népnek saját államrendszere; az *aristocratia* pedig az értelmi életkörbe emelkedett népé. Az erkölcsiséghez az értelmiség egy fokkal közelebb áll, mint az érzelmség, azért amaz magasabb foka a fejlődésnek, mint emez. A monarchiában csak a király vétethetik az erkölcsiség fokán állónak; az *aristocratiában* már

többen, t. i. minden arista, minden nemes, minden előkelő, értvén ezeket mint erkölcsileg jobbakat a köznépnél. A valódi és fogalomszerű köztársaság, mely tetteleg még nem létezett sehol, még magasabb foka volna az erkölcsiség életének; mert ott minden polárnak az erkölcsiség életkörében állónak kellenék lenni.

A monarchia rendesen rövidebb élettartammal bír a történetileg ismert államokban mint az aristocratia; a köztársaság legrövidebbel. Minő törvény rejlik e tüneményben; — az emberiség fejlődésének törvénye. Mihelyt egy nép a monarchia uralma alatt az állami és társadalmi életnek rendes ösvényére vezetetik: megkezdődik az egyes kiválló természeti képességgel felruházott egyéniségek kiemelkedése az anyagi és szellemi fejlődésben; ezen egyenként, majd számosan kiválló polgároknak találta a monarchia azon segédek, kik béke és háboru idejében az állam kormányzatát vele együtt kezelték. Ha a monarchia híven megmarad fogalomszerű hivatásában korlátlan hatalmával csakis az állam közjává eszközlővén: akkor daczára azon tetemes számú egyéneknek, melyek fejlődés tekintetében a népnek átlagos állapotán felül emelkedtek, állandó rendszere marad az államnak; élő példa erre China, melynek királysága ös hatalomkörét maig birja. Ily királyság mellett az emelkedő fejlődés képviselői az állami hivatalokban találják alkalmazásukat, és mivel a királyság kizárólag hivatásának él: nem találkozik oly aristocratia, mely ebben rajta tultenne; az átlagos fejlődés pedig

a tekintély és dogma befolyása mellett az érzelmi életkörön felül nem emelkedvén: Chinának államrendszere czután is csak külső támadás és erőszak által zavartathatik meg; beléleletében lehet lázadás, de forradalom nem.

Az európai monarchia nagyában kezdetleges állapotában mutatkozott csak, és sehol sem volt szembetűnő tartamu; Rómának csak hét királya volt; a magyar és angol királyság, mint ódon monarchia, alig tartott két századig, és erőt vett rajtok az aristocratia. Rómának állami élete a Corsulok alatt, hazánké és Angliáé maig az aristocratia rendszere. Feltűnően tartósabb tehát az aristocratia mint államrendszer, oly népeknél, melyek több fejlődési hajlammal bírnak, mint Ázsia népei. És uralma tartamának még határozatlan kiterjedést lehet jósolni, ha fejlődési, művelődési hivatását felérti és betölti.

Azon aristocratia, mely anyagi ellátottság alapján értelmi fejlődöttség birtokában erkölcsi kötelességét kész tellyesíteni: helyébe lép a monarchiának és akár átveszi annak hivatását, akár csak osztozik vele abban, ugyanannak feladatára van utalva — tehát köteles az állam javának előmozdítását saját céljául kitűzni. Lényeges tárgya feladatának tehát a nép anyagi, értelmi és erkölcsi fejlődésének emelése és terjesztése. Így fogva fel hivatását, a királyságnak tisztét tellyesíti; lényegében tehát erkölcsi aristocratia, mely saját anyagi és szellemi erejét nem önző célokat, hanem az állam javára használja, valódi nemesség, mely nem szorul pecsétes levélre,

hanem minden tetteivel igazolja magasabb erkölcsi valóját. Ily aristocratia mint államrendszer, végtelen tartamu lehet; mert emelkedett fejlődése biztosítja részére a legnagyobb erkölcsi befolyást; amennyire pedig a fejlődést terjeszti, saját magának számát növeli; tellyes uralma az egész népet fogná felnemesíteni, ily törekvésnek pedig nem lehet ellene senki.

Miután ez megtörténnék, akkor kezdődnék meg a köztársasági államrendszernek életkora; a történelem azonban erre példát még sem mutatott, a volt köztársaságok csak névleg voltak azok, és minél inkább különböztek a valódi köztársaság lényegétől, annál hamarabb elbuktak; az aristocratiaszint-
ugy sokszor hanyatlott, így a királyság is, de valamennyi azon egy okból, mert fogalomszerű hivatását nem tettegesíté, ennek oka pedig abban rejtett, hogy valódi hivatásuknak tiszta fogalmával nem bírtak. E homály maig tart, és szemünk láttára küszködik a három államrendszer önmagával, egymás ellen és a létező viszonyokkal anélkül, hogy bármelyik is közülök tisztán látná célját, ismerné feladatát és megbecsülhetné saját erejének hatását.

Évszázadokra terjedhet még az aristocratia korszaka, ha felérti hivatását, nem ment uralgó a főbbi rendszer felett, hanem mint feltűnő közötttük, mert a három rendszer összevéveis az emberiségben nyervén nyilvánulását, meg van mindenkor, mindenütt, ahol emberiség létezik.

Az emberi életnek három attribatuma: lét, gondolat és cselekvés, az állami életben szintén

külön kifejezést talál az államnak egységében, akaratában és kormányzatában. — Minden államnak van képviselője, törvényhozása, és kormánya. Az állam képviselőjében van megtestesítve az államnak egysége; az állam törvényhozásiában van szervezve az államnak akaratát az államnak kormányában nyilvánul cselekvősége. E három attributumnak együttesége teszi az állami létnek összegét.

A állam egységes lét, mely saját akaratát nyilvánítja cselekvéseiben. Minden államrendszernek irányába tehát feltétlenül áll azon követelés, hogy általa lehetővé tétessék és megvalósíttassék az államnak egysége, akaratát és cselekvését, és pedig akként, hogy miután az államnak elemeit az emberi egyének képezik, ezeknek erkölcsi rendeltetése pedig a fejlődés: az állami rendszer csak akkor lehet jó, ha az állampolgárok folytonos fejlesztésében eredményül mutatja fel az állam egységének, akaratának és cselekvésének biztosítását; — vagy akár megfordítva, ha az állam egységének, akaratának és cselekvésének biztosításából eredményül hozza ki polgárainak folytonos fejlesztését — legrövidebben kifejezve: ha az állami élettel összhangzásba hozza az egyéni fejlődést.

Ez lévén feladata minden államrendszernek, ehhez képest kell és lehet minden államrendszert és annak minden egyes alkatrészét megítélni.

A monarchia ódon értelmében az államnak

egységét, akaratát és cselekvését önmagában találván öszpontosítva, az államéletnek kormányára alatta meg nem zavarodhatik. A korlátlan fejedelm személyesen képviseli az állami hatalom teljét; ő szab törvényt, ő hajtja végre. Lehet neki engedetlen szolgálója — de ezt elmozdítja; lehet népének egy részében lázadás — azt elnyomja; amíg korlátlan királyi hatalma jogszerűen létezik elismerve népe által: nincs alatta oly eleme az állami létnek, mely jogosan ellenszegülhetne parancsának, vagy elháríthatná tekintélye hatalmát.

A köztársaság, ha létesülne egy valódi — melyben az egység, akarat és cselekvés minden polgárnak együttes életnyilatkozata volna: szintolyan összhangzó egységét képezhetné az állami életnek; mert ha mindegyik polgárnak egysége, akaratát és cselekvését az, mely az állam nevében nyilatkozik, úgy ellene, mint sajátja ellen, egy polgár sem lehet; sőt miután az államakaratában minden polgár saját akaratát hajtja végre, kézzel fogható, hogy erkölcsi ereje az államnak a köztársasági rendszerben legnagyobb lenne, mert minden polgár értelmi és erkölcsi fejlődés tekintetében magának az államnak magaslatán állana, és sem engedetlenségnek, sem lázadásnak lehetősége köztársaságban nem is volna gondolható.

Tehát monarchia, mint korlátlan királyság, és köztársaság volnának azon államrendszerek, melyeknek tartóssága nem küldölgöktől, nem a kedvező körülményektől függ, mert önmagukban létezik az egész állami élet; vagy mint fentebb

állítottuk. az állami életnek mind a három attribútuma egység, a karat és cselekvés; a királynál személyében, a köztársaságnál a polgárok akarat egységében.

Az alkotmányos királyság lényegesen épen azáltal különbözik ama két államrendszertől hogy az állami életnek attribútumai ő benne felosztva léteznek, és azon harmonia, azon egységes öszhangzása az állami életnek, mely a korlátlan királyságban és köztársaságban mintegy természetes folyománya az államrendszernek, az alkotmányos királyságban csak feltételesen található fel, annyiban t. i., amennyiben az államnak alkotmánya daczára az állami élet egység felदारabolásának, egységet és öszhangzást képes teremteni az állam életében. Nehéz feladatnak mutatkozott ez, a mennyiben az öszhangzás teljesen még egy országban sem sikerült olyképen, hogy az alkotmányozás kezdetétől fogva, az akkor megállapított szabványok keretében maradt volna az alkotmányos tényezők cselekvési határa. Idő és viszonyok sok pótló intézkedésre adtak alkalmat, és a mint az alkotmányos élet külön népeknél külön modorban gyakoroltatott, sok eltérés történt a legelső alkotmány szellemétől.

Az alkotmányozás ténye fogalmilag nem egyéb, mint a korlátlan királység hatalmi körének megcsönkítése; e megcsönkítés abban állott, hogy az állami életnek fentebb jelzett három alkatrészből, melyek az egység, a karat és cselekvés, vagyis politikai nevükön a képviselő, a törvényhozás és igazgatás —

egyik vagy másik akár teljesen, akár részben elvétett, és az állam népére ruháztatott. Ha immár az állam népe egyénenként egyenlő arányban osztozott volna meg azon hatalmi részen, mely a királyságtól elvétett, akkor a királyságot közvetlenül a köztársasági rendszer váltaná fel, mert a mely országnak polgárai egyenlő hatalmi körrel birnak — az k ö z t á r s a s á g.

De az alkotmányok általában véve az állami polgárság jogát bizonyos censushoz, avagy szellemi minősítvény meglétéhez kötik. Tehát az alkotmány által előáll egy új neme az aristocratiának, melynek, mint fentebb kimutattak, erkölcsi aristocratiának kellene lenni. A királyi hatalom köréből pedig elvétetik a törvényhozás és kormányzás legnagyobb részében, és meghagyatik neki az államegység képviselése. A kérdés tehát az: lehető-e összhangzás az állami életben? van-e egység, akarat és cselekvés, vagyis fejedelmi törvényhozás és kormányzás egybehangzó működésben egymással, az állampolgárok fejlesztése ezéjából, ha a királyi hatalom kör megtöretik és feldaraboltatik?

Az alkotmányos királynak saját akarata ne legyen országos dolgokban — így kívánja az alkotmányosság mai elmélete; tehát a törvényhozás vagyis az állami életnek azon alkatrésze, melyet a karatnak nevezünk, alkotmányos országban a fejedelmet nem illeti meg, hanem a népet, tehát az állampolgárok összességét általában; de az alkotmány a kiskorúakon és nőkön kívül rendszeren kizár az állampolgárságból minden cselédet általában, és a társadalmi élet bizonyos

fokán állókat u. m. segédeket, tanulókat, azon felül az önálló keresettel bírók közül is azokat, kik bizonyos mennyiségű vagyont, vagy jövedelmet ki nem mutathatnak; kik ezt kimutatni képesek, kik a megállapított census alá esnek, képezik az alkotmányos állampolgárságot.

Ezen állampolgárságnak befolyása az államakarat alkotásába összesen annyiból áll, hogy ő választja meg a képviselőt, ki helyette a törvényhozási jogot gyakorolja, teljes szabadsággal és felelőség nélkül.

A képviselő, mint közvetlen eleme a törvényhozó testületnek, elváltan, önmagában még semmi fontossággal nem bír; csak a mennyiben a törvényhozásnak valamely pártjához csatlakozik, kezd érvényesülni; döntő fontossággal csakis a többség pártjánál bírhat. Látszik tehát, hogy az alkotmányos királyságban az állampolgárnak befolyása az államakarat alkotásába nem közvetlen, hanem kétszer megtörik, kétszer közvetítettik; először a képviselő személyében, ki független választótól, és másodszor a pártban, mely független a képviselőtől. Pártok képződését az alkotmánytan elmélete megengedi, és azok közül annak adja a politikai hatalom kezelését, mely a legszámosabb. Tehát legszámosabbá lenni, többségre jutni, ez minden pártnak első célja; mert ezáltal nyeri el az államhatalom birtokát. Hogy minő eszközöket kelljen használni a többségnek megszerzésére, és minőket ne legyen szabad használni — arra az alkotmánytan elmélete nem igen nyújt ha-

tározott szabványokat, a gyakorlatban legtöbb érvénnyel bírnak a legsikeresebbek.

Mihelyt a többség a törvényhozó testületben megalakult, útet illeti az alkotmányos országnak kormányzatát intéző közegeknek megválasztása; a többségből, mint uralkodó pártból alakul a ministerium; s mivel a többségből származik, annak szellemét követni tartozik; a többség pedig tartozik megvédeni a ministeriumot az ellenpártok támadásai ellen, mert az ő megbízásait fogadósítja. Ékként ölt alakot a politikai párt, mely a monarchiában még ismeretlen, nem létező dolog, az alkotmányos királyság rendszerében pedig egyik leg-hatalmasabb képlete az újabb kor teremtő szellemének, mely átvette a királyság szerepét, és helyettesíti azt az állami életnek két főnyilatkozatában, a törvényhozásban és a kormányzásban.

De csak hatalmával bír a királyságnak, tekintélyével nem. A királyság tekintélyét végtelenül emelte azon költői felfogás, mely „Isten kegyeiméből” származtatá hatalmát; a törvényhozási többségnek hatalmát és uralmát teljes szabadsággal támadja meg akármely kisebbség, és mert akármely kisebbségnek szabad többségre törekedni, megeshetik, hogy az alkotmányos királyság törvényhozásának működése nagyobb részben a pártoknak létküzdelme, és működésüknek kisebb része a szorosabb törvényalkotás, ez is pedig pártérdekek alapjáról nyeri szellemi és erkölcsi sajátságait.

Mindennek, mit egy többség akar, akarhatja ellenkezőjét egy kisebbség; a törvényhozási tárgyalásoknál

ugyanazért a dolgok nem fogalomszerűen vétetnek fel — mert akkor az ellenkező állítások bebizonyítása lehetetlen volna — hanem mindig hasznossági vonatkozásukban; csak az állittatik jónak, tehát kívánatosnak, mi hasznos; már pedig a hasznossági vonatkozás alapjáról a nézetek és felfogások, a törekvések és ohajtások bizvást annyifelé ágozhatnak el, a hány főből áll a törvényhozás; mindenki izlése alapjáról választ, és véleményében csakis vágya rejlik.

Azon törvényhozás pedig, mely tetszése és izlése szerint modositja tevékenységi célját és irányát, az érzelmi életkörben létezik, csak ezen alapon van lehetősége annak, hogy ugyanazon dolog több és ellentétes értelemben érvényesíttethessék, mialatt az ellenkező pártok, céljaiknak homálybantartása mellett, csupán különböző eszközöknek alkalmazásával iparkodnak megvalósítani pártérdekeiket.

Az alkotmányos állampolgárságnak törvényhozási joga tehát, mely először a képviselő testület által közvetítetik, másodszor szinte közvetítetik a politikai pártok által, és ezekben határozotttan megszlik annyi töredékre, a hány párt létezik; ritka esetben nyilatkozik mint az egész országnak akarategysége, többnyire csak a többségnek akaratára, néha akként is csak alakilag.

A kormányzás még inkább a többség akaratának kifolyása, melynek intézésébe a kisebbség befolyást alig gyakorolhat.

A midőn ekként törvényhozás és kormányzás az alkotmányos államokban a többség akaratának kifolyása csak, melylyel ellenkezhetik egy, a

többséget néha igen is megközelítő kisebbség: az állam akaratából és cselekvéséből, vagyis a törvényhozásból és kormányzásból hiányozhatik az egység, az állampolgárok akarategysége, tehát az államiság jellege.

És ebben rejlik az alkotmányos királysági államszisztemnek egyik gyarlósága.

XI.

Felsőház.

Annak sejtelve, hogy az alkotmányos királyságnak törvényhozása (mint alsóház) valóban az érzelmi életkörnek korlátai között létezik, habár egyes tagjai a fejlődésnek legmagasabb fokán allanának is, ébreszté fel azon szükségnek érzetét, hogy legyen egy másik kiegészítő alkatrésze (felsőház) mely a gyakorlatban felmerülhető hiányokat pótolhassa. De éppen az, hogy csakis érzete és sejtelve volt e szükségnek, nem pedig tiszta tudása és felfogása, okozta azon különböző eszméket, melyek egy felsőháznak szükségéről és szervezéséről léteznek. Némelyek a törvényhozási tárgyalások rohamának, elhamarkodásának mérséklésére — mások a lehető hibák és elvétések helyreigazítására; emezek az alaposág biztosítására — amazok magasabb tekintély hasznosságára fektetik a fősúlyt, midőn egy felsőháznak szükségét igazolni ohajtják; végleges megállapodás egy határozott okra nézve nem jött létre; legtöbben mindezen okokból együtt véve látják ohajtandónak.

Hasonló eltérés van a véleményekben a felett, hogy minő elemekből alkottassék össze? nagybirtok,

születési rang és rend, szakképzettség, hatósági képviselet vagy választás legyen-e alapja a felsőházi tagok jogosultságának, avagy mindezen minősítvények vegyítéke? még ezen kérdés felett sincs egy elméleti végmegállapodás.

Éppen ekként áll a dolog a felsőháznak hatáskörére vonatkozólag; szükséges-e feltétlenül, hogy a felsőház az alsóháznak határozatait elfogadja — megengedhető-e, hogy feltétlenül visszautasithassa? — csak elvek ellen tehessen-e kifogást, vagy csak a kivitel módozataira, vagy mindkettőre? ki legyen a bíró kiegyeztetetlen eltérések esetében? mennyire mehessen a kölcsönös közlések ismétlésének száma? és ha mind a két ház megmarad eltérő véleményében, melyik tartozzék engedni? — mindezen, és még más lehető kérdések felett szabályok részint nem léteznek, részint különbözők, részint egyes esetekre hagyattak megfejtéstül.

Látszik ezekből, hogy egy felsőház szükségének és hivatásának tiszta fogalma az alkotmánytan elméletében általános érvényességgel megállapítva nincs.

Annyi kézzelfogható dolog, hogy ha az alkotmányos állampolgárság demokratia lenne, egy felsőházat, mely aristokratikus elemekből állana, el nem fogadhat; ha a felsőház hasonló választási alapon állítatik össze, mint az alsóház, akkor felesleges lenne, mert szerepét az alsóháznak egyik töredéke éppen úgy elvállalhatná; ha nem a választókerületeknek, hanem a hatóságoknak küldöttjeiből állana, úgy meg volna sértve a képviseleti rendszer; ha a király által nevezetnék ki, visszaállítatik

a korlátlan királyság; ha végre a ministerium javaslatából alakul, csak a többségnek új hatalmi eszköze.

Mindezen ellentéteknek és nehézségeknek megoldása lehetővé válik, ha elfogadjuk egyelőre feltevés-ként azon tény, hogy az alkotmányos mai államoknak törvényhozásai, működésük céljának tekintetében, az érzelmi életkörben léteznek. És valóban nem nehéz feladat ezen ténynek bebizonyítása. Ha Europa népeinek átlagos műveltségi állapotát tekintjük, az nem áll magasabban az érzelmiség fokánál; egyes kiváló egyéniségeknek emelkedettebb fejlődése azon mitsém változtat. A tömeg érzéki dolgokat képes csak mérlegelni, csak az anyagilag hasznost tartja jónak, csak az anyagi veszteséget rosznak; ő választván pedig a törvényhozás tagjait, mint saját képviselőit, bizalmát csak olyanokra ruházza, kik anyagi haszonnal kecsegtetik, vagy anyagi áldozatoktól mint veszteségektől megóvni, megkímélni ígérik. De sőt maga az alkotmányos államtani törvényhozásnak elméleteis a hasznost állítja jónak, a költségest, az áldozattal járó rosznak, nem tud egyéb jutalmat az anyagi kedvezésnél, egyéb büntetést anyagi nyomásnál. Ezen elmélet, mely az anyagiságnak, a materialismusnak rendszere, csak azon oldaláról tartozik az értelmi életkörnek világába, a mennyiben rendszer, tehát csak héja, külseje az elméletnek; de tartalma ezen elméletnek tárgya merőben anyagiság. Az anyagiság pedig az érzelmi életkörnek eleme; nem azt állítjuk, hogy az anyagiságban nincs értelem, mert minden anyagiságnak meg van törvénye, és ezen törvénynek

felértése vétetvén értelmeknek, felcserélt szóllamként mondjuk sokszor, hogy bizonyos anyagi tüneménynek ez vagy amaz értelme, holott nem értelme, hanem törvénye, vagyis kényszerü létmodora. Az értelmi életkörnek világa ott kezdődik, hol az anyagiságot az értelmeknek kifejlett ereje mint tudomány kezdi alkotni; már pedig azt, hogy csakis az anyagilag hasznos dolog volna az egyedül jó dolog — a tudomány el nem fogadta.

Ez kézzelfoghatólag kideríti, hogy az érzelmi életkörben létező népnek törvényhozása csakis az érzelmiség alapján áll, melynek sajátsága az anyagiság, ezé pedig az önzés, ennek folyománya pedig a különvállás, az egységesség hiánya, tehát oly állapot, melyben az egésznek elemei inkább a felosztás felé sodortatnak, minthogy egységgé tömörülnének. sőt aminél több is kell, szervezkednének; ezen élet-törvénynek mindennapi tüneményei a különválló érdekek, melyek minden törvényhozásban ellentétekké fejlődve, a pártokban és árnyalataikban mutatják kifejezéseiket.

Azért szükséges tehát a felsőház, hogy a törvényhozásban (alsóházban) szétágazó érdeknyilatkozatokat egy magasabb életkörnek alapján egy egésszé alakítsa, hogy minden törvényhozási alkotás nem a merő érdeknek, hanem az értelmiség életkörében fejlődött tudomány magaslatának szempontjából vétessék fontolóra.

Ha azt lehetne biztosítani az alkotmány által, hogy a törvényhozásba, értvén mindig az alsóházat, csak az értelmiség és erkölcsiség magasabb életkörében álló

honpolgárok választatnának, akkor a felsőház teljesen szükségtelen volna; ámde az, hogy ki választassék meg képviselőnek, a népnek tetszésétől függ; a fejletlen nép pedig nem bírván a tudomány és erkölcsi szempontnak magaslatára emelkedni, rendszeren olyanokat választ képviselőktől, kik az ő vágyainak teljesítését ígérnek. Mivel tehát nincs alkotmányos mód, az alsóház részére biztosítani azt, hogy csak a kellő minősítvényű elemekből fog képződni; ezért elmulasztandó szükségként derül fel a felsőháznak megléte; ez tehát az egyedüli és valódi oka az alkotmányos felsőház létezésének.

Felderítettvén pedig az ok, melyért léteznie kell, könnyű feltalálni elemeinek minősítését is. Az alsóházi elemekben, melyek a fentebbiek szerint csak a népnek vágya és izlése szerint állítatnak össze, a fejlődés terjedésének képviselői léteznek; szükséges pedig, hogy a fejlődésnek nem csak terjedése, de emelkedése is képviselőkkel birjon a törvényhozásban; mert ha az alsóházi elemek egyes vidékeknek, néposztályoknak, foglalkozási ágaknak külön érdekeit képviselik, kell, hogy ezen külön érdekek követeléseinek irányában az állam közérdekének követelése szinte érvényesíttessék. Az állam közérdekének képviselői csak azok lehetnek, kik értelmiség tekintetében a tudományak magaslatán, hazafiság tekintetében pedig az erkölcsiségnek, az emberiség fogalmának magaslatán állanak; egy felsőháznak tehát csak azon egyéniségek képezhetik elemeit, melyek az emberi fejlődésnek értelmi és erkölcsi életkörében léteznek; e két minősítvény elengedhetlen

kellék, melynek meglététől és követelésétől elállani nem szabad.

Hogy hol találkoznak ily elemek egyes államok népségében? az merőben tapasztalati tények által fejthető meg. A polgári, katonai és egyházi pályán egyenlően kiképződik azon tudományban úgy, mint hazafiságban és jellemben kitünő férfiaknak sora, kiket a gondviselés egyes államok üdvére mintegy ajándokul látszik nyújtani, és pedig minél sulyosabb a hazának sorsa, annál nagyobb számban. De egy törvénye a fejlődésnek nagy figyelmet igényel e tekintetben, és ez az, hogy a magas képzettségnek valódi képviselői csak egyes személyiségek lehetnek, és soha egy egész rang, rend, vagy osztály; minden rangban, rendben, vagy osztályban voltak kitünő, az emberi fejlődés és nagyságnak bámulatos magaslatán álló egyes képviselői, de soha egy rang és rendbeli összes tagok egyenlő magaslaton nem állottak; a felsőháznak tagjai tehát csak egyéniségek, egyes személyiségek lehetnek czélszerűen, egész rendek, bármi rangoknak, osztályoknak összes tagjai az emberi fejlődésnek mai állapotában még nem.

Nem kevésbé fontos azon, habár a gyakorlattól nagyában eltérő, de a dolog természetében rejlő szabály, hogy egy felsőháznak tagjai ne életfogytig tartó megbizatással bírnak. Azon czél, melyre az életfogytiglani megbizatásnak kellenék szolgálni, az állandóság el nem érhetik ezen uton. Állandóság mint veszteglése és majd teljes megszűnése, sőt hanyatlása a fejlődésnek beállhat az egyéni életben, sőt annak folyamában az egyéni élet elhárít-

hatlan elaggása által szükségképpen beáll mindenkinél; de az állami élet fejlődésében beállania nem szabad; hanyatló egyéni élet pedig a fejlődő állami élet igényeinek meg nem felelhet. Idők és helyzetek annyira változhatnak, hogy a szellemi élet áramlata egyeseknek fejlődési állapotát vagy tulszárnyalja, vagy elidegeníti; mindkét esetben megszűnt az összhangzás az egyének és az államnak élete között; ily megzavart, ellenszenves helyzetet pedig a törvényhozás kebelében megörökíteni csak mindkettőnek kárával lehetne. A megbizatásnak akárhány törvényhozási ülészak alatti ismétlődése ellen azonban semmi ok sem forog fen. Ellenben kézzelfogható hátrányára volna az állami fejlődésnek a felsőházi tagok lethoszsiglani megbizatása. Gyakran volt tapasztalható, hogy egy felsőháznak számos tagjai akar jellemüknek következetessége, akar megszokott és vérré vált nézeteik és felfogásukhozti törhetlen ragaszkodás miatt a kornak néha sebes futásu szellemével kibékülni hajlandók nem voltak; ilyenkor a felsőháznak tömeges megszorítása alkalmaztatott eszközül a nem engedő elemeknek ellensúlyozására. E módja az eljárásnak nem egyéb kijátszásnál, melynek hatása a közerkölcsiségre nézve ép oly káros, mint a kijátszott elemekre nézve méltatlan.

Ha immár egy államnak összes polgáraiból minden képzelhető korlátolás eltávolításával a felsőházi tagok összeállítása lehetővé vált, nem lehet kétség abban, hogy feltaláltathatnak a legalkalmasb egyéniségek e magas törvényhozási szerepnek méltó betöltésére, és a megbizatásnak gyakoribb változása csak

hasznára leendő az összes államnak; mert a mint egy részről több egyénnek nyújtatik alkalom állambölcséségét a haza javára értékesíteni, úgy az alkalom bősége a képződés fejlődésére, valamint a hazafiui éretnyeknek kitüntetésére kiszámíthatlan következtetésű ösztönül szolgáland. Az állami élet csak addig tart, a míg fejlődő mozgásban változik; nem veszteglés az egykori létmodorban és alakban, hanem átváltozás életének szabálya; ezen átváltozás, de reform útján, tehát belső fejlődés alapján, biztosítja az államnak egészséges életét, tehát állandóságát is. Természetes e szerint, hogy törvényhozásának és főleg felsőházának elemei több alkalmatossággal bírhatnak fejlődésük mozgásában, haladásában, mint veszteglésében és megállapodásában.

Mihelyt ekként fogjuk fel az alsóházat, hogy az nem tagjainak személyi minősítvénye tekintetében, hanem az általa képviselt érdekek miatt az érzelmiség életkörében áll cselekvésiben; ellenben a felsőház, fentebb kiderített fogalomszerű hivatásánál fogva, az értelem és erkölcsiség életkörében kell hogy álljon: tisztában lehetünk hatáskörének korlátai iránt; hatásköre nem terjedhet tovább véleményének nyilatkoztatásánál; ennél többre szüksége nincs, és ennél több rontaná mind saját hivatását, mind az alkotmányos államrendszert. Az emberi természet akként van alkotva, hogy a kifejlett értelem erősebb az érzelemnél, a kifejlett akarat, mint erkölcsiség pedig mindkettőnél; lehetetlen tehát, hogy egy felsőháznak szava, mely az értelem és erkölcsiség alapjáról emeltetik, hatással nem

birna az érzelem szavanak irányában, csakis szellemi és erkölcsi erőben találhatja egy felsőház hatását az alsóházra; mihelyt jogi hatálya lenne, hatalmi tényezővé válnék, és mint ilyen t. i. az érzelmi életkörből vett eszközzel élő, elvesztené előnyét, mely éppen szellemiségében és erkölcsiségében rejlik. De azonfelül megrontaná az államrendszert is; mert ha egyenlő joggal bir alsó- és felsőház, véleményeltérés esetében békés kiegyenlítésnek lehetősége nincs, hanem a kettő közül egyik anyagi vagy szellemi életét kockáztatja; azon felsőház, mely az alsóháznak engedni kényszerül, elvesztette erkölcsi értékét; ha pedig nem enged, akkor megbomlott az állami egység a törvényhozásnak két tényezőjében, és azon szakadás és szétválás, mely az alsóházban a pártokban előáll, magasabb fokban és jelentőséggel terjed szét az egész törvényhozásban.

Ha ellenben a felsőháznak hatásköre csak véleményezésre szorítkozik, akkor azon szakadás, mely az alsóházi pártok által előállhat, a felsőházra ki nem terjedhet, és ha a pártélet talán lázas hevességében az állam békéjét a polgárháboru határáig ingatná is meg, a felindult kedélyek hulláma megtörnék egy felsőháznak nyugodt méltóságán, mely a pártokénál magasabb alapon állva, a pártoknak életébe, tehát tévedéseibe sohasem keverednék. Ahol eddig alkotmányos viszonyokból forradalom fejlődött ki, rendszeren szétdőlt a felsőházat, és még a királyságot is, és polgárháboruvá fajult; pedig ennek lehetetlenítése a legfontosabb feladat; mert ez éppen az alkotmányos államrendszernek leggyakoribb kor-

állapota, melyben felderül az eddigi elmélet elégtelensége, és tökéletesítésének elodázhatlan szüksége.

Az alkotmányozás fogalma a királyi hatalom teljességének korlátolásában fekszik; a mi a királyságtól elvétetett, az az állampolgárok összeségére, a politikai népre ruháztatott át; e hatalmat a nép választott képviselői által gyakorolja, és, mint fentebb kimutattuk, feldarabolhatja, de meg nem oszthatja. Ezért nem engedhet sajátjával egyenlő hatalmat a törvényhozásban a felsőháznak. A létezett viszonyok úgy hozták, hogy a fennálló főrendi házakat nem törölte el az alkotmányozás, hanem csak átalakította felsőházakká; de a dolognak természete a gyakorlatban utat tört magának és egy felsőház sem volt képes magának hasonló befolyást szerezni a törvényhozásban az alsóházzal, de még annak tulnyomó, uralgó befolyását sem elhárítani önmagától. A felsőház e természetellenes viszonyának oly módosítása, hogy jogosultsága csakis véleménynyilatkoztatásra szoríttassék, egy részről megadná az alsóháznak a törvényhozási hatalom birtokának teljességét, tehát emelné tekintélyét, más részről felmentené a felsőházat akarata alárendeltségének nyomasztó hiedelmétől, végül emelné mindkettőnek erkölcsi súlyát; mert a felsőház nem akadákoskodnék ott, hol szavának döntő erkölcsi sulya nem lehet; az alsóház pedig nem akarhatna olyat, miért a felelősséget önmagára venni kész nem volna; ezen viszonyban tehát az alsóháznak hatalma, a felsőháznak tekintélye biztosítva lenne anélkül, hogy a hatalomnak tulkapásától és a tekintélynek csorbulásától tartani kellene.

A felelősségnek elve a cselekvési jognak megosztatlanságával a szükségesség viszonyában áll. Az alsóház csak úgy lehet felelős cselekvéseiért a népnek, ha azok saját teljes hatalmából történnek. Ha a felsőház döntő befolyással bír a törvényhozásban, az alsóház jogosan áthárítja arra is a lehető hibát, és nincs, kit feleletre vonjon a nép. Egy téves irányu törvényhozás irányában a létező alkotmányos óvszer a feloszlatás; ez megújíthatja az alsóházat, de a felsőházat nem; tehát az együtt hibás tényezők egyike a felsőház, ám bár részese a hibának, megmarad, sőt a mi több ennél, az új alsóháznak működésébe újra beolthatja a tévedés csiráját, mi kézzeltogható következetlenség. A feloszlatott alsóház nemléteének idejében a fentebbi korlátolás mellett felelőségen felől álló felsőház az állami élel nyugalmának, az alkotmány biztosságának örökös kezessége gyanánt élesztene a nép bizalmát és hitét — s nem gondolható forradalom és rázkódás, melynek hullámai egy oly felsőháznak korlátait elérhetnék, melynek ereje éppen hatalmának korlátaiban lenne.

XII.

Király.

Azon történelmi királyságból, melyet minden államok kezdeteként tüntettünk ki fentebb, az alkotmányos országokban nagyában csak a király maradt meg; az az nem türi meg az alkotmányosság fogalma azt, hogy az államiság teljességét képviselje a királyság — hiszen az államakarat alkotását és a kormányzást vagyis a törvényhozást és közigazgatást a politikai népnek adta át — azzal pedig meg szünt lenni az ódon királyság; de meghagyta az alkotmányosság rendszere is a királyt, mint az állami egységnek személyes képviselőjét, és ezzel az állami élet elméletének a történelmi fejlődés utján egy eddig még nem teljesen tisztázott feladatot tűzött ki megfejtésre. Kevesen éreztek hajlamot az alkotmányos királynak fogalmával mélyebben foglalkozni, mióta az alkotmányosságban az állampolgári szabadság eszközét hinni divattá vált. Ha az alkotmány a szabadságnak biztosítója, és pedig az által, hogy a királyság hatalmának egy részét a politikai népre ruházta át: akkor közelálló következtetés vagy legalább eszmekapcsolat eredménye lehetett, hogy az

a mi, vagy az, a ki ellen az állampolgár részére a szabadságot biztosítani kelle — nem lehet barátja az állampolgár szabadságának; így jutott az alkotmányos király az új államtan elméletében azon helyzetbe, hogy méltán tarthatja maga iránt az elméletet igazságtalanabbnak mint a gyakorlatot, a tudományt mostohábnak mint az életet. Az elmélet fejlődésének iránya a királyság hatalomkörének minél teljesebb korlátolása; a gyakorlat pedig azt tanítja, hogy minél alkotmányozottabb, az az korlátoltabb hatalmu a király, annál buzgóbb szeretet és hódolat tanusztatik iránta; szóval, a királynak személyét éppen oly feltétlen tisztelet tárgyává tartani, mint a királyság hatalmának gátot vetni — ugyanegy lélekzettel állítjuk alkotmányosan.

Hogy az ilyes alkotmányosságban van valami, mi vagy következetesség, vagy őszinteség tekintetében nem elégít ki teljesen — azt mindenki kéntelen bevalani; de miután az elmélet tudomány, a tudomány pedig a közfelfogás szerint igazság: kéntelen a halandó megadni magát ezen igazságnak, melyet a tudomány állít, és szereti a királyt kötelességből, de gyűlöli hatalmát meggyőződésből; ekként felfogva, mind a király, mind az állampolgár ferde állást foglal el egymás irányában, avagy hivatása irányában. A királynak jogkörét kell feladni önként, hogy népe szeretetét megnyerje; a polgárnak önmegtágadást kell követelni attól, kit szeret. Mindkettőnek érzelme ellenkezik értelmével, hajlama meggyőződésével és ezen természetellenes viszony oka egy részben az alkotmányos élet nyugtalanságának.

Az alkotmányos király a mai elméletszerint institutio, mely csak része egy felette álló egésznek, az alkotmányosság rendszerének; az ódon királyság önmagában véve egy egész állami rendszer, egy eredeti képlete az állami életfejlődés mozgalmának. Az élet teljességének szempontjából tehát az ódon királyság felette áll az alkotmányos királyságnak. Az ódon királyok maguk alkottak országokat; az alkotmányos királynak az alkotmányos ország adja koronáját. Alkotó erő volt tulajdona amannak, ennek hatáskörét az az alkotmány szabja meg.

Miután azonban a történelmi fejlődés menetében az alkotmányos király váltotta fel az ódon királyságot: közelálló következtetés, hogy a fejlődésnek szempontjából azon rendszer, melynek a királyság csak egyik alkatrészét képezi, tökéletesebb lehet, mint az ódon királyság. És valóban azon állam, melyben a törvényhozás és közigazgatás a népnek kezébe adathatik, kétségtelenül a fejlődésnek tetemes terjedésével kell hogy bírjon, különben nem kormányozhatná önmagát; de emelkedésével is kell bírnia, különben nem vállalhatná magára a törvényhozásnak fontos feladatát. Ilyen, már magában véve is magasabb természetű rendszer, mind eredmény, mind állandóság tekintetében többre látszik hivatva lenni, mint a mire az ódon királyság hivatva lehetett; ha tehát még sem nyújtja azt, hanem elhanyaglik, és az államot újra az abszolút hatalom uralma alá jutni engedi: akkor csak a rendszernek egyes részleteiben rejlő hibák és helytelenségek okozhatják a rendszernek helytelen működését, tehát nem az egész

rendszeret kell feláldozni, mi a polgárháboruk és forradalmak folytán szokott történni, hanem alkatrészeit módosítani, tökéletesíteni.

És ez volt feladatunk. Az alkotmányosság rendszerét egyes részleteiben az egésznek szempontjából vizsgálat alá venni, a felderíthető hiányokat és helytelenségeket az állam céljának megfelelőleg átídomítani — ez a reformnak feladata. Az alkotmányos rendszernek három alkatrészét különböztettük meg, kormányzását, törvényhozását és egységét. A kormányzás rendezésének vizsgálata ezuttal feladatunk keretén kívül esett. A törvényhozás rendezésének tárgyalása egyik felében volt feladatunk tárgya; az t. i. alsó és felsőházból lévén alkotva, ezuttal az alsóházat érintetlenül hagyva, egyedül a felsőháznak átalakítására vonatkoznak főleg vizsgálataink. Az állam egységének képviselőjére, vagyis az alkotmányos királyra szinte csak annyiból terjed ki kutatásunk, a mennyiben a felsőház alkotásánál mint ténylező jöhet tekintetbe, tehát a mennyiben elháríthatlanul tárgyalandó befolyása szükségének és határainak kérdése.

A felsőháznak az alsóházzal való vonatkozási viszonyából folyó következtetések által kiderült a felsőház elemeinek minősítése, és hatáskörének korlátoltsága. A királynak az összes törvényhozással (alsó és felsőházzal egyetemben) való viszonyából kell kifejttenünk befolyása szükségét, módját és korlátait.

Valamint a felsőház létezésének szükségét abból fejtettük meg, hogy az alsóház elemeinek szétágazó

törekvései irányában kell létezni egy állami életszerve-
nek, mely a részelemeket az egésznek szempont-
jából összetartja, vagyis a külön érdekeket az állam
közérdekének szempontja alá helyezze : akként a
létező két háznak irányában, melynek mindegyike más
szemponton állhat, kell létezni egy harmadik életszerv-
nek, mely a törvényhozásnak két alkatrészét az egy-
ségnek szempontjából összekösse — és ez a király-
nak feladata. Az állam egységének őre a
király, ez egyedüli alkotmányos hivatása.
Az alkotmányos király népére bizza országának tör-
vényhozását és kormányzását; de az állami egy-
ség érdekének védelmét senkire sem biz-
hatja. Ezért nem érinti állását a törvényhozásnak
barni intézkedése, ha az állam egységének, vagyis
miután egységben rejlik az állam életének, létének.
lényeges feltétele, ha az állam életének, létezésének
érdeke ellen nincs akár szántsándékkal, akár esetle-
gesen irányozva. Ezen szempontból veszi figyelembe a
király a törvényhozás működését, és a mi az állam
egységét nem sérti, az a királyi hivatásra nézve kö-
zönyös. Ezen hivatás jogkörének felel meg az egyedüli
lényeges alkotmányos királyi jog, a fel-
osztatás joga — mellyet mind a két háznak befo-
lyásától függetlenül és tisztán alkotmányos királyi
hatalmából gyakorol; e joga fölébe állítja mind a két
háznak, és magának az alkotmányos államrendszer-
nek felfüggesztésére, tehát ideiglenes megsemmisítésére,
hatalmazza fel, természetesen csak a legfőbb célnak
elérése tekintetéből, mi nem más, mint az állami
egység, az állami létel megmentése. E

szempont magyarázza meg az alkotmányos királynak legfőbb jogát a honvédelmi hivatás rendszerében is.

Mielőtt azonban e legfőbb jogához nyulna, szükséges, hogy tettének igazolásaként földeritse az okokat, és ha lehet, elhárítsa; ezt pedig országának népe irányában tegye, mely utolsó sorban bíró közötté, és a törvényhozás között. Ezen okból kell, hogy figyelmeztesse a törvényhozást irányának lehető helyteleniségére; ezt pedig magában a törvényhozásban tegye, hogy érvelés tekintetében egyenlő alapon álljon ugyanazzal, tehát nem a hatalomnak, hanem a tanácskozásnak alapján. De ezt az alsóházban nem teheti.

Az alsóháznak elemei, mint az állam népének küldöttjei, az állampolgárságnak akaratát képviselik, és pedig nem csak annyiból, hogy az állami terhek elvállalása tekintetében érvényesülhessen, — hanem az államakarat alkotása egyáltalában az alsóháznak joga. A mi e jogot az eddigi elmélet szerint korlátozni hivatva lett volna, sikertelen gátnak bizonyult be akárhányszor. Tanácsosabb tehát az alsóháznak feltétlen jogát az államakarat alkotására nyíltan beismerni, mert tetteleg amugy is olyanak mutatkozik, mihelyt válságos helyzet áll be. Sem a felsőház, sem a korona tekintélye nem volt képes alsóházat hatalmi körében megszorítani, ha saját hatalmi körével, mint eszközzel versengett vele. Egy alsóházat csak magasabb körbeli erővel lehet sikeresen mérsékelni, és ez az erkölcsi erő, mely felderítve az alsóháznak lehető tévedését, azt egyuttal az állami népsége előtt figyelmezteti hivatásának vagy helyesebb irányára, vagy helyesebb

eszközeire. Ezt fentebbi állításunk szerint a felsőház van hivatva teljesíteni, tehát a király erkölcsi befolyását az államakarat mérséklésére csakis a felsőházból gyakorolhatja az által, hogy annak tagjait egy részben ő nevezi ki. Itt van alkalma az országnak legkitünőbb polgárait saját követeként az állam javára működtetni, és ezen állásban a hazafiúi érdemeket a legdiszesebb kitüntetésben részesíteni, és megszerezni egy felsőháznak azon tekintélyt, melyk hatalom nélkül is mérséklendi az alsóháznak lehető túlhajtási hajlamát, tájékozandja az ország népének közvéleményét, és épen azért, mert hatalommal nem bír, az alsóháznak netaláni tévedéséből származható rázkódtatásába be nem sodortathatván: a királyi követek befolyása kettős irányban emelné a korona fényét, azáltal, hogy tiszteletben tartaná az alsóháznak feltétlen jogát az államakarat alkotására — és azáltal, hogy feloszlatási jogát a király sohasem gyakorolná anélkül, hogy előbb az arra okot szolgál-tató cselekvény irányának vagy eszközeinek helytelenségére az alsóházat nem figyelmeztette volna. Ha pedig ily figyelmeztetés daczára egy alsóház makacsú érvényesített akaratával akár az államnak összérdeke, akár egysége tekintetében elvétett lépést tenne: a helyes irányban vezetett közvéleményre is támaszkodhatnék az alkotmányos király, ha legfelső feloszlatási jogát gyakorolni kénytelen volna és a hiba, mely elhárítható nem volt, legalább ártalmassá nem lehetend; az állami egység érdeke pedig az alkotmányos királyban olyan örét találja, kinek sem tekintélye, sem hatalma csorbát nem szenvedhet,

és kinek létezése, valamint jogköre, épen korlátoltsága miatt az állami egységnek biztos öre maradhat, de megtámadásnak tárgya sohasem lehetend.

Azon körülményből, hogy az ódon királyságból, mely egymagában egy teljes rendszer volt, immár király lett, ki mint ilyes csak institutio, része egy más egésznek, mely az alkotmányos rendszer — származott azon nagy hátrány, mely minden gyakorlati esetben kitűnt, az t. i., hogy az alkotmányos országokban hiányzik napjainkban a király személye iránt azon hagyományos népszéretet, mely a királyság korában általános volt. Hajdan a népnek szeretetében birta a király hatalmának legnagyobb részét, mert tudta a nép, hogy azon jó, a miben része tilt, a királytól jó. Mátyás király a nép zöménél kegyeletesb emlékekben él, mint a magasabb, műveltebb osztályoknál. A mai király ellenben nagyobb ragaszkodást várhat a politikai népnek műveltebb osztályától, mert ez tudja csak felérteni a királyi nagylelkűséget, mellyel az állami hatalomnak attributumait átengedi a politikai népnek. Ámde ezen ragaszkodás, ha legkészségesebb hajlammal történik is, önzést jelez csak, és lényegében nem a király iránti szeretet, hanem önszeretet; az alkotmányos politikai nép azon királyt szereti, kinek nincs saját akarata, és csakis ezért szereti; e szeretet azonban nem az érzelmnek eredménye, hanem az értelemé, mely felfogni képes azon önmegtagadást, mellyel az alkotmányos király átengedi egykori királyi jogának gyakorlatát a politikai népnek; tehát tagadhatatlan, hogy azon egyetlen kötelék is, mely a király és a politikai népnek mű-

veltebb osztálya között létezik, inkább a tiszteletnek eredménye, mellyel erkölcsi nagyság iránt viseltettünk, mint valódi szereteté — ez pedig nagyon életbe vágó különbséget okoz a viszonyban. Tisztelet csak addig létezik, a meddig annak tárgya az erkölcsi nagyságnak egyenlő magaslatán áll; mihelyt arról egy fokkal alább száll, a tiszteletis csökkenik. A szeretet ellenben érzelmének tárgyát hanyatlásában is egyenlő részvétellel károlhatja át, és a valódi szeretet ekként cselekszik. Innen van az, hogy az ódon királyság korában a legszerencsétlenebb fejedelmek is megtarthatták népeik vonzalmát, és annak birtokában utólag helyreépíthették veszteségeiket — holott az alkotmányos királyok egyes botlásaikat rendesen többel fizetik, mint királyságuk kockáztatásával. A francia királyok 1830, 1848. és 1871. években nem csak személyükre, de családjaikra nézve is elvesztették az uralkodást; és ami már 1830. évben is közel volt, 1848. és 1871. években megtörtént, hogy az uralkodó hibája nem engyedül saját, és családja jogát érinté, hanem magát az állam alkotmányát is.

Azok után, mik Francia országon kívül is történtek alkotmányos királyságokban, alig lehet kételkedni, hogy minden válság mely az uralkodónak személyével állott összefüggésben, ritkán szoritkozott következeiseiben az uralkodóra, vagy családjára, hanem rendesen az alkotmánynak gyökeres átváltoztatását vonta maga után.

Ez pedig a legnagyobb csapás, mely egy országot sujthatja. Az 1848. évi francia államrendszer változásnak pusztító hullámváza huszonkét évig tartott;

meddig tartand az 1871. évi események folytán beállott helyzeté? ma még sejteni sem lehet.

És e végtelen mérvű csapások egy csekélységnek látszó kutfőből erednek, mely nem más, mint az alkotmányos királynak határozatlan állása országának népe irányában, mely egy őszinte viszonynak színét nélkülözi. A népnek zöme sohasem tudhatja királyának személyes szándokat azon állami cselekvényekben, melyek az alkotmányos államrendszernek nyilatkozatai — és ekként lehető, hogy a jó sikernek érdemét vagy a kormánynak vagy a törvényhozásnak tulajdonítja, de a királynak nem — ellenkezőleg pedig rossz eredményért a királyt, sőt magát az alkotmányos királyságot is hibáztatja, habár olykor ennek ily cselekvényekben része sincs. El bukhatik tehát egy alkotmányos király saját hibája nélkül is, és válságba merülhet egy állam saját tette nélkül is.

Pedig van mód arra, hogy a király alkotmányos maradjon, és mégis tudathassa népével szívének érzetét, valamint arra is, hogy egy alkotmányos állam teljes mértékben gyakorolhassa önkormányzati jogát, és mégis bírja létének azon biztosítékát, melyet az állami egységnek a király személyébeni megtestesülése a népzömének kepezetében vagy felfogásában teremthet.

E módot jeleztük az előző cikkben, midőn az alkotmányos királynak azon jogot kívántuk adatni, hogy a felsőház alakításához királyi követek kinevezése által járulhasson. A királyi követek megválasztása által saját akaratát, érzelmét tudatja népével — és ezzel megszerezheti annak bizalmát, és vonzalmát; a követek pedig saját meggyőződésük szerint működven

a felsőházban, a királyi kinevezés hatása sohasem terjedhetend odáig, hogy egy absolut királyi hatalomtény kuforrásává átalakulhatna; tehát az alkotmányos rendszer czélatának korlátait ezen intézmény sem nem kárositná, sem valódi szellemével nem ellenkeznék — de sőt inkább biztositná az alkotmányos államrendszernek jövőjét két hatalmas erkölcsi támasz által, melyeknek egyike a népszerűtet a király iránt — másika a népbizalom az állami cselekvények iránt.

XIII.

A Cultura fogalma.

Az emberiség szellemi haladásának tanuságaként tünt fel a tudomány terén egy ága a történetírásnak, mely kétségtelenül szembetűnő korszakot képez, s habár a tudomány mai hivatalos divata szerint az egyetemek tanszékein még nem honosított, a legközelebbi jövőben annál fontosabb szerepet és jelentőséget nyerend, és ez az emberiségnek művelődési története (Culturgeschichte). Hivatásának fontossága azon szempontnak emelkedettségében rejlik, melyből foglalkozásának tárgyát tekinti. E szempont kétségtelenül a legmagasabb mindazok között, miket a tudományoknak eddigi ágai elfoglalhattak; mert e tudomány van hivatva utmutatóul szolgálni az emberiség jövő bölcsészetének, erkölcsstanának és államtudományának. Ugyanis a művelődési történet éppen azt bírja sajátlagos tárgyaként, hogy a külön egyes korszakoknak divatos nézeteit, fogalmait és megállapodásait a vallás, a tudomány és állami élet terén elfogulatlan vizsgálat és merőben tudományos bírálat alá veszi. Elfogulatlanság és tudományosság tehát azon két alapszíkla, melyen a szerzőnek állni kell; a

légkör, melyben egyedül létezhetik, mely hivatásának egyedül felel meg, feltevése az emberi művelődés végtelenségének; a czél, melyre törekednie kell, az emberiség életörvényeinek ismertetése. Ezen legmagasabb czél igazolja azon tekintetnélküli tárgyilagosságot, melylyel bármely bölcsészeti, vallási, állami, társadalmi eszmét, fogalmat, szokást, intézményt, rendszert és törvényt bíráló alá vesz, s csak annyiban enged nekik létjogot saját szempontjából, a mennyiben az emberiség életörvényének megfellelőknek találja azokat.

Az angol és német nemzetnek tudományban és erkölcsiségben legemelkedettebb fiai képviselik ezen új tudoménynak törekvését, melynek tárgya varázserővel ragadja magával az elfogulatlan kebleket. Miben rejlik ezen új tudomány hódító ereje? kétségtelenül szempontjának emelkedettségében. Minden eddig létezett képlete az életnek, akár az állami, akár a vallási, társadalmi, művészeti, sőt a tudományossági fejlődés terén is, elmullott; a még létezők hiányuknak és ennek érzetében szinte mulandóságuknak vagy tudatát, vagy legalább sejtelmét birják. Az ekként eltünező eddigi eszmények fölé új eszmények emelkednek és ezeknek képviselői látszanak hivatva az európai fejlődésnek vezetésére.

Egy oly népnek tehát, mely felismerte évszázados hátramaradását Európa többi nemzeteihez hasonlítva, kétszeres tartozása nemcsak követni a példát, melyet amazoknál lát, de velök egyesülve versenyezni

minden pályán, mely az elhanyagolt fejlődésnek irányában más nemzetek fiai által nyitattott.

Az kétségtelen, hogy a multból öröklött viszonyokban felnőtt nemzedék, mely a létező helyzetet annyira megszokta, hogy azt tartja egyedül helyes alapnak, és legfeljebb a reá épített alkotások módosítására hiszi jogosítva lenni a kornak változó szellemét, mely a b b átalakítások iránt idegenkedéssel viselkedik; több oka lehet reá, melyek között elég fontos egymagában azon tény, hogy a mult század végén kezdődött állami, társadalmi és szellemi átalakulások úgy a köz- mint magánéletben sok rombolást, fájdalmat és nyughatatlanságot okoztak. Ha a l é t e z ő h ő z való merev ragaszkodás, mint a gyakorlati életben érvényesítendő szempont, képes volna elhárítani azon válságokat, miknek következményei csapásokként érték az európai emberiségnek néhány nemzedékét: lehetetlen volna nem helyeselni azon felfogást, mely jobbnak tartja a jelennel való beérést, egy ismeretlen övőnek csalképei utáni vágyakodásnál. Amde e felfogás csak a higgadt m e g f o n t o l á s eredménye lehet, és éppen azért az élő nemzedéknek parányi részében talál hívókra és pártolókra. Azon nagy t ö b b f s é g, mely ezelőtt félszázaddal a politikai és társadalmi életben sem számításba, sem figyelembe nem vétetett, de ma mindkettőben tömegessége által döntő befolyással fenyeget, nem áll a szellemi képességnek azon fokán, hol cselekvésének higgadt megfontolás szolgálhatna alapul. Vágyak töltik el keblét és a merő é r z e l m i s é g indokai vezérlik tetteit. Ezen többségnek a sors mind politikai, mind társadalmi, mind szellemi

életünkben jogosultságot, befolyást és hatalmat játszott birtokába. Ki fogja ezt arról meggyőzni, hogy a létező viszonyoknak fenntartása reá nézve jobb egy bizonytalan jövőnek esalképei utánni vágyakodásnál?

A politikai elvszigoruságna kora nagyában letünt akkor, a midön a történelmi jog iskolája ellen a tudomány nevében a legelső felszólalás megtörtént; lettünt teljesen akkor, midön találkozott állam és kormány, mely eselekvéseiben attól szabad akaratból elállott.

A politikai szabalelvüség nevében indult meg tetteleg azon mozgás, mely, miután politikai forradalmak által az állami életben kierőszakolta utját, a szellemi életben a tudományosság terén megtörte a történelmi jogelmélet erejét, és porba tiporta tekinélyét.

A politikai forradalmak jogosultsága azon jogrendszernek tételei között habár csak folyományként, de mellőzhetlenül előfordul, mely a történelmi jogrendszernek ellenese.

A ki pedig magát a forradalmat is jogosultnak hiszi, ki győzendi meg azt a politikai elvszigoruság jogosultságáról?

Nem vonható kétségbe, hogy azon anyagi, hatalmi hadjárattal, melyet a forradalom az államoknak hagyományként öröklött alaki oldala ellen folytat, párhuzamosan folyik egy szellemi, erkölcsi harcz az államoknak és társadalomnak eddigi jogi oldala ellen. A forradalom tana napjainkban, létjoga tekintetéből, egy vonalon áll a hadviselés tanával, valamint a természeti jogrendszer iskolája a történelmi jogrendszerével.

Összehasonlítva tehát azon állapotát az európai államoknak, mely a hűbéri rendszer kezdetétől fogva a múlt század közepéig tartott, azon állapottal, mely az utolsó században mutatkozott, tagadhatlan, hogy amannak merev állandóságához hasonlítva, emebben tetemes változás történt.

Minő értéke van e változásoknak? — ez a kultúrának első kérdése.

Es kinck nevében kérdi ezt a kultúra?

Azon államoknak népségei, melyekben az államrendszernek másítása akár a természetjogra akár a forradalom jogára való hivatkozás alapján megtörtént, nem ismerik el másnák jogosultságát az ő tetteik felett roszaló ítéletet mondani; a természeti jogrendszer szerint önmagoknak követelik a kizárólagos jogot saját állami ügyeiket t e t s z é s ö k s z e r i n t elrendezni.

Ha tehát olyan állami vagy társadalmi rendszerek felett, melyeket az illető népek ö n m a g u k a l k o t t a k ö n m a g u k r é s z é r e , mégis roszaló ítéletet ejt a művelődés történelmének írója, tehát bírálata alá vonja, elítéli azon cselekményeket, melyek egyes államnak vagy népnek megfontolt szabad akaratából származnak: akkor kell létezni egy szempontnak, mely felette áll minden egyes állam, vagy nemzet szempontjának, a melynek jogosultsága magasabb rendű érdeken alapszik, mint bármely államnak mindenkori érdeke. Hogy minő érdek legyen ez? — nem nehéz eltalálni, mert az államoknak, mint rész-lényeknek, felette csak egy magasabb lény gondolható e földön, és ez az e m b e r i s é g.

Az e m b e r i s é g fogalma tartalmára és terje-

delmére nézve eddigelé nem igen volt szabatosítva. A tudomány keveset foglalkozott vele; nem csoda, hiszen még az állama nek fogalma sincs teljesen tisztázva; de haladás történt az állam fogalmának tekintetében, mert midőn még egy század előtt jogosan mondhatta egy király hogy ő az állam: ma az állam fogalmának ilyenü meghatározásában Európának egyik műveltebb népe sem nyugodnék meg. De száz év előtt Europa leghiresebb népe megnyugodott benne, és ebből látható, hogy azon időben az államról igaz fogalom nem létezett, csak sejtelmével birta népe annak, a miről ma már helyesebb fogalma van.

Teljesen hasonló állapotban létez ma az emberiség fogalma, mint a minőben volt egy század előtt az állam fogalma. Ma minden állam, minden nép szinte mondja: „én vagyok az emberiség“, mert valamint XIV. Lajos nem ismert maga felett hatalmat országának akkori állapotában: szintugy nem ismernek a mai államok más hatalmat önmaguk felett a világnak mai állapotában. De e felfogás csak a jelen tényleges állapotra támaszkodik, csak abból meríti igazolását. Azonbon állapotok változnak, és tagadhatlan tény, hogy a XIV. Lajos korában volt királyság tetemesen megváltozott, s ekként lehető, sőt valószínű, hogy az államoknak állapota is tetemes változásokon menend keresztül. Ha XIV. Lajos tudta volna, mi fog következni az ő uralkodása után, okszerűleg feltehető, hogy másként kormányzott volna. A mik ő utánna következtek, a dolgok természetes folyamából következtek; hogy tehát ő nem kormányzott másként, mint a hogy kormányzott, csakis azért történt, mert nem

tudta a dolgok természetes folyamában működő törvényét az államéletnek, vagyis nem volt helyes fogalma az állam természetéről és valójáról, hanem csak homályos sejtelme. De az állami életnek törvénye vagyis az államnak helyes fogalma kell hogy létezett legyen már akkor is, habár azt a hatalmas király nem is ismerte — különben nem nyilatkozott volna oly erőszakos harcban a volt tényleges állapoittal.

Ez történelmi az emberiség fogalmával és természeti törvényeivel. Nem ismerik, de azért mégis megvan; van egy szempont, melynek minden állam, minden nép alá van rendelve, és ez az emberiség fogalmának szempontja és törvénye. Igaz, hogy ma még inkább sejtelmét bírjuk az emberiségnek, mint fogalmát; inkább keressük törvényeit mint ismerjük, és azok, kik sejtik és keresik e törvényeket, e fogalmat, azok az emberiségi művelődés történetirői.

Előttük becse és feltétlen értéke nem annak van, a mi egyes államokat és népeket nevezetesekké, feltűnőkké, nagyokká, hatalmasokká tett, hanem a mi minden államnak, minden népnek jó; csak azt helyeslik, mi mindenütt és mindig jó; tehát csak a maradó, az állandó, a változásnak alá nem rendelt, a szerencsétől független és önmagokban feltétlenül érvényes állapotokat tartják helyeseknek; az olyan nép, az olyan állam, melyben a fentebbi állapotok létesülve volnának, nem bírhatna sajátságokkal, minők a feltűnés, nagyság, hatalom, hanem csak egy jelleggel, és ez az emberiség jellege. A művelődési történelem tárgya a történelmi tények emberiségi jellege, a kultúra fogalma az emberiség élettörvényeinek ismerete.

XIV.

A kultúra célja.

A földművelés tudományának célja, kideríteni a föld termő erejének törvényeit és feltételeit, hogy ezen törvények ismeretének alapján megoldhassuk a feladatot, melynek elérését anyagi szükségleteinknek érzete tüzte ki. A táplálát beszerzése tehát nem a földművelésnek feladata, hanem a szükségét érző emberé; a földművelés tudományának nincs szüksége táplálkozásra, hanem az embernek; ily vonatkozásban kell képzelnünk az államokat a kultúrával. A földművelés tudományának nem az célja, hogy igazolja ez vagy amaz külön módját, egy vagy más külön ágát a termelésnek, egyik vagy másik rendszerét a gazdálkodásnak, mert ezen, a mindenkori helyzetnek szükségéből, vagy kényszeréből folyó feladatot a gazda tüzi ki magának; a földművelés tudománya azon egyetemes kutforrás, melyből a gazda a föld termő erejének törvényeit megismerni iparkodik, hogy ezen tudománynak próbakövén felismerja az általa követett gazdálkodási rendszernek lehető hiányait.

Ekként a kultúra, mint az emberiség élettörvényeinek tudománya, van hivatva azon kutforrást ké-

pezni, melyből az egyes országok népei meritendik azon szabályoknak ismeretét, a melyekhez igazodniok kell, ha bajaiktól menekülni, ha az őket érő csapásokat elhárítani akarják.

A kulturának ezen célja ma még csekély mérvben van elfogadva.

A mai divatos felfogás kultur-államnak, kultur-népnek tartja azt, a melynél a személy és tulajdon biztosítására vonatkozó intézményeken kívül léteznek olyak is, melyeknek célja az állami népségnek fejlesztése, emélése, gyarapítása minden tekintetben, minden irányban. Ezen fejlesztés összes művének azonban csak három tere van, az anyagi, a szellemi és az erkölcsi. Nincs és nem volt mozzanata a fejlődő emberi életnek, mely nem tartoznék vagy az anyagi, vagy a szellemi, vagy az erkölcsi élet körébe. A kulturának célja tehát első sorban felderíteni az anyagi, szellemi és erkölcsi életnek törvényeit. De a kultur-államnak célja több ennél; annak célja és feladata népének egyesítése a fejlődés ösvényén; valamint tehát a gazda szükségletének fedezése céljából a földművelés tudományának szabványait követve választja gazdasági rendszerét: akként a kultur-állam arra van utalva, hogy az emberiség élettörvényeit kövesse, ha népét a fejlődés ösvényén egyesítve kormányozni és vezetni akarja.

A valódi kultur-állam tehát célul nem tűzhet magának egyebet, mint az emberiség élettörvényei szerint vezetni népének egyesült akaratát a fejlődés útján. A kultur-állam népének anyagi, szellemi és er-

kölcsi állapotát egyenlő fejlesztésben tartozik részeltetni, különben a fejlődés nem teljes, és mindegyik életkór fejlődésének hiánya elegendő egy népnek elhanyaglására.

A fejlődő anyagi, szellemi és erkölcsi életkörök képezik az általános emberi kultúra czéljának elemeit; de ezen elemeknek egy egész életképletté kell egyesülni, és ez történik ösztönszerűen a társadalomban; a társadalomnak czélja csakis azon ösztönszerű munkásságban nyilvánul, melynek tárgyát az anyagi, szellemi és erkölcsi törekvések képezik. De éppen azért, mert a mai társadalom csakis természetes, ösztönszerű, merőben történelmi és nem fogalomszerű alapokon nyugszik, és egy szerves egészet nem képez, csak elemeit nyújtja még ma annak, a mire hivatva, rendeltetve lenni látszik az emberi fejlődés megvalósítási processusának. Ezen fejlődési munkásság processusát, módszerét szabályozni, irányozni, vezetni az állam van hivatva.

Az államnak fogalmát polgárainak akarategységébe helyeztük; az államtannak, a politikának czélját pedig ezen akarategység létrehozásának biztosításába. Felderül tehát, hogy az államnak, amely kultur-állam akar lenni, két feladata van, az első, népének anyagi, szellemi és erkölcsi fejlesztése; a másik, párhuzamban az anyagi, szellemi és erkölcsi fejlesztéssel, népe akarátának egyesítése; tehát fejlesztve egyesíteni, vagy egyesítve fejleszteni népét. A mely állam ezt eltalálta volna, az mondathatnék kultúr-államnak a szó teljes értelmében; a hol e két feladatnak csak egyike, vagy csak egyes részletei valósultak meg,

ott csak egy része, egy töredéke volt a kultúrának, és ez deríti ki egyedüli okát oly sok ókorbeli valamint ifjabbkori államok elhanyagolásának.

A valódi kultúr államnak kiderített czélja immár világosan láttatja velünk, mennyiben tekintsük Európa mai államait kultúr-államoknak? — mennyire szabad és mennyiben nem szabad példányképpé választanunk követésre? — kiderítette azt is, hogy tanácsos-e, helyes-e, haladási és fejlődési törekvésünk czélját más államoknak utánzásába, politikai eljárásuknak, nézeteiknek, szokásaiknak, divataiknak vakonkövetésébe helyezni?

Ha képesek vagyunk az emberiségi élettörvényeket felismerni, ha magunk is fel tudjuk találni a kultúra valódi fogalmát, ha felértjük annak czélját, és hivatást érzünk magunkban arra, hogy megmentsük a magyar nemzet nevét, és igazoljuk hivatását arra, hogy a kultúra érdekében és szolgálatában egy életképes államot alkotni és fentartani tudunk és akarunk: akkor nincs időnk más nemzetek és államok mai kultúráját utánzás által lemásolni, hanem elfogadva az emberiség élettörvényeinek jogosultságát, azokra fektetni a nemzet kultúráját, és minden átalakítási kérdésnek megoldásánál nem a külföldnek példáját keresni, hanem saját népünk anyagi, szellemi és erkölcsi állapotát alaposan kell felismerni és arra való folytonos tekintettel alkotni a rendszabályokat, melyekkel a felismert czél bizton elérhető.

XV.

A kultúra iránya.

Ha még lehetnének egy kultúr-állam törvényhozójának kételyei az iránt, mire törekedjék működésében? a mai társadalomnak ösztönszerű, mintegy elemi törekvésében felismerhetné a kultúrának irányát, melynek előmozdításában saját feladata mutatkozik.

A mai társadalomnak kapcsa a jobblét utáni törekvésnek egyetemleges munkássága; sajátos rendszerét a javaknak egyenetlen birtoklása alapítja meg; de a munkásságnak egyetemlegessége mégis általánosítja a jobblétet, habár abban sem egyenlőséget, sem egy magasabb erkölcsi alapon nyugvó rendszerességet létrehozni nem képes.

Az anyagiségben, vagyis a mi annak a fejlődési életkörök közül megfelel, az é r z e l m i s é g b e n határozottan a t e r j e d é s mutatkozik főirányként, és miután e terjedés mint elemi mozgás közelfogadásban részesül, tehát jogosultsága általánosan elismeretik, czélként tüzetett ki.

Az értelem fejlődése hasonló irányban indult meg, és általános elismerést vivott ki jogosultsága nem csak

a magánéletben, de az államoknak nagyobb száma is a közértelemiségnek emelését saját céljaként elfogadta. A tanintézetek szaporítása és sikeresség tekintetéből emelése a kornak egyik olyan feladataként karoltatott fel, melyre a kívánt áldozatok legszivebben hozatnak. Látszik tehát, hogy az értelemiség életkörében éppen úgy mint az érzelmiségben az uralgó irány a terjedés.

A mi végre az erkölcsiség életkörét illeti, a jótekonyságnak szentelt áldozatok nem csak a magánélet köréből tünedeznek fel, de áldoznak azon célra egyesületek, társulatok, községek, vidékek, sőt országok is, naponta szaporodó vállalatokban és intézményekben. A terjedés itt is feltűnő.

Az anyagi jólétnek, a tudománynak és nemesítésnek, vagyis az érzelmi, értelmi és erkölcsi életkörnek terjedése az egyén által megindítva, a társulás eszköze által erősödve, az állam pártolása által sikeresítve elemi mozgásként indult meg, és korábban vivott ki magának elismerést a magánéletben, mintsem az államok által saját céljukul felkaroltatott volna. Látszik az államoknak magatartásában ezen kérdésekkel szemben, hogy önálló cselekvési elhatározottsággal nem bírnak, mert mindazon kérdésekben, melyek a jólét, tudomány és erkölcsiség emelésére vonatkoznak, a kezdeményezést teljesen átengedik a magántevékenységnek, és csak annyira bocsájtkoznak az állami erővel való segélyezésbe, a mennyire a közvélemény őket erkölcsi nyomással kényszeríti.

A kultúrának elemi, ösztönsznrű mozgása tehát a terjedést mutatja saját irányának és halad

ez irányban nem vezetve, de követve az állami hatalom által; nem az által előidézve, hanem annak dacára utat törve magának — és ebben fekszik az állami tekintélynek egyik főfogyatkozása.

Eppen azért, mert a kultúra szolgálatában többet tett eddigelé a társadalom, akár egyesek, akár egyesületek által, mint az állam: döntőbb befolyást nyert a társadalom, mint az állam a kultúra terén. Közeledünk azon válságos időkhöz, midőn nem csak szembeszáll, de küzdelembe bocsájtkozik a társadalom az állammal a hatalom birtoka iránt — és kétszer voltunk már tanui az előharcznak, mely a pezsgő vérű franczia népnél tört ki legkorábban. Azóta ezen küzdelemnek harczosai habár egyelőre csak békés, szellemi harcra állítólag — de egy adandó alkalommal alighanem anyagira szinte készülnek, és szövetkeznek Európaszerte az *I n t e r n a t i o n a l e* zászlója alatt. Ez egyik rémképe a kultúrának.

A másik a caesarismus, vagy imperialismus, vagy dictatura, vagy absolutismus és ostromállapot — mind ugyanegy dolgot jelentenek, válságot, melyből az élet csak egy drastikns szerrel menthető meg úgy, hogy a néptestből az, mi a lázt előidézte, legyen az vér vagy velő, erőszakosan kivágatik és megsemmisíttetik. Hogy ily műtét után évtizedekre terjedő bágyadtság, néha sorvadás is következik, természetes dolog. Ily válságokban merült ki és sorvadt a hatalmas Róma a polgárháboruk idejében, miglen népe caesarjainak karjaiba hanyatlott. Korunkban főleg Franciaország látszik kiszemelve lenni arra, hogy e fájdalmas szerepet lejátssza, Európa többi népeinek okulására.

Hogy ily fájdalmas uton tanulják a népek saját boldogságuknak törvényeit, feltételeit felismerni, azon nincs mit csodálni; hiszen egyes halandókra nézve az életnek utja rendesen a szenvedés iskolája volt; népek pedig, melyeknek milliói eddigelé csakis az érzelmiség életkörében, az anyagiságnak szempontján állottak, nem egyebek, mint csoportjai a halandóknak, kiknek öntudatában egy magasabb rendbeli életnek, az államiság valójának sejtelve alig lehete, tetteiknek az egyéni élet anyagi rugói adták meg az irányt és ezélt.

De az szomorítóbb, hogy az államtan maga sem ismerte fel e válságok természetét, okát, és elhárításuknak módját, valamint megelőzésüknek eszközét.

Hogy éppen itt van a jövőnek válpontja, hogy e válság, melyet a társadalom élete az állammal való összeütközés által előidéz, a mai államrendszernek egyedüli és legsúlyosabb betegsége — azt a mai államférfiak beismerik; de azt tagadják legtöbben közülök, hogy leküzdésére volnának egyéb szerek az eddigieknél, melyek a caesarismus, a dictatura, és ostromállapot,

Helyes diagnosis más nézetre térítendi őket.

E harc, e válság a kultúrának harca és válsága. A támadás harca a kultúra terjesztése nevében történik, az ellenharc a kultúra megmentése nevében; tényleg a támadás a létező élet rendszerét pusztitá; a védelem ugyanazon életnek erejét fogyasztá; mindkettő nyers erőszakkal működött, nem a tudomány szövétnekével, nem az erkölcsiség hódító hatalmával — pedig csak ezekkel győzhetni.

Merész paradoxonnak látszhatik azon állítás, hogy

a forradalom harcza a létező állapotok ellen, legyenek azok akár államiak, akár társadalmiak, a kultúrának harcza volna, pedig mégis az. A tételnek valósága a kultúra fejlődésének tüzetesb taglalatából és felértéséből önként következik.

Imént láttuk, hogy a kultúra saját fejlődésének közvetlen irányát a terjedésben követi. Ezen mozgását elemi, ösztönszerű, tehát oly tüneménynek állítottuk, melyből még hiányzott a cselekmény öntudatossága, és éppen ezért állítottuk az^t is, hogy a társadalom, mely e mozgásnak létesítője, szinte egy merőben természetes, ösztönszerű képlete az életnek, mely a gondviseléstől a kultúrának terjesztését nyerte hivatásul. Az öntudatosság csak az államban mutatkozik legelsőbben, mely a társadalomban ösztönszerűen fejlődő kultúrának terjedését felismerve, és jogosultságát belátva, saját szabad elhatározásából folyó cselekményekkel e terjedést előmozdítja, és ezáltal egyik feladatuként, tehát kötelemszerűen ön maga a kultúrát terjeszti.

A kultúra terjesztése a forradalom terjesztése; ez a fentebbi látszólagos paradoxonnak folyománya. A kultúrát terjeszteni annyit tesz, mint az anyagi jobblétet, az értelmi fejlődést és az erkölcsi nemesedést terjeszteni. Ez általános fogalom-szerű meghatározása. De ha tartalmát kifejtiük, nyomban kibontakoznak az ellentétek, melyeknek kölcsönös harcza magának a fogalomnak elenyésztét következteti, ha egy magasabb szempontból tökéletesebb, az az teljesebb egységgé, új és magasabb fogalommá nem alakítjuk át.

Terjeszssük az anyagi jobblétet — de mily arányban? egyenlően mindenkire nézve? — ez a kommunizmus ábrándja; mindenkinek munkája, értelme, szorgalma és eszközei arányában? — ez a socializmus eszméje; csak a szerencsére bízva az elosztást? ez a mai állapotnak nyugtalan bizonytalansága. A mai helyzet nem akar állandónak ígérkezni; a socializmusban nem nyughatunk meg; a communismust elvetjük; tehát világos, hogy az anyagi jólét terjesztését általában állami kötelemnek elfogadtuk, de módszerére iránt tiszta fogalommal nem bírunk. Ennek következménye, hogy az anyagi jobblét utáni vágyat mindenki jogosultnak tartja önmagára nézve, de midőn a vágy tetté érlelődik, az egyéni élet fejletlenségéhez képest egyik a communismus, másik a socializmus, harmadik a tényleges történelmi iskola rendszeréhez szegődik, és midőn e három csoport ellentétes irányának kiegyeztetése sem a társadalom, sem az állam részéről egy magasabb fogalom alapjáról nem eszközöltetik: az ellentétek szellemi harcza addig folytatattatik, míg egy kedvező alkalommal tetleges harcként megvalósittatik.

Ezen harcznak tartalma csupán és egyedül az anyagi jobblét utáni vágyakodásnak törekvése, melynek jogosultságát az államnak elismerése alapította meg, s tartamát az anyagi fejlődés helyes módszerének hiánya állandósítja. Erőszak nem semmisíti meg, csak elnyomja egy időre — megoldani csak a tudomány van hivatva.

Terjesszük a tudományokat — de minő rendszernek és tervnek alapján? egyenlően az egész

népben? — akkor megszűnik ugyan dogma és tekintély, de annál több lesz a követelés, melyet egy számos és majdan tulszámos értelmiség ellátás dolgában érvényesítendő; a szellemi foglalkozás általános divata háttérbe szoritandja az anyagi munkásság gondját, és a szegényedés terjedésével egyenlő arányban szaporodik egy szellemileg művelt proletariatus, mely minél ügyesebben tudná felhasználni a szellemi fejlődéshez illő arányban álló anyagi javakat, annál fájdalmasabban nélkülözi azokat. Képzeljük immár ezen helyzetben az egyént, kinek szellemi emelkedettsége atheismus, egyéni ételszabálya egoismus, bölcsészeti megállapodása materialismus, és vonjunk következtetést ezen egyének szellemi irányzatára. Ha immár ily egyénekből állandó egy népnek tetemes része, ki tudná kiszámítani, hogy hová jutna azon ország, melynek sorsát ily értelmiség intézné?

Terjesszük az erkölcsiséget — de miú erkölcsiséget? — ha az erkölcsiségnek divatos rendszere csak az irgalmasság cselekedeteinek körére szorítkozik, és át nem karolja az összes emberi életnek minden viszonyait, szabályozva a tetteket és felállítva a társas életnek kötetmi rendszerét: akkor valószínű, hogy terjedni fog az irgalom, részvét és szeretet érzetére alapított intézmények száma, de a valódi szükségletet sohasem fedezendheti; mert a mely népnél nem lépett életbe egy általánosan elismert és elfogadott rendszere az erkölcsi köteleknek, ott az erkölcsiség csak izlés dolga; követi, kinek tetszik, de ki is kaczagja, kinek úgy tetszik. Az irgalom, részvét és szeretetnek művei ily helyzetben annál gyé-

rebbekké vállandnak, minél aránytalanabb az áldozatra hajlandó nemes keblű és tehetős egyének száma az irgalom segélyét igénylő ügyefogyottak számához képest; akkor a társadalom az államra, ez viszont a társadalomra háritja ezen feladat megoldását; e versenyben az egyéni részvét érzete lassanként elpárolog, s amint a tehetősben a szívnek elhidegedése, akként a nyomorukban az érzésnek elkeseredése terjed, és odáig mérgesedik e viszony, hogy a társadalomnak szerencsés osztályait a nyomorgóknak kétségbe esett zaklatásaitól csak az állami hatalom vas karja óvhatja meg.

Íme az anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődés terjedése miként teremti meg az anyagi, szellemi és erkölcsi bajokat; valamint az emberi egyénnél a mozgás felhevülést, ez meghűlést, ez lázat, ez halált okozhat: akként a kultúra terjedése mint mozgás az államokban olyatén változásokat idéz elő, melyeket válságok követnek a velük járó életveszélylyel. Nagy szerencse lett volna az emberiségre nézve, ha a kultúra terjedésének következményeit az államtudomány ép úgy előre kiszámította volna mint a csillagász a bolygó pályáját; de még az is nagy szerencsének lesz mondható, ha belátva eddigi tételeinek elégtelenségét, ezutánra az államtan körét kiterjeszti mindazon viszonyok tanulmányozására és felismerésére, melyek között a kultúra a fogalmából gyakorlatilag kifejlődő ellentétek magasabb kiegyeztetése nélkül megállandósítja a harcot az anyagi, szellemi és erkölcsi téren, mely harcznak csak egy-egy heves napja a forradalom.

XVI.

A kultúra módszere.

Tehát a kommunizmus, socializmus és individualizmus harca az anyagi élet terén; a racionalizmus, materializmus és egoizmus harca a szellemi élet terén; a részvétlenség és elkeseredés harca az erkölcsi élet terén, mind ezen harcok a kultúrának megindulása folytán és annak terjedése által idéztettek fel; nem akként értve a dolgot, mintha a kultúra okvetlenül a harcok rombolását szülné, hanem akként, hogy az anyagi élet fejlődése az anyagi javak utáni vágyakodást szüli, mely, ha önmagára hagyatik, szenvedélylyé fokozódva, és mértékét veszítve, az egyént helytelen cselekményekre gerjeszti az állam és társadalom irányában. Szintugy a szellemi fejlődés sem romboló természeténél fogva; de ha csak elszakadt, külön, összefüggés nélküli ismeretekből, eszmékből, eszményekből áll tartalma, és nem képes az egyén mindezen ismereteit egy rendszerre összefűzni, a melyben egyedül ismerhető fel, hogy melyik dolog a főfontosságú, és melyik az alárendelt szerepre hivatott? akkor valamint ismeretei csak szétszórt elemeit, morzsáit képezik a tudománynak, melyeknek értékük ép-

pen azért nincs, mert azt csak azáltal nyernék, ha egy egésznek tagjaiként léteznének: úgy maga az egyén is mint a társadalomnak, mind az államnak csak egy lemállott eleme, mely elveszítve az egészszeli egybetartozandóság érzetét, nem véle és érette, hanem kivülről és ellene létezik, mert nincs tájékozottsága. — Az erkölcsi fejlődés terjesztése felől már éppen alig gondolható első pillanatra, hogy képes lenne romboló befolyást előidézni — pedig mégis úgy van közvetett hatásában. Ha általában elfogadva lenne, hogy senki se törődjék másnak bajával, akkor tudván mindenki, hogy másban nem bizhatik és önmaga ellátván saját bajait, eszébe sem jutna mástól várni segílyt; de az erkölcsiség terjedésével elterjedt azon felfogás, hogy a szerencsével bővelkedő tartozik segílylyel a szükölködőnek; ez új irányt ad a szükölködő felfogásának, és most a segílyt igényli, követeli; amennyiben pedig nem jut ki részére, kesertiséggel és gyűlölettel telik el szíve azon szerencsések ellen, kiktől segílyt sikertelenül várt.

Ime, miként derül fel, hogy az életben előforduló minden bajoknak egyedüli kutforrása azon multban keresendő, mely a mindenkori élet tüneményeinek oldala mellé helyezte ellentéteiket, a szépség mellé a rutságot, a tudomány mellé a tudatlanságot, az erény mellé a gonoszságot; ime, hogy a jelennek feladata kiegyenliteni az életnek ellentéteit az által, hogy egy magasabb rendű életgésznet alkossanak; ime, hogy a forradalmak, melyekben a társadalmi és állami élet elemei mint merő ellentétek küzdenek a fejlődésnek chaotikus állapotában, az életnek örök

törvényéből öntudatlanul, elemi kényszerűséggel állanak be, és elhárításuk nem az erőszak, hanem azon törvény által lehető csak, mely azokat előidézte, és ez ismét a kultúra, csak hogy más szempontból; forradalmak addig lesznek, amíg a kultúra csak terjed; megszűnnek azon időtől fogva, melyben a kultúra terjedésének arányában emelkedik.

És e tételből merül fel a kultúrának módszere. Azon kultúra, mely csak természetes ösztönszerűségből terjed, maga is csak természetes, a mennyiben a természetszerűséget a tudományszerűséggel szoktuk, éppen a különbözős kiderítése céljából, összehasonlítani. — Azon kultúra, mely után törekednünk kell, a tudományos és erkölcsi kultúra; a kultúra kifejlesztésének feladata tehát abban van, hogy azon kulturát, mely az anyagi, szellemi és erkölcsi élet terén önként mutatkozik, feltűnedez, az emberi ész felfogja, fogalomná alakítsa, és egy magasabb erkölcsi szempontból rendszerre valósítsa, mely rendszer arra legyen alkotva, hogy az emberi életet, az az minden egyénnek anyagi, szellemi és erkölcsi tevékenységét az életnek minden viszonyában akként kormányozza, hogy a társadalmi, állami és emberiségi élet minden oldalu tevékenységében egy közös célnak elérésére szolgáló békés, összhangzó munkálódást eszközöljön. Ezt neveztük fentebb a kultúra emelésének. A kultúra fejlesztésének módszere a kultúrának emelése.

A fejlődési életkörökről szóló korábbi vizsgálatban kiderítettett azon három külön életkör,

melyben nyilvánul az összes emberi tevékenység; ez az érzelmiség, értelmiség és erkölcsiség életköre.

A merőben érzelmi ember természetes ösztönből keresi a gyönyört és kerüli a fájdalmat; és miután gyönyörét az anyagi dolgok birtokában, fájdalmát pedig azoknak nélkülözésében találja, ösztönszerűleg az anyagiságnak él; de miután a gyönyörnek vágya egymagában véve határtalan, a természetes életerő pedig, melylyel az egyén bír, korlátolt, és az ember nincs ellátva azon vezérösztönnel, mely az oktan állatokban létezik: az érzelmi ember, ha magasabb erő által nem óvatik, mértéktelenségben és kimerültségben korábban elvész, mint minő tartamra élete képesítve van, és e rövidebb életét is a vágyak általi zaklatódás nyugtalanúsága tölti ki, mely miatt az állatiság fölé emelkedni képes nem volna.

Hogy erre képesítve legyen, ezért adta neki a teremtő az értelmet.

Az értelmes embernél a természeti vágyakat mérsékli, kormányozza az értelem; a szükségletek fedezését a természet törvényeinek ismeretéből gyarapodó belátás könnyíti; és midőn az ember mind saját életének, mind a kivüle álló természetnek törvényeit felismeri, alárendeli saját vágyait azon feltételeknek, a melyeknek megtartásától függ állandóbb és tartósabb élvezése az általa keresett gyönyörnek. Az összes természet törvényeinek ismerete, mint értelem és tudomány képezik tehát azon eszközt, mely az embertől nem kívánja ugyan megtagadását a gyönyör vágyának, az érzelmiségnek, hanem igenis kor-

látolását, mert rendezését az értelem parancsa, a tudomány szabálya szerint; ekként az értelem, midőn korlátolja az érzelmet, egyuttal rendszeresíti életét, és ez által biztosítja, tehát fentartja, és a fentartás módszerével emeli, nemesíti azt. Látszik tehát, hogy az érzelmi élet biztosításának és nemesítésének eszköze és módszere a nálánál magasabb életerőben van, mely az értelem.

Hogy az érzelmi életnek elemei, u. m. a testiségnek összes tárgyai bizonyos természeti törvények uralma alatt állanak, ezt tapasztalatból könnyű felismerni, tehát könnyen hajlandó az ember követésre elfogadni azon törvényeket, melyeknek el nem fogadása vagy megszegése esetében saját testi életében fájdalmat, a külső természeteli bánásban sikertertelenséget, veszteséget fogna szenvedni.

De van egy viszonya az embernek, melyben az ok és okozat közötti összefüggésnek következménye nem oly közvetlen és egyenes, mint a természeti tárgyakhoz való viszonyban. E viszony az embernek viszonya az emberhez.

A különbség a két viszonyban az, hogy amíg a természet eredeti törvénye szerint ugyanaz marad örökké, addig az ember más emberrel folytonosan különböző viszonyba jut. Az egyik erősebb mint ő, a másik hatalmasabb, okosabb, ravaszabb; az egyik részvevő iránta, szives, a másik részvétlen, kemény, gonosz; az egyik gyámoltalanabb nálánál, a másik ő rajta uralkodik. Minő viszonyban létezik immár az ember egymás irányában? — tényleg végtelenül különbözőben, mert csaknem minden egyén irányában

másban lehet. Minő törvényhez alkalmazkodják tehát az ember magaviseletében mások irányában? — ez az első kérdés, melyre a pusztá értelmiség általánosan érvényes választ adni nem képes. Hogy miként bánják földjével, vetésével, barmaival, gépeivel? arra az illető szaktudományok határozott választ adnak; de hogy miként bánják ember-társával? — erre nem a tudomány felel, hanem a szokás, a divat és a törvény; de ezen törvény már nem a természetnek törvénye, hanem e törvény maga is csak állandósított divat és szokás. Eredetét egy bizonyos felfogásából meríté a helyzetnek, mely akkor létezett, és e felfogás, miután divni kezdett, szokássá vált és érvényét nyerte, megállandósult mint törvény.

Ha immár az embernek más emberhez való viszonyábani alkalmazkodására nézve szabályul állítatnák fel, hogy akként viselje magát mások irányában, a mint a divat, a szokás, és a törvény rendeli, akkor e szabály bizonyára csak azon feltevésből állítatnák fel, hogy ezen kölcsönös magaviselete az embereknek egymás iránt általános megnyugvást, kölcsönös megelégedést, és a társadalomnak békés fejlődését biztosítani képes leend.

Ámde a tapasztalat azt bizonyítá, hogy daczára azon már tetemes eddigi polgári és büntető törvényeknek, melyek az embereknek egymás iránti magaviseletét szabályozzák, számtalan polgári és fenyítő bírói eljárást következtető tettek merülnek fel, és ezeknek száma az emberek szaporodásának arányában napról napra növekszik.

Más oldalról pedig azt tapasztaljuk, hogy az embereknek egymás iránti kölcsönös magukviseletét szabályzó törvények maguk is folytonosan változnak. Mi lehet immár a törvények változásának oka? — bizonyára csak az, mert az ezen törvényekben megállandósított kölcsönös viszonyai az embereknek nem látszanak többé helyeseknek.

Felderül tehát, hogy azon viszony, mely az embereknek egymás iránti magaviseletét szabályozza, folytonos változásnak van alárendelve, mely változásban éppen az emberi viszonyoknak fejlődése mutatkozik, ha t. i. a változás jobbra történik, pusztulása pedig és hanyatlása, ha a változás rosszabbra történik.

Ha pedig okát kutatjuk e változásoknak, akkor azt nem egyébben találjuk fel, mint az emberek anyagi és szellemi, vagyis érzelmi és értelmi állapotaik változásában.

Fentebb kimutattuk, hogy a puszta érzelmiség körében élő embereket erőszak és szoktatás képes békés együttlétnben tartani; az értelmiség fokán állókat már az okosság és következetesség tekintélye is képes kormányozni. Eddig tehát az embereknek egymás közti viszonyában a jobbra való változás abban mutatkozhatik, hogy az érzelmi emberből értelmi ember fejlődvén, vagyis az érzelmi életköréből az ember az értelem életkörébe felemelkedvén, szükséges, hogy az egymás iránti viszonyaira vonatkozó törvény is az erőszak és szoktatás helyett az okosság és következetesség elveiből merítse szabványait. És ez tetteleg ekként történt. Valamennyi nemzeteknek polgári és büntető, magán és köztörvényeiben

észlelhető, hogy azoknak alapelvei az erőszak és szoktatás helyett az okosságot és következetességet vették kiindulási pontokul.

A művelt világ népeinek törvényhozása nagyjában e pontján áll a fejlődésnek. De megállapodás itt sincs, sőt a változások gyakoribbak és sebesebbek ma, mint azelőtt, és nem láthatni, sőt nem is sejthetni megállapodásukat. Ha pedig való ezen utóbbi állítás, akkor egy fontos következtetés vonandó le belőle, és ez az, hogy az értelmiség egymaga nem elegendő az emberek egymáshozí viszonyának szabályozására törvényt alkotni. És ez kutatásunknak legfontosabb eredménye.

És valóban ott, hol az észleletnek tárgya természeténél fogva örökké változó és soha egyenlő állapotot nem mutat: az értelem nem képes ezen folyton változó tárgynak élettörvényét bizonyos állandó szabályok tételei alá sorozni.

E tárgy az ember, ki folyton fejlődik, és kifejlődve szabad akarattal bír; az értelem csakis az ok és okozat közötti viszonynak szükségszerű kényszerét deríti fel; az akarat, mely természeténél fogva szabad, nem az értelem, hanem csak az erkölcsiség kormányát fogadhatja el; ha tehát létezhet törvény, mely a szabad embereknek egymáshozí viszonyát czélszerűen szabályozni hivatva van, ugy e törvény egyedül az erkölcsiség alapjáról meritheti szabványait.

Az értelmi életnek emelése tehát csak az erkölcsiség által eszközölhető, valamint az érzelmi életé az értelmiség által; az erkölcsiség tehát az

értelmiségnek módszere, valamint az értelmiség az érzelmiségé. Az erkölcsiség az embereknek egymáshozti és egymáshozti viszonyából meríti ugy eszméjét mint alapját; ha csak egy ember léteznék a földön, az erkölcsiségnek eszméje sem szülemelenék meg, mert nem volna tárgya. Az erkölcsiség azon szabványok összegének rendszere, melyek az embereknek egymáshozti viszonyát rendezik.

Az embernek viszonya az érzelmiség életkörében a szükségletek által előidézett függés; az értelmiség életkörében az ok és okozat közötti viszonynak kérlelhetlensége következtében a kénstelenség; más embertársáshozti viszonya pedig szabadság; az erkölcsiség tehát nem az embernek érzelmiségére, sem értelmiségére vonatkozik, hanem szabadságára, vagyis ha azon emberi erőt tekintjük, mely a szabadságnak kufforrása, ugy az erkölcsiség az emberi akaratra vonatkozik. Az erkölcsiség feladata tehát az emberi akaratnak nemesítése. És miután az emberi akarat alapítja és idomitja az embereknek egymáshozti viszonyait: az embereknek egymáshozti viszonyait nemesíteni éppen annyit tesz, mint akaratukat nemesíteni, és megfordítva, akaratuk nemesedése által viszonyuk is nemesedik. Az ember és ember között létező viszonynak jellegét azon lelkiület képezi, mellyel egymás iránt viseltetnek, tehát az érzelmiség alapjáról szeretet vagy gyűlölet; az értelmiség alapjáról tudomány vagy tudatlanság; ha tehát szeretjük embertársunkat, és egy kiművelt értelem tudományával eszközljük boldogságát: akkor azzal az emberi tökélynek

viszonyában álltunk; ha gyűlöljük őt, és a ravaszság fegyvereivel ártani törekszünk neki: akkor a tökéletlenség viszonyában vagyunk véle; az első a jó s á g viszonya, a másik a g o n o s z s á g é. Jóság és gonoszság tehát az erkölcsi életkörnek két ellentéte, mint szeretet és gyűlölet az érzelmi, tudomány és tudatlanság az értelmi életköré. Szeretet, tudomány és jó s á g, a z e m b e r i t ö k é l y n e k h á r o m a l k a t r é s z e, mint gyűlölet, tudatlanság és gonoszság a tökéletlenségé. Szeretet, tudomány és jó s á g g y a k o r l a t á b a n á l l a z e r k ö l c s i s é g; ezen erkölcsiség utáni törekvésben áll az a k a r a t n e m e s s é g e.

Világos immár a fentebbiek szerint, hogy az érzelmet közvetlenül az értelem emelheti és tarthatja fen azon magaslaton, melyen az mint tiszta szeretet eszköze lehet az ember boldogságának; nem különben, hogy az értelemet a jó s á g, t. i. az akaratnak jó s á g a emeli azon magaslatra, melyen mint bölcsesség csak használni tud az embernek, de ártani nem; világos végre, hogy az erkölcsiség az emberi fejlődésnek legmagasabb foka, a legfelső életkör, melyben az értelem ereje mint s z e r e t e t, az értelemé mint t u d o m á n y egyesülnek éppen azon célra, hogy az embernek akaratát, és a mi ezen akaratnak egyedüli tárgya, az embernek egymáshoz viszonyát folytonosan tökéletesítsék, m e m e s i t s é k.

A kulturának mint fejlődésnek két oldalát tüntetjük ki eddig, u. m. terjedését és emelkedését; hátra van még tömörülése, mely szinte egyik fontos oldala, A kultura terjed, ha az őt képviselő egyé-

nek száma mindinkább szaporodik; a kultura emelkedik, ha az őt képviselő egyének mindinkább nemesednek; a kultura tömörül, ha az őt képviselő egyének mindinkább egyesülnek közös célokra megvalósítására. Ily tömörülés nélkül a kulturának minden és összes elemei csak egyes szikrák maradnának világítás és melegítés nélkül; csak a tömörülés eszközli azt, hogy e szikrák lángra lobbanva, világot és meleget terjesszenek maguk körül; csak az egyesülés emeli fel a kultura elemeit oly erkölcsi lényé, mely létele által megvalósítja, fentartja, éleszti magát a kulturát; mely létele által fentartja az emberekben a hitet és meggyőződést az erkölcsiség valósága iránt; mely létele által meggyőzi az embert, hogy vannak erkölcsi lények, tehát az állatóságánál magasabb rendeltetéssel bíró teremtések, és hogy e teremtések magának az embernek alkotásai, ki embertársával szövetkezik, egy magasabb erkölcsi célra megvalósítására.

A kulturának ilyenemü tömörülése a család, a nemzetség, az állam, annyiból, a mennyiben öntudatosan egyesül erkölcsi célra; a mennyiben pedig csak a természeti ösztönszerűség, véletlen, vagy külső kényszer hozza létre a családot, nemzetet, vagy államot, és erkölcsi kötelem öntudatával és teljesítésének akaratával nem bír, annyiból nem kultur-állam, nem kultur-nemzet, nem kultur-család, hanem természeti állapotban létező, vad, félvad, barbar sat. Ezért nevezettek helyesen erkölcsi testületeknek azon egyesületek, melyek valóban erkölcsi, mert nemesítésre irányzott célokra alkottattak; és ezért nem

neveztetnek a pusztán haszonkeresetre alakuló testületek erkölcsiéknék.

A tömörülés a kulturának lényeges megkívántósága, tehát erkölcsi kötelessége az embernek; ki a kulturát akarja, annak akarni kell, hogy a kultura elemei, az emberek egyesüljenek, minél magasabb erkölcsi czélokra, minél nagyobb terjedelemben, és minél szorosabb kapocsban. A család annál tökélyesb, minél szorosabb összetartása; így minden egyesület, így az állam is. Legtökélyesb kultur-állam az leendő, melyben szeretet, bölcsesség és erkölcsiség azon czélra szövetkezendnek, hogy az állampolgárokat minél nemesebb viszonyban, minél szorosabb egyesülésbe hozzák.

Ez volna feladata a kultur-államnak, vagyis magának az államnak, mely a kulturának él; vagy magának a kulturának, mely egy államot vezetni hivatva lehet. Kultura és állam tehát a fejlődés mai állapotában oly közel álló dolgok, hogy egyiket a másik nélkül teljesen felérteni és sikerrel kezelni nem lehet; nem lehet tehát ma már kulturát, művelődést előmozdítani, az állami élet előmozdítása nélkül, valamint nem lehet államot, népet boldogítani, a kultura előmozdítása nélkül. E ponton függ egyben kultura és állam.

XVII.

A reform fogalma.

Reform, átalakítás, átidomiás általánosságban változást jelent, de egymagában véve határozatlan értelmű kifejezés, míg tárgya, célja és iránya szabatosan megállapítva nincs. Ha helytelenül van választva tárgya, célja és iránya, annak ellenkezőjébe csap át, mi általa szándékoltatott. De nem csak tárgya, célja és iránya, hanem a módor tekintetéből is figyelembe veendő, mert az elhibázott módor szinte ellenkező eredményt szülhet azzal, mi általa elérteni céloztatott. A mennyiben a reform csakis változtatást jelentene, általánosságban az eredményre nézve összevágna a revolúcióval, a forradalommal, és úgy látszik, mintha csak annyiban különböznék tőle, a mennyiben a forradalom erőszakos változás, a reform pedig békés változás. De ezzel még nincs szabatosítva a kettő közötti különbség. Lehet rohamos reform, melynek módora oly közel hozza a reformot a forradalomhoz, hogy nem hiányzik egyéb az ellentállásnál belőle. Erőszakra ugyanis csak ott van szükség, hol a célbavett változtatás ellentállással gátoltatik; az ellentállás azonban nem a változtatótól

függ, hanem attól, mire a változás eredményét átvinni akarjuk; ha tehát jó cselekvény a reform, akkor azt létesíteni kell daczára az ellenzésnek, és azon erőszak, melylyel a reform keresztülvitetik, egymagában a reformot nem teszi forradalomná. Ha az Éjszak-amerikai egyesült államok kormánya a rabszolgaság megszüntetését az ellenálló déli államok rabszolgatulajdonosai irányában erőszakkal viszi keresztül, még ez által nem eszközöl forradalmat; mert az államhatalom hivatása elrendelni, az állampolgároké pedig az államhatalomnak engedelmeskedni. Az erőszak tehát, mely ezen esetben a reform cselekvényével együtt járt, nem képezte azon lényeges különbséget, mely a reform és forradalom között létezik.

Lehet tehát éppen úgy erőszakos reform, mint békés forradalom, az első azon esetben, ha van ellentállás, a második pedig az esetben, ha nincs ellentállás.

Az alkotmányokról szóló fejezetben kifejtettük, hogy az állam népségének fejlődési állapotától függ, minő állami rendszere, vagyis kormányformája legyen. Fejletlen nép nem képes önmagát kormányozni; ha tehát önkormányzati rendszer alkalmaztatnék nála, képesség hiánya miatt az állam bomlásnak indulna, és vissza esnék az abszolút hatalom rendszerébe. A forradalom fogalma tehát abban van, hogy az által a népnek fejlődési állapotát túlhaladó államrendszer hozatik be, — akár békés, akár erőszakos módon.

Látszik ebből hogy mind a reform, mind a forradalom fogalma két dologra vonatkozik, u. m.

a népnek fejlődési állapotára és az állami rendszerre, vagyis a kormányformára.

Lényeges jellege a forradalomnak, hogy helytelen, téves cselekvény; a reform lényeges jellegének kell lenni, hogy helyes cselekvény legyen; közös jelentőség mindkettőben a változtatás; reform tehát helyes változtatás; helytelen változtatás a forradalom, felforgatás a szónak szoros értelmében, t. i. felforgatása a helyes viszonyoknak a nép fejlődési állapota és államrendszere között.

A cselekvény helyessége vagy helytelensége abban áll, hogy a nép fejlődési állapotának megfelel, vagy nem felel meg az államrendszer. Fejlődési állapot és államrendszer, vagyis műveltség és kormányforma, vagy végre, mint a megelőző fejezetben állítottuk, cultura és állam azon elválaszthatlan két dolog, melyre a reformnak egyenlő mértékben vonatkozni kell, azon czélból, hogy e két oldalát az állami letnek összhangzásba hozza. Ime, tárgya és czélja a reformnak. A mely reform tehát egyedül a kormányformára vonatkoznék, mint azon egyedüli tárgyra, melynek gondozása tartozik kizárólag feladata körébe, éppen oly hiányos egyoldalú lenne, és ezért helytelen, mint az, mely egyedül és kizárólag a belállapotokra, a társadalom gondozására szorítkoznék. A helyes reform az, mely folytonos figyelemben tartja a nép fejlődésének állapotát, hogy az annak megfelelő kormányformát, államrendszert, megállapíthassa. Ha e két feladatot megoldotta, elérte czélját, mert létrehozta azon összhangzást az ország népének fejlődési állapota és annak alkotmánya között, mely mellett további fejlőd-

dését minden surlódás és akadály nélkül békében folytathatja.

Azon ellentétek, melyeket e feladatának munkálataiban találni fog, azon elmaradásban és megelőzésben állanak, mely az állami létnek fentebb érintett két oldalán gondolhatók; vagy hátramaradt az államrendszer a népnek fejlődési állapotához hasonlítva — vagy megelőzte az államrendszer átalakulása a nép fejlődési állapotának átalakulását. És itt merül fel a reform munkálatának módora. Nevezzük immár az alantibb műveltségű népet, valamint az absolutismushoz közelebb álló államrendszert, vagy kormányformát, vagy alkotmányt fejletlennek — a magasabb műveltségű népet pedig, valamint a teljes önkormányzathoz közelebb álló alkotmányt kifejlődöttnek — és ekkor a helyzet e kettő lehet: vagy egy fejletlen nép kifejlődött alkotmánynyal bír, vagy egy kifejlődött nép fejletlen alkotmánynyal bír. Mind a két állapot természetellenes, helytelen, és ha segítve nem leend rajtuk, az utolsó esetben forradalom, az elsőben ellenforradalom szokott bekövetkezni. A segílyt a reform van hivatva létesíteni. De minő módon?

Azon bajon, ha egy kifejlődött népnek alkotmánya fejletlen, kezdetleges, közel áll az absolutismushoz, könnyű segíteni; mert a hatalom birlalójánál rendszeren feltehetni azon szellemi és erkölcsi képességet, mely a helyzet minőségét belátva, a kéntelenségnek engedni elég okos, egy forradalmat elhárítani akarni elég jó szándékkal bír. Tehát az alkotmányt az absolutismus rendszeréből az önkormányzat rendszerébe átváltoz-

tatni — ez az egyedül helyes reformcselekvény és létesítési módor.

De tegyük fel a másik esetet, melyben egy fejletlen nép kifejlődött alkotmányal bir — mi itt a teendő? siettetni a nép állapotának fejlődését? — de ehhez nemzedékek időtartama kell; elvenni az alkotmányt és absolutismust behozni? — de ez ismét maga az ellenforradalom lenne.

Ha egy fejletlen nép fejlődött alkotmányal bir, vagyis, egy önkormányzásra képtelen nép önkormányzati alkotmányal, és a helyzet olyan, hogy addig is a míg egy önkormányzásra képes nemzedék növekednék, közel álló oly válság, fenyegetné akár a kül, akár a belállapotokat, mely magát az államnak létét veszélyeztetné: akkor nem csak szabad és tanácsos, de szükséges, mert az államnak önfentartási köteleméből folyó következmény az önkormányzat alkotmányát, legalább is a veszély tartamára, egy szorosabban összpontosító erélyes kormányzati rendszerrel felváltani — mit a legterjedtebb önkormányzattal biró államok és köztársaságok is ismételve megtettek. A dictatura ily helyzeteknek köszönte eredetét.

Ha ily válságok sem belülről sem kívülről nem fenyegetnek, és a népnek nyugodtabb véralkata, tapasztalt rendszeretete, és békés szokása mellett az önkormányzati alkotmányal a belfejlődésnek gyors haladása bizton várható, és kiszámítható volna: akkor az önkormányzati alkotmányal fenntartása már azon okból is kívánatos lenne, mert kétségen kívül legjobb és leggyakorlatibb iskolája az önkormányzati képesítésnek.

De ki vállal kezeséget arra nézve, hogy olyan külső veszély nem érendi az államot, mely váratlanul és sejtetlenül lepi meg? — és ki kezeskedik az iránt, hogy belbajok is ne öltsenek magukra oly mérvet vagy jelleget, a melynek pusztítását csak oly erő képes megátolni, mely az önkormányzati államrendszerben divatozó felelős kormánynak hatáskörén kéntelen tulmenni? — ily helyzetek azok, melyekben a felizgatott néphangulat rendesen nem a nyugodt megfontolás, és álhatatos türelem és lelkierőt igénylő kitarásnak tanácsát és utját szokta követni, hanem az indulatét, a szenvedélyét és a tulhajtását. Mihelyt pedig egy népnek hangulata fel van izgatva, ha sorsának intézése önmagától függ, annak vezetése alá adja magát, ki legjobban hizelg szenvedélyének; és alig volt még egy népnek ily felizgatott állapota, melyben nem találkozott volna oly népvezér, ki midőn élére áll a szenvedélytől elragadott népnek, egyuttal hatalmának fentartása végett kéntelen ápolni és élesztteni azon szenvedélyes állapotot, melynek hatalmát köszöni, de egyuttal saját magát is neki alárendelni és annak szolgálni. Ily állapot mindig és mindenütt az absolut hatalmat idézte vissza, és visszaidézendi valahányszor ismétlődik. Elhárithatlan sorsa, mert természetéből folyó törvénye ez az állami életnek, mely egység nélkül nem képlete és rendszere az életnek, hanem chaosz, tömkelege az elemeknek, mely minél tovább tartott, annál nagyobb hajlamot és vágyat ébreszt az elemekben rendszerré, életté, tehát közvetlenül egységgé válni legyen ezen egységnek alakja dictatura, vagy absolutismus vagy zsarnokság.

Több európai államoknak forradalmi oly közel esnek időszerint a még élő nemzedékhez, hogy személyes tapasztalatokból ismerheti azoknak fejleményét. Ennek részleteiben pedig legismertebb lehet azon tény, hogy nem volt még forradalom, melyet egymaga a nép, különváltan törvényhozásától foganatosított volna — hanem vezetői a törvényhozás tagjaiból váltak ki; sőt néha az utóbbiak tömegesen is a forradalom zászlaja alá sorakoztak. Ezen tüneménynek két oka lehet csak: vagy osztják maguk a törvényhozók is a felindult népnek szenvedélyét, vagy véle sodortatnak akaratlanul; gyakoribb az utolsó eset, mert legnehezebb a felhevült népnek indulatával dacolni, főleg annak, ki állását ugyanazon nép bizalmának köszöni, s kitől a nép azon pillanattól fogva, melyben nem képes többé azt vezetni, megvárja, hogy őtet kövesse. Ha tehát a nép bizalmából létező törvényhozó maga is kénytelen a népszavadvély áramlatát követni, avagy önként vezetőjévé vállalik, hol van még meentség a forradalom örvényének veszélyétől?

A törvényhozási felsőházban.

A reformnak feladatában első sorban megoldandó a törvényhozási felsőháznak kérdése; mert a tényleges fejlődés folyamában egy felsőház minden eddigi elmélet szerint is a törvényhozó testületnek kiegészítő része gyanánt tekintetett és alkalmaztatott. Tagadhatlan, hogy éppen azon okból, mert állami válságok eseteiben a felsőházak nem voltak képesek a forradalom fejlődését sem elhárítani, sem megakadályozni, a közvélemény mind a gyakorlati életben, mind az elmélet terén is, elfordult tőlük, és jogosultságuk iránt ma keve-

sebb hitet táplál az európai fejlődés szelleme, mint bármikor is ezelőtt. E hit megfoghatóságának két oka van, az első az, hogy tulszárnyalta sokszor az alsóháznak szelleme a felsőházat emelkedésben, mely hiány azonban nem az intézményt érinti, hanem annak képviselőit, kikben hiányzott az emelkedettség akár szellemi, akár erkölcsi tekintetben. Ily okból az intézményt magát megszüntetni éppen oly elhibázott lépés lenne, mint a királyságot megszüntetni akarni, egy vagy más személyesítőjének gyarlósága miatt; A másik az, hogy nem helyes okból, és ezért nem helyes a lapra lett fektetve maga a felsőházi institúció. Legelterjedtebb felfogása létokának az, mintha csak arra szolgálhatna, hogy mérséklő hatást gyakoroljon; miután pedig erre legalkalmasabbaknak látszottak azon elemei az államnak, melyeknek anyagi létfeltételei több ivadékra biztosítva vannak: innen a felsőházi elemeknek minősítésének főleg a hosszú tartamra biztosított nagy — vagyon tekintetett legáltalánosabbán. Napjainknak kitünőbb államtani nevezetességei még ma is ezen alapot tartják a legbiztosabbnak, és a francia felsőházaknak hatástalanságát, szemben a gyakori forradalmakkal, a felsőházi tagoknál észlelt nagyvagyonhiánynak tulajdonítják.

De tévesen. Egy felsőház létezésének jogosultságát sem a merő elméletből, sem a merő gyakorlatból, vagyis, a mi egyre megy, a létező helyzetnek viszonyaiból következtetni nem lehet. Az elméletből nem, mert az államiságról szóló fejezetben kiderítettük, hogy minden polgárnak egyenlő befolyással kell lenék birni az államakarat alkotásába; e szabálylyal

pedig ellenkezik egy felsőház, melynek tagjai más módon jutnak székeikhez, mint választás által. A gyakorlatból szinte nem; mert abból, hogy léteznek családok, melyeknek anyagi függetlensége ivadékokra biztosítva van, még nem következik, hogy értelmi és erkölcsi függetlenségük is biztosítva lenne. A lehetőség kétségtelenül meg van, sőt a valószínűség is megengedhető; de szintugy megengedhető sőt megengedendő az is, hogy nagy vagyomméltali, sőt általában vagyon nélküli egyének is bírhatnak mind az értelmi, mind az erkölcsi függetlenségnek, sőt emelkedettségnek elég magas fokával.

A felsőháznak létoka a kulturának, a fejlődésnek érdekében rejlik főleg, és abból merítheti legfőbb igazolását, A mely állam népségének egy része még fejletlen állapotban van, azon államban szükséges a felsőház; minél nagyobb a fejletlen népség száma, annál szükségesebb a felsőház; megszűnik szüksége azon időben, midőn általánossá lett a népnek fejlődöttsége.

Tagadhatlan ugyanis, hogy egy fejletlen állapotú népréteg képviselőjének választásánál sem a törvényhozási feladatnak felértéséből, sem képviselője erkölcsi emelkedettségének méltánylásából nem cselekszik, — hiszen ezekre állapotának fejletlensége miatt nem képes; tehát csak merő hajlandóságból, rokonszenvből, előnyök reményéből, szóval az érzelmiségnek alapjáról; a képviselői választásokra a jelöltnél sem értelmi sem erkölcsi minősítvények, mint nélkülözhetlen kellékek, a szabedelvű alkotmányokban felállítva nem lévén, a fejletlen nép saját maga köréből is

választhatja képviselőjét. Tegyük fel immár, hogy egy nagyobb részben fejletlen államnép saját köréből választaná képviselőinek nagy többségét, — és világos, hogy az ily többségből álló törvényhozás, mint alsóház, működése eredményének tekintetéből is csak az érzelmiség alapján állandó, az az cselekményének rugó-rokonszenv, ellenszenv, haszonlesés és kárkerülés leendő; az értelem és erkölcsiség emelkedő iránya hiányozni fog működésében. De az államiság követelménye meg lehet nála, mert a népnek akaratát hiven tükrözi vissza törvényhozása — tehát elméletileg feddhetlen viszonyban van nép és törvényhozás. Nagy vagyonszerű képződhetik mellette, és teljesen lehető, hogy ennek ivadékokra ellátott birtoklói szinte helyesnek találандják a jelzett állapotot. Tehát elmélet és gyakorlat megfer véle.

De van egy más dolog, mely nem fér meg ily állapotról, és ez a kulturának, a fejlődésnek érdeke.

Az államiságról szóló fejezetben kiderült, hogy az államiság fogalma létesülhet egy teljesen fejletlen műveltségű államnépnel is; lehetnek nomád népek, melyeknek akarategysége könnyen létrejöhet azon kevés cselekvényeknél, melyeket közös elhatározásból tesznek, mint p. o. maga a vándorlás cselekvénye egy kihasznált területről egy jobb területre. Ellenben lehetnek művelt államok, melyeknek cselekvényei az államszerűség minősítésével éppen nem bírnak, milyenek például az egyiptomi vagy indiai kasztállamok voltak. De azért tisztán emberiségi szempontból tekintve, mégis többre kell becstülnünk az ősi Egyiptom kulturáját, a

Seithaknak democratiájánál vagy köztársaságánál. Az emberiség fogalmának szempontjából tehát magasabban áll a kultura érdeke az államrendszer, az alkotmány érdekénél, és ha a kulturának lehet szolgálatot tenni, azt az államszerüségnek, az alkotmány merő alakiságának rovására tenni nem csak szabad, de kell.

Nem is tarthatni ilyenemű kivételes cselekvények ártalmas voltától; a kultura maga az állam népségét mindig emeli, és mihelyt ezt teszi, meg szerzi neki azon képesítést, mely azután az alkotmánynak tökéletesítését önként fogja maga után vonni. Ebben fekszik igazolása a törvényhozási felsőháznak a kultura szempontjából, és ez az egyedüli igazolás, mely ellen maga az alkotmánytan elmélete sem tehet kifogást.

Igaz, hogy a felsőházi institutióknak ezen fogalma egy feltevésen alapszik, s ez az, hogy a felsőháznak elemei nem oly egyenetlen fokú fejlődési állapotokat fognak felmutatni, mint azon alsóház, melynek tagjait a nép különböző rétegei saját tökéletlen fejlődésű állapotához közelebb álló egyénekből választhatja — és e feltevésnek elengedhetlenségét fentartanunk, sőt követelnünk kell. Az, hogy egy felsőháznak tagjai, habár az államélet különböző foglalkozásai szerint különböző irányu szellemi fejlődéssel bírnak is, az erkölesi fejlődésnek azon magaslatán álljanak, mely nem csak az egyéni, de az állami és emberiségi fejlődésnek, a teljes értelemben vett emberi műveltségnek, a valódi kulturának érdekeit ismerjék, felkarolják, és érette cselekedni

képesek legyenek — egyedüli feltétele a felsőházak lételének, e nélkül nincs létjoguk.

Hogy ez eléressék, el kell térnünk alkatrészei összeállításánál az eddigi gyakorlattól és szokásoktól; és habár ezen eltérést a létező államrendszerekben divatozó nézetek mint feltűnő, talán elütő irányt első pillanatra eléggé méltányolni nem fognák is: ezen eshetőségnek nem szabad megakadályozni azt, hogy megfontolás tárgyává tétessék egy oly módozata a felsőházak összeállításának, mely a mint egyedül igazolható a kultura szempontjából, úgy egyedül is képes annak legfontosabb szolgálatot tenni az állami életnek fejlesztésében.*)

*) E szempontból tárgyalta szerző e kérdést egy korábbi füzetben, melynek czíme „Parlamentari felsőház“ vagyis kiderítése szilkségnek sat. Pesten, Rosénberg testvérekénél 1870.

XVIII.

K ö z t á r s a s á g.

A valódi hazafiságnak eszménye, de csakis eszménye, melyet mélyebben érez a szív, mint felfogna és tisztába állithatna az értelem; melynek fogalmát a benne rejlő, és belőle kibontakozó ellentéteknek kiegyeztetésével egy teljes összhangzású valóvá még nem alkotta meg a gondolat, és melynek fogalomszerű létezése a világnak mai fejlődöttségi állapota mellett lehetetlen.

Eredete rendszeren viszhatás volt az öt megelőző kaszt—vagy rendi-alkotmányak ellen, melyeknek túlkapásai ébresztették fel a már fejlődöttebb polgárokban az uralkodó viszonyok helytelenségének érzetét, sejtelmét, vagy belátását. A mint e belátás a fejlődés haladtával mindinkább tisztúlni fog, annál gazdagabb tartalom fejlődik ki a köztársaság fogalmából, mely napjainkban csaknem minden népnél, sőt ugyanazon állami népnek külön fejlődési fokon álló osztályainál is más és más szempontra állítja az egyes polgárokat.

Korszerű dolog valóban, e fogalommal tisztába jönni ma, midőn az alkotmányos királysági

államrendszeren kívül még csak a köztársasági államrendszer látszik hasonló, sőt némelyek szerint még több jogosultsággal bírni; kétszeresen korszerű akkor, midőn mint Angol, Francia és Spanyol országban mutatkozott, az alkotmányos királysági államrendszernek rendesen közvetlen utóda a köztársaság.

Eredeti sajátága hazai nyelvünknek, hogy e szó köztársaság gazdagabb tartalmú kifejezése a tárgynak, mint az ódon kornak nyelveiben használt szavak voltak. A *res publica*, melynek hason értelmű saját nevét az angol, francia, spanyol, olasz és német nyelv, tehát a nyugoti műveltséget képviselő nemzetek egyikének nyelve sem bírja, közügyet jelent, nem pedig köztársaságot; nálunk azonban a közügynek teljesen más lévén értelme, azon gondolatot, melyet a római *res publica* fejezett ki, leghelyesebben továbbra is a köztársaság szóval nevezhetjük meg annál is inkább, mert gazdagabb jelentősége világosabb taglalatra adand alkalmat.

Valamint a *res publica*, a közügy, úgy a köztársaság két jelentőséget tarsalmazó összetett szó, melynek egyik fele közösséget, másika társaságot jelent; ha tehát egy állam népségét tényleges összes állapotában társaságnak nevezzük, akkor köztársaság olyan államszerkezet, melynek összes állapotához mindenkinek egyenlő köze van, és ezen utóbbi meghatározásban van a gondolatnak, az eszmének lényege és főszüla; azaz nem törődik a köztársasági államrendszer azzal, minők a társaságnak belső állapotai — hanem csak azzal, hogy azokhoz min-

denkinek egyenlő köze legyen, vagyis egyenlő befolyása, egyenlő joga a befolyásra.

Ha immár a köztársasági államrendszernek ilyenmű felfogását összehasonlítjuk az „államiság fogalmáról“ szóló előző fejezet tartalmával, azonnal feltűnend, hogy az imént meghatározott fogalma a köztársaságnak tartalmára nézve teljesen egybevág az államiság fogalmával.

A köztársaság tehát, mint államrendszer az állami élet törvényének sejtelméből fakadt eszme, és éppen abból, hogy e sejtelen az állami élet törvényéhez oly közel áll, mint a gondolat a fogalomhoz, mely csak egy magasabb átvilágulása, egy egésszé egyesülése a gondolatnak — azt kell következtetni, hogy eredetét nem az elnyomott, és éppen ezért fejlődésében elhanyagolt néposztály fiainak szelleméből vette, hanem olyan egyéniségekből, melyekben a közügynek legforróbb szeretete mellett meg volt a legnagyobb áldozatkészségnek lángoló érzete, tehát nemcsak önzetlen hazafiság, hanem a szellemi emelkedettségnek azon kitűnő foka, melyben a nagy hazafiak egyedül képesek megállhatni. Aristogiton, és Harmodius, Brutus és Cassius nem az alsó néposztálynak fiai voltak.

És mivel a köztársasági államrendszernek vértanúi rendszeren a hazafiui erényességnek tetemes magaslatán állottak: mi sem természetesebb a közönséges gondolatjárás szerint, mint az, hogy azon eszme, azon eszmény melyért az országoknak legerényesebb polgárai készségesen fogadták el a vértanúság pályáját, okvetlenül varázsszerű vonzerővel, tehát a feltétlen érvényességnek egy nemével kell hogy birjon. Ekként

ragadja magával a köztársasági eszmény a tiszta önzetlen kebleket, annál biztosabban, minél inkább kizáró uralma alatt vannak a honszeretet érzelmének. Azon körülmény, hogy a köztársaság vértanúi méltatlan sorsban részesülnek elleneik részéről, ismét csak érzelműkhöz szól, és eltekintve azon egy sejtelemtől, hogy nem lehet rossz, erkölcstelen azon államrendszer, mely a közügyek tekintetében minden polgárnak megadja a jogosultságot hazája javának szolgálhatni, azt eszközölhetni, — a köztársasági államrendszer mérőben a szivnek eszményétől megindult nemes akaratnak alkotása, mely nem tűri, nem engedheti, méltányosnak nem találhatja azt, hogy kizárassék valaki azon államtársaság ügyeibe való befolyásból, mely valóban köztársaság.

Látszik tehát, hogy a köztársaság eszménye a nemesebb szivekben fakadó viszhataás azon államrendszerek ellen, melyekben az államtársaságnak ügyeit egyesek, mint zsarnokok, vagy többen mint kasztok, rendek, olygarchák stb. kezelték a közjónak érdeke ellen, és saját önzésük, kénykedésük által a nemesebb emberi szivnek érzését felháborították.

És miután a nemes szivben csak nemes érzelem honol, a köztársasági államrendszernek hiva azon feltevésből indul ki, hogy mindenki kívánja befolyását érvényesíteni a közjóra, és hogy e befolyás jó leend. Oly természetes e két feltevés, hogy azok nélkül a köztársaság eszméje egész jelentőségét elveszítné. De az eszmének életrevalósága is éppen abban találja próbakövét, hogy e két feltevés valóságnak bizonyuljon be; a felállított köztársasági államrendszernek

feltétlen jogosultsága tehát az által bizonyulna be, ha léteznék minden polgárban kívánság a közügyet szolgálni — és hogy e létező kívánság jó eredményt mutatna.

A köztársasági államrendszer megadhatja a jogosultságot mindenkinek arra, hogy a közügyekbe befolyhasson, hogy köze lehesen hozzájuk; de az e jognak megfelelő kötelmek rendszerét fel nem állította, azon okkól, mert lehetőségét fel nem találta; a köztársasági erény a hazaszeretet érzetének folyománya, érzelem pedig a szívnek dolga, melynek parancsolni nem lehet. A hazaszeretet érzelmét nemes példákkal feléleszteni és gerjeszteni lehet, de parancsokkal nem lehet. Tehát lehet biztosítani befolyását a közügyre a hazafiúi szolgálatvágynak — de e vágynak meglétét biztosítani nem lehet, és így a fentebbi feltevések elseje nem minden polgárnál valóság.

A mi a második feltevést illeti, az még ritkább esetben valóság. Jó ugyanis a polgárnak befolyása a közügyre csak azon három feltétel alatt lehet, ha a befolyással bíró egyén szereti hazáját, ha ért ügyeinek kezeléséhez és ha a közügy javára kívántató áldozatra kész; tehát az érzelmenek szeretetté, az értelemnek tudománnyá, az akaratnak áldozatkészséggé kell fejlődni, felnemesedni, ha azt akarjuk, hogy azon befolyás, melyet a polgár a közügyre gyakorol, jó eredményt mutasson fel. E három feltétel azonban nem egyéb, mint az egyénnek érzelmi, értelmi, és erkölcsi fejlettsége, mely fejlettségnek, tekintve a köztársasági államrendszer eszméjét, minden polgárnál megkellenék lenni; ez pedig ismét nem egyéb, mint

az érzelmi, értelmi és erkölcsi fejlődésnek terjedtsége, emelkedettsége és tömörülése az állami egyesülésben. A „Cultura módszeréről“ szóló fejezetben kiderítettük, hogy e három dolog u. m. a fejlődésnek terjedése emelkedése és tömörülése az emberiségnek végcélja; ha tehát a köztársaság eszméje megvalósulásához olyan dolgot kíván, mi az összes emberiségnek végcélja, akkor el kell feltétlenül ismernünk, hogy az a legmagasztosabb dolgot kívánja; de ha e magasztos dolog egy részről a köztársasági államrendszernek létfeltétele, más részről pedig csakis a legmagasb emberi műveltségnek eredménye: akkor kézzelfogható folyomány, hogy a legmagasb emberi műveltség egyik létfeltétele a köztársasági államrendszernek.

□ [A „fejlődési“ életkorokról szóló fejezetben kiderítettük, hogy egy fejletlen népet erőszak és szoktatás, vagyis hatalom és tekintély képes az állami együttlétben békében tartani; tehát fejletlen népnek a köztársasági államrendszer nem lehet sajátja; tehát a köztársasági államrendszer fogalomszerűen feltétlenül jó lehet, és mégis lehet egyuttal csakis feltételesen jó, ha t. i. azt viszonyba hozzuk az állami népnek fejlődési állapotával. Ezt pedig az „alkotmányokról“ szóló fejezetnek tartalma szerint okvetlenül kell, mert minden fejlődési állapotnak megvan saját államrendszere, vagyis alkotmánya; ha tehát egy állam népségének fejlődése sem terjedés, sem emelkedés szempontjából a tökélynek, az erkölcsiségnek fokát el nem érte: akkor azon állam népsége a köztársasági államrendszert el

nem birja, mert sem nem érti, sem nem szereti, sem az általa igényelt áldozatokat neki nem szenteli.

Az, amiben az eddig létezett köztársasági államrendszerek gyarlósága kiderült, vagy hiánya az egységnek, vagy az állami akarat és cselekvés személyesítőji közötti összehangzásnak, vagy végre mind a három állami élet nyilatkozat u. m. állami egység, akarat és cselekvés közötti összefüggésnek és összhangzásnak hiánya, vagy megzavarodása.

A mint az egyik, vagy másik eset áll be, beköszönt a bomlásnak korszaka, mely a köztársaságokban két alakban történik t. i. ellen forradalom és polgárháború által.

A forradalomnak fogalmát már korábban érintettük a „Reform“ fogalmáról szóló fejezetben; aszerint a forradalom lényege abban áll, ha az állami népre fejlődési fokának meg nem felelő alkotmány alkalmaztatik egy államban — és ez által a népnek fejlődési foka és az alkotmány között szükségképpen létező viszonyossági állapot felforgattatik. Ily forradalom áll be egy köztársaságban ha az állami akarat és cselekvés közötti egység és összhangzás megszűnik. Ha a köztársasági nép, avagy annak törvényhozása felháborodik vezetője és kormányzója ellen, és ez utóbbi talál módot és eszközt a népen, vagy törvényhozásán győzedelmeskedni: urává veti fel magát az államnak, és a volt köztársasági államból királyság, vagy zsarnokság képződik, oly rendszere az államnak, mely mint alkotmány, csak a fejletlen állapotu népségre illik. Ha tehát a volt köztársaság nép-

sége valóban oly emelkedett fejlődésű volt, mely a köztársasági államrendszert, mint alkotmányt megbirta volna, a változás által létrejött abszolút hatalom — és a népnek fejlődési állapota között felforgatva lett a természetes viszonyosság törvénye — és ezért az ilyen politikai változás a fentebbi kifejtés szerint ellenforradalom.

Ezen politikai változással megszűnt a köztársaság létezni. Az ellenforradalom tehát rendesen feltétlen megbukása a köztársasági államrendszernek.

A polgárháború nem mindég az. Kutforrása az állami egységnek felbomlása. Az állami egységet, általában véve, legbiztosabban tarthatja fenn egy személy, nehezebben több, legnehezebben az összes nép. Az államoknak politikai életében leghosszabb tartamot mutat fel a királyság, rövidebbet az aristocrazia, legrövidebbet a köztársaság. Az ok azon egyközülményben fekszik, hogy az eddigi államok népségeinek osztályai és rétegei igen különböző fejlődési állapotban voltak és léteznek maig; minél inkább különbözők pedig a népesség elemei, érzelem, értelem és akarat dolgában, annál nehezebb az akarat egységet létrehozni közöttük, miben az állami egységnek valója fekszik.

Ha immár egy köztársaságban megbomlik az egység, akkor annak polgárai annyi csoportra oszlanak, a hány uralkodó eszme, vagy cél, vagy vezetőnek zászlója talál követőket; e csoportok képezik a köztársasági pártokat; a párt mely győz, ha sem vezérét fejedelemmé, sem ellenpártját szolgájává nem teszi, tehát az államrendszert nem változtatja meg, az

az ellenforradalmat nem eszközöl, rendesen saját célját, az az érdekét érvényesíti a legyőzött pártnak érdeke ellenében a kormányszatnak kezelése által; az az kifosztja vagy az államot, vagy a legyőzött pártot maga javára, és ez által állandósítja meg az elégtelenséget az állami népségben, mely minden kedvező alkalommal újra kitörhet és a köztársaságnak ilyen állapota a polgárháborúnak egyedüli oka. E kórállapota az államnak eltarthat évtizedekig, de századokig nem, mert a végkimerülés polgárháboruk által gyorsabban halad, mint forradalmak által.

Ha immár okát kutatjuk a köztársaságok ezen bajainak, azt az államrendszerben, mint alkotmányban lehetetlen feltalálni. A mely alkotmányban mindenkinek lehetővé van téve, hogy a közügy iránti jóakarattát és áldozatkészségét tanusíthassa, érvényesíthesse: azon alkotmány éppen azért, mert alkalmat biztosít a polgári erénynek gyakorlata, rossz semmiképen nem lehet. A hiba csak ott lehetséges, hogy az akarat, mely befolyását az alkotmány alapján érvényesíti maga volt gonosz. Látszik tehát, hogy a köztársasági államrendszernek elbukását rendesen mindég azon körülmény okozta, hogy azon alapfeltételek, a melyekre ezen államrendszer fennlétében egyedül támaszkodhatik, a polgároknak jóakarata a közügy iránt, azoknak áldozatkészsége nem létezett, tehát azon feltevés, melyre a köztársasági államrendszer, mint politikai alkotmány fektetve van, téves és helytelen.

E tévedés pedig onnan ered, hogy a köztársasági államrendszer pártolói az államot csakis külső, alaki

oldalának, a merő államszerűségnek szempontjából veszik figyelembe, és azt hiszik, hogy a tökéletes alak önmaga megteremti a tökéletes tartalmat; pedig éppen ellenkezőleg áll a valóság, az azakként, hogy mindég a tartalom idomitja saját valójának megfelelő alakját, miként ezt az alkotmányokról szóló fejezetben kiderítettük.

Hijában háritjuk azon zsarnok, hiú, diesszonjas vezérekre a köztársaság megbukásának okát, kik abban a pártokat egymás ellen állítani tudják — mert ha nem volna népség, mely a vezérnek zsoldjában kész felemelni karját hazája szabadsága ellen, akkor vezérsem volna; hogy pedig ilyen népség létezik, annak nem a pártvezér az oka, hanem azon államrendszer, mely az államnak üdvét egyedül a külső alakban hiszi lenni, nem pedig az állami népnek műveltségében. Az állam népének fejlesztését a köztársasági államrendszer elmélete, ha nem is zárja ki köréből, szorosán oda tartózkodónak soha sem állította, és így saját magának nem államszerűségi, hanem emberiségi tekintetbeni hiányossága egyedüli oka annak, hogy mindég és mindenütt rövidebb tartamu volt a többi államrendszereknél; királyság, sőt zsarnokság is, valamint az aristocratia is annál biztosabban állanak, minél fejletlenebb az állami népség nagy része; a köztársaság éppen ellenkezőleg csakis a legtelyesebb fejlődés mellett gondolható állandónak, mert csak az értelmes és érnyes polgár képes hazája szabadságának értékét felösmerni, becsülni és érte áldozni; hol pedig a közjóra kívántató szolgálatokra és áldozatokra a népnek zömét erőszakkal kell kényszeríteni, ott csak egy erős akarat-

nak korlátlan hatalma képes fentartani az állami életet, és megóvni a pusztulástól.

Minden eddigi köztársaságoknak elpusztulása a fentebb felderített azon tévedésben találja magyarázatát, hogy polgárainak hazafiúi erényeit feltévesztette, hogy a polgári erény a hazának fiaiban felébresztessék, semmit, vagy igen csekélységet tett; ezen okból szaporodott fel a szegény, tudatlan és épen ezért önmagát még hazája ellen is árúba bocsájtó népségnek száma; ezen fejletlen néppel egyes diicsvágyók, vagy akár osztályok is egymás ellen felvehették a polgárháboru harcát; a ki tehát ezt elkerülni és a köztársaság eszményét megvalósítani, és megvalósítva megállandósítani óhajtja, annak csak egy eszköze lehet és ez az állami népnek általános fejlesztése; a hol ez megvan, ott a köztársaság, az az minden polgárnak befolyhatása hazája ügyeire biztosítva lesz, és ily fejlődött tartalma az állami életnek önként megteremtí magának azon alkotmányt, mely műveltségi fokának arányában folyton fejlődik, folyton idomúl, s nemesbül.

XIX.

D e m o c r a t i a .

Csak újabb időben lett a democratia forgalma akként szabatozva, hogy annak törekvései nem szoritkoznak többé a merő köztársasági eszmére. Ma mást jelent a republikanus, és mást a democrat elnevezés; ma már tisztában van a világ az iránt, hogy léteznek republikanusok igen élesen kidomborodó arisztokratiai irányzatokkal, — valamint hogy léteznek demokraták is, kik az államhatalomnak sokkal korlátlanabb befolyást hajlandók engedni, mint a mekkora a demokratiával, mint az önkormányzat eszméjével kiegyeztethető lenne. Érezni kezdték ugyanis, hogy a köztársaságokban is igen könnyen tulnyomó befolyásra vergődhetik azon osztály, mely anyagi és értelmi fejlődöttséggel bir azon osztály felett, mely azzal nem bir. Az uralkodó osztály immár, ha az állam léte kívülről biztosítva van, telyesen meg lehet elégedve oly államrendszerrel, melyben sem a fejedelmi tekintély uralmát nem ismeri, sem azon tekinteteket és áldozatokat, mikre még a legkorlátlanabb hatalmu fejedelmek is kényszerülve vannak néha az alsó néposztályok iránt.

Ilyenek voltak legnagyobb részben és parányi kivétellel ezen köztársaságok uralkodó osztályai, melyeket akár az ó, akár a közép, sőt az ujkor is felmutatott; kétségen kívül áll, hogy az ilyen republikánus osztály, mely az alsóbb osztályt a köztársaság ügyeinek intézéséből kiszorította, azt ellenévé tette, és oly cselekvésre ingerelte, mely cselekvésnek iránya azon törekvésben nyilvánul, hogy a közügyeknek intézésébe való befolyását számának arányában vissza nyerje.

A democraticus pártnak keletkezése tehát visszahatás az uralkodó politikai pártnak túlnyomó befolyása ellen, legyen az köztársasági vagy alkotmányos államrendszerben. Keletkezésére éppen azon tapasztalat adott okot, hogy még a köztársaságban is egy uralkodó osztály helyezte magát az államhatalom birtokába — mire például szolgálhatnak az éjszak-amerikai egyesült államok, hol a democraticus párt már már elkecsereedett harcztot vív a republikánus párttal az elnök-választásokban. A fejedelmi államrendszerekben még kézzelfoghatóbb okot talál a létező pártokban, melyeknek czélzatai mind különböznek a demokratia czélzatától.

A demokratia nézve a köztársasági államrendszer már túlhaladott szempont; ez onnan derül ki, mert a köztársaságban is önálló irányt vett, a fejedelmi államrendszerekben pedig nem arra törekszik, hogy azokat átváltoztassa köztársaságokká — hanem hogy befolyását pártfeleinek számarányában érvényesíthesse — és itt tűnik ki, hogy közvetlen czélja nem lehet

egyéb, mint az általános szavazati jog, vagyis minden censusnak, minden kvalifikációnak eltörlése. Ez a különbség a constitutionalismus, vagyis az alkotmányos állampolgárság — és a democratia között.

További céljait csak akkor fogná zászlójára írni, ha az első lépés sikerülend neki. Közel álló következtetés azonban, hogy ha létesülne egy államrendszer a merő democratia szellemében, abban a fejlődés dolgában legelmaradottabb, de legszamosabb osztály a maga érdekében fogná kezelni az állam kormányát a csekélyebb számú fejlődöttebb osztálynak ellenére is, rovására is; és ha arra a meggyőződésre jutna, hogy minden tagjának egyenlő állandó befolyást az államakarat alkotására csak egyenlő anyagi alapon lehetne megszerezni: következetességből még arra is hajlandó lehetne. Innen magyarázható meg azon tünemény, hogy Európa nyugoti államaiban tisztán democratiai pártok már gyéren léteznek, de annál nagyobb mérvben szaporodik a social-democratia párt. Mint ilyen már bevallja távolabbi célját, melyet az általános szavazati jog, mint eszköz által, elérni ohajt. Ha ugyanis egy alkotmány elismeri az általános szavazati jognak érvényét, el kell ismerni annak minden következményét is. Törvényesen átalakíthatja tehát a demokratia magát social-democratriává, és mint ilyen a társadalmat is azon célra, hogy az anyagi állapotokban létező különbözőségek az egyenlőségnek állapotához közeledjenek, melyben egyedül lenne biztosítva az egyenlő politikai befolyás az államakarat alkotásába. A demokratiai törekvés ezen önkénti, elemi fejlődésének logikai következetességét tagadni nem lehet, még kevésbé tagad-

hatja ezen fejlődésnek már beállott igényeit az, ki a nyugot-európai demokratiának tetteges kísérleteit figyelemmel kísérte.

Lehetnek sokan, kik a demokratiának más értelmet tulajdonítanak, kik kevesebbet látnak törekvése ezéjában, mint p. o. a merő jogegyenlőségnek követelését úgy a politikai mint a társadalmi élet terén; ez egyéni felfogás dolga; a tényekből meritherő fogalom azonban, a mint az történelmileg fejlődött, a fentebb előadottakban tiszta tárgyilagossággal van kifejtve. Európa közvéleménye a demokratiát és social-demokratiát szinte ezen értelemben veszi, és azért lett e pártnevezet a mai államok fejlődöttebb osztályai előtt rémületnek és gyűlöletnek tárgya. Nem ok nélkül. Mert könnyen belátható dolog, hogy a létező anyagi állapotok különbözőségének kiegyenlítésére a közvetett adó-nemeknek megszüntetése, az egyenes adóknak progressiv fokozása, az öröklési jognak korlátolása, s. t. b. éppen oly biztos, mint kifogástalan eszközök lennének egy demokratikus államrendszerben, melyeknek alkalmazása egy pár nemzedék tartama alatt egy egész országnak társadalmi állapotát igen közel hozhatná az anyagi egyenlőséghez, mely a fentebbi feltevés szerint hízósítéka lenne a politikai befolyás egyenlőségének.

Rémület és gyűlölet egy törekvő néposztály ezé-
zatai iránt lehet az egyénnek, sőt lehet egy osztálynak is hangulata; de az állami élet törvényeinek szempontjából a merő tárgyilagosság és pártatlanság az egyedüli helyes alap, melyről az emberiségi fejlődésnek ezen hibás mozzanatai is megítélendők. A mely állam

népességének egy nagy töredéke, egy tetemes számú osztálya nem törődik azzal, ha van-e befolyása az állami ügyeire, vagy nincs — a mely nem bánja, vagy jobban szereti, ha koldulással tengeti létét, mint becsületos munkával, azon állam a feloszlás állapotához közeledik; ellenben a mely állam népének alsóbb osztályai is befolyásra törekszenek, és hogy ezt elérhessék, anyagi tekintetben elsülyedni nem akarnak: azon államnak még van jövője.

Az anyagi tekintetbeni ellátottság állapotának megléte, vagy hiánya az eddigi political elméletek, szerint az állami életnek kövén kívül létező dolognak tekintetik; és valóban ha csak az államszerűségnek szempontján maradunk, be kell látnunk, hogy lehetséges a k a r a t e g y s é g e t megteremteni a polgárok között eltekintve azoknak fejlődési állapotától mind anyagi mind szellemi, mind erkölcsi tekintetben. Váltak államok, melyeknek népessége halászatból, harmászatból, kalózságból, itt ott fosztogatásokból, rablásokból tengette létét, és az állam, mint a polgároknak akarategysége, merő államszerűsége tekintetében mégis meg volt. De nem volt művelt állam. Az anyagi tekintetbeni ellátottság állapota, az ezen alapról fejlődhető szellemi képesítés és erkölcsi nemesedés nem államisági, hanem emberiségi postulatum, és ha igényt, sőt követelményt emel érette egyik osztálya a népnek a másik ellen, sőt annak rovására, áldozatára is: abból az államra nézve veszély még nem támad, sőt ellenkezőleg sok fejedelem, sok zsarnok, dictator, imperator éppen ilyen követelések által felizgatott néphangulatnak köszönte uralmának keletkezését vagy biztosítását;

az állam tehát bármi heves társadalmi válságból is épen bontakozott ki, habár az államrendszer, az alkotmány, meg is változott.

Tehát nem az államnak, mint állami rendszernek, vagy az alkotmánynak szempontjából, hanem az emberiségnek, a kultúrának szempontjából ítélendő meg a demokratiának, vagyis a mivé annak fejlődni kell, a social-democratiának törekvése. Ezen alapról és szempontból nem rémtület és gyűlölet, hanem részvét, megfontolás és kötelességérzet vezetheti és vezetendi ki századunkat azon bonyodalmakból, melyek a mult századok mulasztásai folytán szülemlettek meg az emberi társadalomban és ellentétekként küzdenek napjainkban.

Ha igaz az, hogy az államok életében fontosabb az emberiségi élet a merő államiságénál, az az fontosabb, hogy az államnak népe fejlődött legyen anyagi, szellemi és erkölcsi tekintetben, mint hogy csak az alkotmány legyen fejlődött, ha a nép nem is az: akkor olyan törekvést, mely az anyagi jobblétet czélozza, hogy annak alapján szerzendő szellemi erővel érvényesítse befolyását az államakarat alkotásába — elítélni nem szabad, sőt helyeselni kell; elítélni csak azon esetben lehetne és kellenék, ha helyes céljának létesítésére helytelen eszközökhöz nyulna, vagy a célnak és eszköznek viszonyát felforgatná, és felépítés helyett lerombolna.

Ha cél az államakarat alkotásába való befolyás, az anyagi állapotnak javítása által, akkor azon social-demokratia, mely az általános szavazatjog gyakorlata által kézrekerített állami hatalommal mint esz-

közszel más osztályok kárára akarná elérni anyagi állapota javukását, felforgatná a czél és eszköz közötti viszonyt, mert a czélt használná eszközü. Ez oly bűn az erkölcsi világban, mely számtalan más bűnököt vonna maga után.

Ha az anyagi állapot javítása csak közvetlen czél, hogy a további művelődésre eszközül szolgáljon: akkor az annak megszerzésére szolgáló eszköznek nem szabad olyannak lenni, mely magát a már létező művelődést megrontsa.

A művelődési eszközöknek azon gyérsége mellett, mely a mai államokban általában tapasztalható, vajmi csekély volna a műveltségnek terjedése, vajmi alantifoku volna annak emelkedettsége, ha az anyagi javaknak egyeseknél található tetemes felszaporodása lehetővé nem tette volna azoknak, hogy az állami segély hiányának daczára is, saját anyagi erejük alapján felemelkedjenek a műveltségnek erkölcsi magaslatára. Egy létező műveltségnek alapját elvenni tehát nem egyebet eredményezne, mint ezen létező műveltséget megrontani; ezen eszköz tehát, a midőn a reménynek terén igéri létesítését egy műveltségnek, a valóságnak terén elpusztít egy létezőt; ha szavát bizony beváltaná, még akkor sem volna nyereségny a műveltségre; a siker bizonytalansága által biztos veszteségnek tekintendő.

Azon democratia tehát, mely a körülmények szerint social-demokratiává válni kénytelen leend, az államhatalom körében találhat pártolókat, a társadalom körében csak elleneket találand, és így természetes, hogy forradalom és polgár-háboru együttesen dőlják az ál-

lamok fejlődésének alapját, és utólag, a politikai és társadalmi vihornak lezajlása után oly kimerültség álland be, mely mind az államot, mind a művelődést élethalál válságba ejti. Élő példa Franciaország 1848 és 1871 éveiben, a mult századbéli válságokat nem is említve.

Láttuk tehát, hogy a köztársaság kifejezésben létező kettős értelemnek egyik fele, a közösség, következetesen érvényesítve, és egy alkotmány által életbe léptetve, nem csak hogy nem biztosíthatja azon államnak békés fejlődését, melyben alkalmaztatott, hanem ellenkezőleg utját egyengeti a pártok keletkezésének, összeütközésének és állandó küzdelmének. Látszik, hogy a köztársaságból fejlődik ki a demokratia és social-demokratia, mely, midőn a köztársasági állam néposztályai között a létező társadalom állapotát gyökeres átváltoztatással fenyegeti, az anyagilag ellátottabb osztályokban hajlamot ébreszt társadalmi állásuknak megmentése végett feláldozni az állam alkotmányát, és elfogadni egy dictatornak vagy imperatornak korlátlan hatalmát. E tüneménynek oka azon egyetlen körülményben rejlik, hogy a köztársaság hive, a midőn egyrésztől fősulyt fektet arra, hogy az államügyekhez mindenkinek egyenlő köze legyen, másrésztől teljesen figyelmen kívül hagyja a köztársaságot, az az nem veszi észre, hogy az állam nem csak közösséget, hanem társaságot is jelent.

Ha pedig társaságot is jelent az állami egyesülés, akkor kétségbevonhatlan dolog, hogy a köztársaságnak hive a társaság fogalmából folyó kötelemeknek is megfelelni tartozik. E kötelemet azonban

hazafiui tartozásainak korén kívül eső dolognak tekinté eddigelé a republikánus, és e mulasztás okozta, hogy szívének eszményképe porba hullott. És valóban, azon nagyságai a római köztársaságnak, melyek annak hanyatló korában beállott pártusákban leginkább kitűntek, habár bámulatos következetességet tanusítottak a köztársasági államrendszer megmentésére irányzott hősiségben: az állami társaság nemesítésére, az alsóbb osztályok felségéllésére, megmentésére mit sem tettek.

„*Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*“ igen jellemzően van mondva; merő tetszésnek, izlésnek, tehát érzelemnek dolga volt, hogy a köztársasági viszonyokat szerette, de ez nem elég az igaz hazafisághoz; nem érzelemnek, hanem kötelmi öntudatnak dolga az; a hazafinak tartozása, hogy azon áldozatokat is meghozza, miket hazája szabadságának fenntartása megkíván. Ebben fogott ki J. Caesar Cátón, Pompejuson és pártjukon, mert az örökös táborozásban és hadviselésben kimerült, kisarczott, eladósult népnek könnyítést nyújtani, azt a köztársaságnak közös javai-ban és előnyeiben némileg részeltetni akarta. Azon idők történetíróinak egyhangu ítélete és állítása szerint a polgárháboru ezen alapon indult meg, és csak a köztársaság megbukásával állott helyre a béke; és azontúl Rómának sorsa az absolutismusnak minden átkát, minden csapását az elhárítás lehetősége, sőt reménye nélkül, tűrte, míg végpusztulásának napja is beállott.

IHa tehát Róma, a világnak legnagyobb, leghatalmasabb köztársasága néhány évtizedi küzdelem alatt

a legelszántabb, legkitünőbb hősök védelme daczára legvirágzóbb korszakában elbukott, miben lehet még az államok fennmaradásának biztosítékát keresni?

Alkotmányokban? politikai intézményekben, melyek a szabadságot biztosítanák? — de hiszen kimutattuk, hogy a legszabadabb népek, a köztársasági intézmények és alkotmányok sorban elbuktak; anyagi jólétben? Carthago ifjai ezüst vértekben harczoltak, de gazdagságuk csak inger volt elleneik számára, kiknek prédái lettek; szellemi fejlődésben? hiszen a görög köztársaságok vezetőit és Róma senatusát e tekintetben elleneik felül nem multák és mégis eltűntek a világ szinpadáról saját felbomlásuk által.

A mily bizonyos a történelem tanúsága szerint az, hogy nem volt még alkotmány, mely államát fennmaradás tekintetében biztosíthatta volna belromlás ellen, — oly bizonyos az is, hogy nem volt még állam, nem volt még nép, mely a valódi kultúra fejlesztését tűzte volna ki állami céljának; és csak ebben van az állam fennállásának egyedüli biztosítéka. Az állam célját a népnek többsége nem tűzheti ki, mert nem képes azt felfogni, sem kivitelének eszközeit feltalálni; a kormány sem teheti; mert minden tette a népnek támogatása által valósulhat meg egyedül; a művelt osztály, a népnek azon része, mely a körülmények kedvezéséből módját találta annak, hogy anyagi tehetsége és szellemi képessége alapjáról az erkölcsi nemesség magaslatára emelkedjék, egyedül képezi azon elemet, mely képes egy államkormányt magasabb célzatu tettek kivitelében gyámolítani és részére a népben is felköltetni azon hangu-

latot, mely kész elfogadni kormányának nemesebb irányát, mely hajlandó áldozni, hogy elérhesse kittűzött célját.

Egy oly művelt osztály, mely nem hull porba az arany borjú előtt, és nem hunyázkodik meg a szellemi furfang előtt, hanem az anyagi javakat csakis mint a szellemi fejlődés feltételeit, a szellemi fejlődést pedig csakis mint az erkölcsi nemesedés eszközét veszi figyelembe — egy oly osztály, mely az emberi művelődés feladatának létesítését tüzi ki céljául saját hazája népe között, hogy a fejlődésnek terjesztése, emelése és tömörítése által megteremtse azon emberi társulatot, mely önmagából fejlesztendi ki a politikai és társadalmi önkormányzatnak azon alakját, mely mindenkori állapotának biztosan megfelel — egy ily művelt osztály nyújtja az egyedüli biztosítékot az állam fejlődésére, fenmaradására, és boldogulására; abban leend az élő szellem, mely teremtő erővel alkot törvényt, rendszert és életet; abban az erő, mely fel emeli a népek szunnyadó képességét, fenntartja a kormánynak folytonos törekvését; annak példája éleszti a népnek hitét a valódi hazafiság létezése iránt és magával ragadja a gyengék és habozók szivét is azon irányban, melyet önmagoktól fel nem találnának.

Csak azon országnak van jövője, melynek ily művelt osztálya van, és minél számosabb, annál biztosabb. Nem holt betű és néma alkotmány, hanem eleven szellem és áldozatkész hazafiság képezi az államok boldogságának biztosítékát.

XX.

Az aristokratia hivatása.

Születési, birtok, rangbeli, pénzes, szellemi, érdem, tőzsdei, ősi, újabb aristokratia létezik már, és talán még több válfaja az egyes országoknak sajátosságos fejlődése és viszonyai szerint; valamennyi létjogát védi, érvényesíti és elismertetését követeli. Egyenlő viszonyban állanak a társadalomnak alsóbb rétegei és osztályai irányában, a mennyiben minden neme az aristokratiának több érvényt követel magának, mint amazoknak enged. Egymás irányában részben kizárólagosságot, és szinte több érvényt követelnek, a szerint, a mint mindegyikük saját létalapját, u. m. születését, rangját, érdemét, ősiségét többre tartja a vagyonnál, pénznél, szellemi kitünőségnél. Az e felletti vita még eldönthetlen lehet akkor is, midőn a korszellemnek egy új áramlata, a democratiai, talán valamennyit halomra döntheti. Montesquieu oly szoros kapcsolatba hozta az aristokratia eszméjét a monarchia eszméjével, hogy szerinte egyik a másik nélkül, mint állami intézmény, meg nem állhatna, és e felfogásnak tulajdonítandó, hogy még azon államokban is, melyeknek alkotmánya a democratiának határozott győzelmét

akarná jelenteni az aristokratiai államrendszer felett, az aristokrátiának többféle neme nem csak megmaradt, de sőt az államhatalom cselekménye által folyton szaporittatik.

A polgári és politikai jogegyenlőségre fektetett alkotmány keretei között egy megszüntetett rendi alkotmányból eredő aristokrátiának létezése anachronismus; egy újnak alkotása pedig mérénylet a jogegyenlőségi alkotmány ellen. Miért létezik mégis napjainkban, sőt szaporodik az aristokrátiának oly sok neme és oly nagy száma, a mekkora a tiszta rendi alkotmány korában soha sem volt? — csak azon egy okból, mert a mai aristokratia sem jogi, sem politikai jelleggel már nem bír. Sem a jogi, sem a politikai téren, Európának mai szelleme szerint, az alkotmánytan elmélete az aristokrátiát, mint kiváltságolt és előjogosított osztályt, vagy állami intézményt, el nem ismeri, el nem fogadja többé. Nem maradt tehát az aristokratia részére egyéb gondolható tér, mint a társadalom; s valóban a figyelmes szemlélő könnyen felismerheti, hogy azon aristokratia, mely sem jogi kiváltsággal, sem politikai előjoggal nem bír, nem lehet sem jogi, sem politikai intézmény, hanem csak társadalmi.

Annai mégis tagadhatatlan, hogy daczára azon pusztán társadalmi alapnak, melyen áll, politikai hatással is bír, és pedig tetemesül; részint azért, mert Európa több allamaiban ma is még meg van a rendi alkotmányból származó politikai előjoga — részint azért, mert minden osztálya a társadalomnak annál nagyobb politikai befolyással bír, minél fontosabb,

feltünőbb, erősebb társadalmi befolyása. Van tehát az aristokráciának még ma is két jelentősége, politikai és társadalmi; a jogi téren ma már megszűntnek tekinthető.

Az aristokrácia tehát két oldalról igényli figyelmünket, és az alkotmányozási elmélet feladata felismerni valóját és kifejteni fogalmát mind az államhoz, mind a társadalomhoz viszonyában.

Mint állami intézmény az aristokrácia tényleg még részben érvényesül, de az elmélet mai felfogása szerint, mindinkább szűkebb térre szorítkozik, és az e tekintetben uralkodó irányból azon állítás a valóságnak teljesen megfelel, hogy az aristokrácia, mint állami intézmény, hanyatlóban van. Csak azon kérdés merülhet fel tehát iránta, elősegíteni kell-e hanyatlását vagy feltartóztatni? — a harmadik lehetőség t. i. önmagára hagyni, oly neme volna az indifferentismusnak, melyet sem a dolog fontossága, sem a tudomány feladatának komolysága meg nem engedhet.

Ha e kérdések megfejtésénél egyedül az elméletnek szempontja tekintetnék jogosultnak, akkor felesleges volna feltevésük; mert ha az elmélet valamit helytelennek derített fel, annak eltávolítása nem idővel következő, hanem nyomban beállott szükségesség. De éppen abban rejlik a kérdésnek egész fontossága, hogy nem az elméletnek, hanem a gyakorlatnak, vagyis a létező viszonyoknak alapjáról adható meg a felelet biztosabb sikerrel.

A szempont, a melyből a fentebbi kérdésekre helyes válasz adathatik a reform feladatának szempontja; e szempontból már tisztán derül fel a feladat

megfejtése. Nem kell az aristokráciának politikai jelentőségét, az államrendszerre való befolyását fentartani akkor, ha az állami népségnek műveltségi állapota annyira emelkedett, hogy önmagában is képes a kultúra feladatát felértetni és megoldani; azon nép, mely az anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődésnek ösvényét önként felkeresi, és megvalósításának munkájára vállalkozik, már a művelt népek közé sorozandó, és önkormányzatát legbiztosabban viszi, ha tudja, hogy önmagán kívül senkire sem támaszkodhatik.

De ha egy államnak népe művelődési feladatában elmaradt akár a műveltség terjedésének, akár emelkedésének szempontjából: egy netalán tényleg létező aristocratia azon szolgálatot teheti a kulturának, hogy midőn egy részről a létező alkotmánynak a nép műveltségéhez viszonyított fejlődöttebb rendszerét is, mint p. o. az önkormányzatot, fentartani segíti: más részről éppen az állami népnek művelődési fejlődését példával és segélylyel előmozdítani legtöbb képességgel bír. És innét derül fel, hogy azon aristokratia, mely a jogi és politikai egyenlőség korában mindinkább hanyatlik e két téren, a társadalmi téren annyival fontosabb feladattal bírhat, minél elmaradottabb egy népnek művelődési fejlődése.

Az aristocratia tehát nájainkban főleg mint társadalmi intézmény igényli az államtannak figyelmét úgy mint a Cultura terjesztésének egyik legfontosabb tényezője, és ezen hivatása fejt meg egyuttal azontuli feladatát, melynek szerencsés megoldásával jövőre a Cultura terjesztésére nézve éppen oly fontos szolgálatot tehetend, mint hajdan az állam megvédése érdekébenett.

És valóban, ha figyelembe vesszük azt, hogy az anyagi ellátás fárasztó munkájában néha mostoha szerenésével küzdő egyén a társadalom mai rendszere mellett alig képes az önzésnek nyomásától menekülni, és ezen okból az anyagi fejlődés a „mindenkinek harezát mindenki ellen“ tünteti elő még napjainkban is, daczára annak, hogy az értelmi fejlődés tetemes segílyt nyújtott a munkaerőnek, és daczára annak, hogy politikai intézményeink hovatovább, annál szabadabb, tehát emberiebb viszonyokat törek-szenek létesíteni az álladalomban: lehetetlen be nem ismernünk azt, hogy a társadalomnak azon osztálya, mely még csak az ellátásra törekszik, addig, amíg e törekvés tart, az önzésnek nyomása alatt maradand. Az önzés elszakítja az egyént a társadalomtól, a polgárt az államtól, és ott, hol önzés uralg, amíg az uralg, az életnek egy magasabb, neme-sebb képlete nem képződhetik. Csak az ellátott egyénben ébred fel egy önzéstelen, és épen ezen okból nemesebb, magasabb rendű érzésnek viszonya embertársához, a melyben merően ellenkezőlg az önzés ösztönével a segílyezés vágyának indulata felkölti a részvét, és szeretet érzetét, mely cselekvésekben nyilvánulva, létrehozza mindazon társadalmi, állami, és vallási intézményeit az emberiségnek, melyeket, mint az emberi erénynek legszebb gyümölcseit általános kegyelettel, és fisztelettel korol át minden nemzeteknek érzése. A részvét, és szeretet érzete tehát, amennyiben tényleges dolgokban törek-szik nyilvánulni, az ellátottság állapotát, mint létalapot, feltételként követeli. Lát-

szik ebből, hogy az anyagi, és érzelmi életkörnek nemesítésére szolgáló feltétel, nem az ellátás után törekvő, hanem a már ellátott néposztályban találatik fel, ami első előnye az aristocratiának.

Az értelem fejlődése az erkölcsi nemesedésnek nem kuttforrása hanem csak eszköze. Az értelem fejlesztése hasonló küzdelmébe kerül az egyének, mint az ellátás megszerzése, sőt aránylag többre kerülhet; mert anyagi javakat néha a szerencse is játszhat az egyén kezére munka, és küzdelem nélkül; szellemi javakat csakis saját fáradal munk, saját küzdelmünk által szerezhethünk. Innen van az, hogy sok, aránytalanul sok egyén szellemi kincsét csak más kincsért adja cserébe; egyedül azért, hogy a tudatlanság homályát oszlassa, kevés tudós terjeszti tudományát, hanem birtokára rá sűti azon fáradalnak írást, mikbe neki került. A tudománynak nincsenek jótékony intézetei; az értelmiségnek nincs egy külön tére melyen az emberi nemesítést feladatként karolná fel; de ellenkezőleg van bölesészeti iskola, mely az önzést ismerte el és állította fel az emberi egyén minden tettének egyedüli rugójaként; van bölesészeti rendszer, mely az élvezetet, és kéjelgést állította az emberi egyén egyedüli rendeltetéseként. A legfejlesztettebb emberi értelem, ha pusztán mint okosság működik, más embertársa iránt gyakran csak ravaszság, bölesességgé csak akkor emelkedik, ha szeretettel párosult.

Ha tehát az értelmi fejlődés, a tudomány csak akkor tűz ki magának egy nemesebb, erkölcsi, az az emberiségi viszonyok nemesítésére vonatkozó czélt, ha szeretettel párosult; ezen szeretetnek érzete

pedig, mint áldozatkészség, csak akkor mutatkozik sikeresnek, ha egyuttal a tényleges segőlynek nyújtására szükségelt anyagi eszközökkel rendelkezhetik: világosan látható, hogy még a szeretettel párosult értelmiség is csak az ellátottság állapotában képes tetteleg igazolni azt, mit felőle feltenni hajlandók lehetünk, azon áldozatkészségget, melyet az erkölcsi nemességnek fenséges hivatása igényel.

Tehát sem a szeretet, sem a tudomány önmagában az erkölcsi hivatás feladatának meg nem felelhet, ha anyagi segédeszközök birtokában nincs. A vagyon magában véve birtokosát szükségképen még nem emeli az érzelemnek, vagy értelemnek magasabb fokára; de szükséges feltétele mindkét iránybaui fejlődésének; biztos eszközévé válhatik az érzelmi, és értelmi fejlődésnek, akkor, ha birtoka nemzedékek javára biztosítva a családban megállandósítja az érzelmi, és értelmi fejlődésnek törekvését. Csakis ezen három feltétel, u. m. a birtoknak megléte, annak több ivadékra való biztosítása, és a családivadéknak szakadatlan, folytonos fejlődési törekvése eredményezte legnagyobb részben azon magasabb törekvésű sarjadékot, mely az aristocratiának elemeit képezte, kintüntetvén magát olyan tettek által, melyeknek haszna, és eredménye nem saját személyükre, hanem vagy az államra, vagy a társadalomra háromlott, tehát mindig egy magasabb létre, mint egyéniségüké volt, mellyet amazoknak részben, vagy egészben feláldoztak. Ezen áldozatban fekszik nemességüknek alapja.

Tehát az anyagi javaknak birtoka feltétele volt fejlődésüknek, és áldozatképességüknek, és ez által

tanúsított nemességüknek is, de nem közvetlenül. Erkölcsi jelentősége a földi javaknak csak akkor van, ha értelmi és erkölcsi nemesítésnek alapul szolgálnak, tehát arra fordíthatóak.

A társadalomnak mai állapotában nagyjában szinte oly viszonyok léteznek, hogy csakis anyagi javak birtoka nyújt lehetőséget az értelmi, és erkölcsi fejlődésnek elsajátítására. Léteznek ugyan állami, és társadalmi intézmények, melyeknek segítségével egyesek, saját vagyonnak birtoka nélkül is kifejlődhetnek; de nem léteznek olyan intézmények, melyek a már kifejlett egyéneket a fejlődésnek korszaka után oly ellátásban részesítenék, mely bevégezett fejlődésük igényének megfelelő önállást biztosítva számukra, melyben magasabb erkölcsi törekvésüknek tárgyát szabadon választhatnák, melynek további tevékenységüket, és áldozatkészségüket folytonosan szentelhetnék.

Ily szerencsés helyzetben nagyjában csak az aristocratia van.

Ivadékokra biztosított földi javak birtoka általi ellátottság, gondos nevelés, és oktatás, a szülőknek nemes példája megadhatja részére a legmagasabb fejlődés, és áldozatkészségnek képességét.

Ebben van előnye a társadalom többi osztályai felett, ebben van azon erkölcsi varázserő, mely miatt a többi osztály különös figyelemmel, és tekintettel viseltetik iránta; ebben van egy magasabb, nemesebb társadalmi hivatásnak alapfeltétele, és ebben van az aristocratianak hivatása közvetlenül a társadalomra, közvetve az államra vonatkozva.

Látszik tehát, hogy ma, midőn egy rendi aristoc-

ratióknak védelmi kötelezettsége az állam irányában megszűnt különleges hivatása lenni: a születési aristocrátia ezen okból nem képes az aristocrátia többi válfajai irányában fölényét továbbra biztosítani magának; látszik, miért hatástalanabb aránylag a rangbeli aristocrátia tekintélye, mint a pénz, és birtok aristocratiáé; látszik továbbá, miért ápoltatik a merőben vagyoni — vagy pénz — aristocrátia iránt, a melynek ivadéka a közjó irányában tanusított feláldozó tettekre még nem hivatkozhatik, inkább követelő, mint elismerő érzet; és tisztán látszik végre, hogy azon anyagi ellátottság állapota, mellyel az aristocrátia legnagyobb részben rendesen bír, egy magában véve nem lényege az aristocratiának, hanem csak egyszerű gazdagság volna, mely meglehet, és megvan alantabb fokú műveltségi állapotban létező egyéneknél is, melyeknél ezen gazdagság épen alapja azon közneheztelessnek, mellyet létező gazdagságuknak elpazarlása, nem használása, vagy haszontalan, és gonosz célokra való fordítása ellentük kelt — hanem az ellátottság állapota, vagyis az ivadékok tartamára biztosított nagy vagyon csak azon szükséges feltétel, melynek birtokosa megszabadulva az ellátási állapot megszerzésére kívántató munkának terhétől, tevékenységét egy magasabb erkölcsi célra szentelheti, és ezen magasabb erkölcsi cél utáni törekvésben létezik az aristocratiának nemessége, tehát hivatása is. Ezért viseltetünk tisztelettel a születési aristocrátia iránt melynek ősei a hazának szolgálatában már tanusították magasabb erkölcsi hivatásukat; ezért elismeréssel a rang, érdem, és szellemi aristoc-

ratia iránt, mely a közjóra czélt tettekkel szemünk láttára vivta ki állását; ezért még csak várakozó reményekkel a merőben vagyoni, és pénz aristocrátiá iránt, melyben most képződhetik azon erkölcsi erőnek gyupontja, mely már a közvetlen jövőben hivatására vállalkozand; ezért végre egy nemével a beszámításnak oly gazdagok iránt, kik birva már az ellátottság állapotával, magasabb czélra való törekvéssel nem adják jelét annak, hogy magasabb hivatásra is birnak képességgel annál, mit néha vakszerencse, néha ravaszság, néha gonosz cselekvények is eredményezhetnek — a gazdagodásnál.

„Noblesse oblige“ a nemesség kötelez, az az épen a kötelezettségben hogy magasabb erkölcsi feladatokat teljesítsen — ismerte fel a valódi nemesség saját hivatását, és ahol ezt tette, mindenütt tiszteletben állott, és álland is, amíg ezt teendi. De azontul nem.

Hazánk nyolcz százados létezésének a Culturára nézve érvényesíthető fő, és csaknem egyedüli életképes eredménye aristocrátiájában létezik. Ivadékokra biztosított anyagi ellátottság, ebben a szellemi képződésnek bőséges eszközei; az ősektől öröklött, nemes kebellet táplált, hogyományos hazafiság, és áldozatkészség képezik alapját lételének; a nemzet zömének kegyelete egyengeti utját azon ösvénynek, melyen haladva óhítja látni őt; az alkotmány tág tért enged hazafisága jogos szereplésének; ha van valahol még aristocrátia, mely fontos hivatással bir: csak a magyar az. Felértve hivatását hazánk társadalmi, állami, és erkölcsi ujjaszületésének eszközlője lehet; és mert lehet, azzá kell lennie.

Aziránt kétség nincs, hogy a haza népének minden osztályából kiemelkedő fejlődöttebb egyéniségek csatlakozni fognak hozzá minden törekvésben, melynek célja az anyagi, szellemi, és erkölcsi fejlesztés leend; hogy azonban ezen fejlesztési munkának vezetése az ő zászlója mellett maradjon — attól függ, hogy azt a valódi Culturának fentebb kifejtett fogalmához képest ne csupán terjessze de emelje is, vagy onosságot ott, és azért ahol, és mert a szellemi fejlődés alapjaként szükséges — szellemi fejlődést pedig csak annyiban, és azon irányban, amennyiben, és amely irányban az erkölcsi nemesedés célja éretik el általa. Másnemű vagyonosodás, és értelmesség a Cultura fogalmával összhangzásban nincs.

A magyar aristocratia van hivatva egy magyar művelt államot alkotni, mely erkölcsi sulya által védje meg magát a nyugoti álműveltség feloldó befolyásának áramlata ellen; ha ezt eszközlenci, úgy a Culturának másod izben teszi azon szolgálatot, mellyel első izben védte azt az ozman áramlat pusztító hatásától. Akkor az álvallásosság hevétül elkapott nemzetiségi rajongás fergetege fenyegette Europa kulturai fejlődését, és államunk lételét keletről — ma az álcivilisatio mámorától tántorgó hitetlenség romboló kritikája, és felizgatott követelése fenyegeti a cultura fejlődésének beveződését nyugotról.

Önzés, és ravaszság a felizgatott népek hiedelmét minden oldalról kizsákmányolni, és felhasználni lesben áll; ezek ellen egy örök igazság, és az emberi nemese-

dés iránti hitet, meggyőződést táplálni, és egy, az igazság, és erkölcsi nemesedés alapján nyugvó állam, és társadalom megvalósításának munkájában eljárni — példával lelkesíteni, magasztos áldozatokkal követésre ragadni — ez aristocratiánknak fenséges feladata; ha sikerül: a magyar művelt államnak fentartója leend; ha nem sikerülne is: a történelem legfényesebb lapja az övé leend; de ha feladatát felérteni, vagy felvállalni az akarat hiányoznék nála: azon veszteséért, mely a nemesebb emberi Cultura tárgyát hazánk földjén érheti, sőt valószínűen érni fogja — a felelőség egyedül őt terhelendi — őt azért is, ha elvész a magyar állommal és culturával a magyarnak neve is.

DE BALLAGI GÉZA

2012

S. 6
2007.